

111 2009/3 Innehåll

Uppsatser

- Sven Eliasson*: Gunnar Myrdal som en Weberiansk offentlig intellektuell
– Arvet efter Max Weber 215
- Karl Loxbo*: Bakom lyckta dörrar. Beslutsprocessen bakom
den svenska pensionsreformen 1991-1998. 239

Översikter och meddelanden

- Joakim Johansson*: Queerteori för statsvetare 265

Statsvetenskapliga förbundet

- Helena Olofsdotter Stensöta*: Förbundsredaktören har ordet 283
- Joakim Ekman*: Olika former av internationalisering? Replik till Marie Demker . 283
- Cecilia Malmström – Urban Strandberg*: Till minne av Susan Marton. 291
- Notis 292

Litteraturgranskningar

- Lindholm, Kristina*: SSU och könspolitikens gränser 1970-2000. Diskussionerna
om kvinnorepresentation i Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.
Anm. av Kristina Boréus. 293
- Mundebo, Ingemar*: Hur styrs staten? Resultat av resultatstyrning.
Anm. av Erik Amnå. Replik. 299
- Stechina, Viviana*: *Conditions for Corruption. Institutions, Executive Power,
and Privatization in Argentina and Chile in the 1990s.*
Anm av Staffan Andersson 309

Statsvetenskaplig tidskrift

Ny följd, årg 89. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen med stöd av Vetenskapsrådet. **redaktionssekreterare** Mats Sjölin (ansvarig utgivare) **bitr redaktionssekreterare** Björn Badersten **förbundsredaktör** Helena Olofsdotter Stensöta **redaktionsråd** Christina Bergqvist, Uppsala universitet, Niklas Eklund, Umeå universitet, Mikael Gilljam, Göteborgs universitet, Ann-Cathrine Jungar, Södertörns högskola, Mats Lindberg, Örebro universitet, Carina Lundmark, Luleå tekniska universitet, Ulf Mörkenstam, Stockholms universitet, Björn Badersten, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, Mats Sjölin, Växjö universitet, redaktionssekreterare, Helena Olofsdotter Stensöta, förbundsredaktör **teknisk redaktör** Bengt Lundell

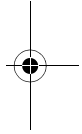
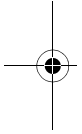
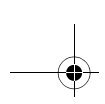
Tidskriften utkommer med fyra nummer per år **prenumerationspris** 2009 370 kr **enstaka nummer** 95 kr **medlemmar** i Statsvetenskapliga förbundet och **studenter** erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning av avgiften på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes

Adress Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund **telefon** 0470-708217 (Sjölin) 046-222 0159 (Badersten) 046-222 1071 (Lundell) **telefax** 046-222 4006

e-post statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se **hemsida** www.statsvetenskapligtidsskrift.se

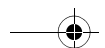
tryck Studentlitteratur, Lund 2009 ISSN 0039-0747

■ www.statsvetenskapligtidskrift.se

Besök Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida www.statsvetenskapligtidskrift.se. Där finns bl. a.:

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig Tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig Tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet. För närvarande finns artiklar i fulltext tillbaks till år 1998. Materialet kommer successivt att utökas.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Enklaste möjligheten till prenumeration på tidskriften.

■ Gunnar Myrdal som en Weberiansk offentlig intellektuell — Arvet efter Max Weber

SVEN ELIAESON¹

Gunnar Myrdal as a Weberian Public Intellectual. The Legacy from Max Weber.

Gunnar Myrdal offers a pragmatic extension of the Weber-Rickert solution to the value-incommensurability problem in post-Enlightenment. The notion of Myrdal as a more radical Weberian than Weber himself calls for further investigation of “Science, Values, and Politics in Gunnar Myrdal’s methodology”. Myrdal recurrently confirms his deep allegiance to Axel Hägerström’s radical anti-metaphysics, but actually denies Weberian influences on his way to apply explicit value premises as a vehicle to avoid uncontrolled value intrusion in policy analyses, despite obvious affinities.

A public intellectual can hardly avoid to “beat the drum” for some values, which cannot satisfy any criteria of truth. The use of significant social movements as norm-senders provides a pragmatic way out of the problem of value-polytheism in the post-Enlightenment era and the necessity and anxiety of choice in late Modernity, even if it remains unresolved philosophically. This is the solution Myrdal applies.

Weber’s and Myrdal’s common project is the rationalization of value hierarchies for instrumental policy analyses. Myrdal goes one step further, “operationalizing” a solution to the norm-sender problem, for intersubjective means-end-analyses. *An American Dilemma* is an exemplary work, with its list of explicit postulated premises.

Inledning²

Max Weber och Gunnar Myrdal har mycket gemensamt. En offentlig intellektuell måste slå på trumman för något men det finns inga objektiva svar på för vad. Den normativa målsättningen måste postuleras, men det är inte fråga om någon ”jungfrufödsel”, utan vad som postuleras torde vara kontextberoende. Weber har kulturen som normsändare medan Gunnar Myrdal har en ”politruk-lösning” i sina policy-rekommendationer. På Webers tid är distinktionen kultur *vs* civilisation viktig. Gunnar

- 1 Sven Eliaeson är forskare vid sociologiska institutionen, Uppsala universitet, finansierad av Handelsbankens forskningsstiftelser.
E-post: Sven.Eliaeson@soc.uu.se
- 2 Denna text ingår i projektet *Analysing and Overcoming the Sociological Fragmentation in Europe (ANOVASOFIE)*, finansierat av Europeiska kommissionen, DG Research, Sixth Framework Programme, Citizens and Governance in a Knowledge Based Society (Contract no. CIT2-CT-2004-506035). Jag vill tacka Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, där en första version skrevs när jag var *Gast beim Präsidenten* i maj 2005. En förkortad version har publicerats på engelska i Ay & Borchardt 2006. Det allra första utkastet låg till grund för mitt bidrag till det av Karl-Ludwig Ay och Knut Borchardt arrangerade stora Webersymposiet på Bayerische Akademie der Wissenschaften, i september 2004. Jag vill också tacka Stellan Andersson, som bla. varit vägvisare i det stora Myrdal-materialet på ARAB i Sthlm, och vars egna forskningar satte mig på spåret.

Myrdals kontext är den sociala ingenjörskonstens guldålder, då makt och vetenskap står varandra nära och professorer blir ministrar. För att bli effektiv som offentlig intellektuell så anknuter Myrdal som svensk social ingenjör explicit till de värderingar som stora folkrörelser har som utgångspunkt för sina strävanden. Man kan säga att Myrdal i sin forskning, exemplariskt i *An American Dilemma*, utför vad Weber talar om när det gäller att isolera och fjättra det normativa elementet och ge det en objektivitetsbefrämjande roll, som explicit urvalsinstrument från den empiriska verkligheten. De drar strån till samma stack av sekularisering och antinaturrätt. Myrdal är dock föga benägen att betona sitt beroende av Weber, vilket skapar ett tolkningsproblem.

Det finns också skillnader mellan Weber och Myrdal, som misstänker den förre för ”bakdörrsnormativism”, eller transcendentala värdehierarkier, vilka kan ses som en naturrättslig rest, i strid med bådas grundtendens. Myrdals kritik av Weber har karaktär av förslag till förbättringar. Myrdal är en mer effektiv offentlig intellektuell. Han anser själv att det är Hägerströms filosofi han tillämpar inom samhällsvetenskapen när han explicit gör sina värdepremisser. De starka influenserna från Hägerström har inte kommit till sin rätt, särskilt inte i det dominerande amerikanska mottagandet av Myrdals socialpolitik, där den metodologiska aspekten av Myrdals verk inte har stått i förgrunden. I stället har Myrdals roll som akademisk offentlig intellektuell haft stort genomslag.

Max Weber: Värderelation i stället för värdefrihet

Webers antinomier

Webers metodlära har blivit föremål för vitt skilda tolkningar, vilka inte kan vara riktiga samtidigt. Man kan metaforiskt tala om ett antal antinomier i Webers verk. Det handlar inte minst om empatisk *vs* rationell förståelse, där den senare varianten är lättare att passa i testbara förklaringar.

Webers betoning av intersubjektivitet (*rationale Evidenz*) och testbarhet är återkommande inte bara i inledande paragrafer i *Wirtschaft und Gesellschaft* (WuG) utan också i hans metodologiska essäer, med dess återkommande formuleringar om att följa ”spelets regler”. Ett exempel är Webers ”Critique of Stammler” (1977: 115 et passim). Hans ”Roscher and Knies” har vidare långa avsnitt om tolkning och belägg (1975: 125 et passim). Intressantast i vårt sammanhang som stöd för min uppfattning av Weber som anti-psykolog (Eliaeson 2002: 46) är de avsnitt som handlar om empatisk och tolkande förståelse och *scientific* (Webers kursiv) redovisning och intersubjektivt *giltig* (Webers kursiv) ”objektiv sanning”, något som implicerar någon sorts omedelbar och uppenbar – i kontrast till hemeneutisk eller ”empatisk” – förståelse, för att uppnå kausal relevans. Så uppfattar jag Webers passager om ”introjection”, Münsterberg, och kausal tolkning (Weber 1975: 147ff). Webers syn är väl i linje med Karl Poppers fallibilism (Struan Jacobs 1990).

Weber utvecklar grunderna för *rationell* förståelse, i vilken det empatiska inslaget är uttunnat till det rationella aktörs-paradigmets ”fictitious puppets”, med föga individualiserad förståelse.

Webers förtjusning i Carl Mengers marginalistiska modeller över den rationelle aktören som en prototyp för Webers egen idealtyp framstår inte omedelbart som kon-

sistent med föreställningen om renodling (*accentuation*), ofta framställd som det för idealtypen mest framträdande draget. Nu används emellertid uttrycket ensidig renodling (*einseitige Steigerung*) som karakteristik av idealtypen bara *en enda gång* i Webers metodlära, i den katalogartade genomgång i den centrala och ofta citerade Objektivitetsuppsatsen (Weber 1904) av vad idealtypen *inte* är. Formuleringen är olycklig och inte representativ för Webers syn på idealtypen, i alla fall som den framträder i hans metodologiska essäistik, där Weber snarare framträder som *proto-rational choice* (se Weber 1908).

Uppsatsen om Objektivitet i samhällsforskningen torde vara Webers viktigaste, både p.g.a. sitt inflytande och (tillsammans med Weber 1906) för att förstå Webers brobygge mellan historia och teori. Det är också Webers mest programmatiska text i metodfrågor, p.g.a. sammanhanget – övertagandet av tidskriftens (*Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*) utgivning – tillsammans med Edgar Jaffé och Werner Sombart. Idealtypen elaboreras också i uppsatser från 1908 och 1913, plus att den var i bruk redan under 1890-talet, i Webers empiriska policy-studier om jordbrukspolitik öster om Elbe, där Weber renodlar skilda kombinationer mellan jordmän och etnicitet.³

Webers metodlära är tämligen konsistent, trots allt. Det är tydlig tematisk överlappning mellan skilda texter och samma exempel återanvänds hela tiden. Det gäller t.ex. kortspelet Skat och ”spelets regler” som möjliggör en intersubjektiv förståelse. Ett annat exempel är formuleringen ”så att t.o.m. en kines kan förstå”, som Weber skriver mer än en gång; (Weber 1977: 123; Weber 1949: 58).

Det finns trots de skenbara motsägelserna ingen stor ambivalens i Webers metodologiska tänkande. Han intar snarast en förmedlande roll (Kaesler 1988 [1979]) genom komplexa ståndpunkter i svåra paradigmskiljande frågor. Det torde också bidra till att förklara det sega intresset för Webers vetenskapslära. Weber-renässansen, eller den försenade receptionen, var samtida med – eller rentav föregrep – Thomas Kuhn och paradigmkonfrontationerna i samband med 1968.

Webers försvar av vetenskapen mot okontrollerad värdebias (skevhet, skulle Myrdal säga) gör honom till en energisk kritiker av religionen, t.ex. i den jämförande religionssociologins *Zwischenbetrachtung*. Men så snart den rationella empiriska kunskapsprocessen konsekvent har genomfört världens avmystifiering och förvandling till en kausal mekanism, framträder definitivt spänningen gentemot det etiska postulatet: att världen är en av Gud styrd och följaktligen på något sätt etiskt *meningsfullt* orienterad kosmos (Weber 1986: 178). Samtidigt är Webers av modern Helene starkt präglade livsstil påfallande religiös och Weber poserar i det föga uppmärksammade brevet till Tönnies från februari 1909 nästan som en privatreligiös troende (*Max Weber Gesamtausgabe – MWG II/6: 65*).

Vad Weber *inte* är

Det torde vara svårt att göra Weber till en Hegelian. Georg von Lukács' inflytelserika Weberkritik (1953) kan också ses som en Hegelsk ”pre-neo-Kantiansk” reaktion mot

3 I ”The Marginal Utility” (1908) och *Kategorien* (1913). Även i *Freiburger Antrittsvrede* (1895); Ola Agevall (2004). Även i ”Zwischenbetrachtung” i den jämförande religionssociologin framträder Webers rationella prägling (t.ex. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie – GARS: 564*).

Webers sekulariserade metodologi och intersubjektiva begreppsbildning. Weber och det av Lukács omhuldade ”totala förnuftet” går inte bra ihop. Vi har ett underbart citat av Weber i brev till F. Eulenburg i maj 1909: ”Två vägar står till buds: Hegel – eller vårt sätt att gå till väga” (*MWG II/6*: 173), med tydliga nykantianska ekon. Ralf Dahrendorf (1987 [1986]: 574) erbjuder en mycket kraftfull sammanfattning av skillnaden mellan Webers intersubjektiva – nominalistiskt nykantianska – syn på begreppsbildningen och en historiematerialistisk tillnärmelse. Ett grunddrag i nykantiansk epistemologi är att de begrepp vi använder är mänskliga konstruktioner och inte oberoende av vetenskapsmannen, i kontrast till den materialistiska syn där begreppens existens är oberoende av hur mycket som uppenbarats för oss, som t.ex. Hegels *Weltgeist*.⁴

Mycket få om ens någon skulle kunna argumentera för att Weber är naturrättsanhängare eller värdeobjektivist. Redan på de allra första sidorna av *WuG* (Ekonomi och samhälle) tar Weber tydligt och kraftfullt avstånd från dylika synpunkter och betecknar t.ex. föreställningar om mänskliga rättigheter som metafysik (se vidare Mommsen 1984: 393). Webers tydliga antimetafysik understryks indirekt av Leo Strauss’ och Alvin Gouldners taffliga försök att vederlägga en ”Weber” som de själva konstruerat. Allan Blooms bestseller om *The Closing of the American Mind* kan förstås som utslag av samma trend. Det finns emellertid även här inslag av ”antinomi”. Weber är medveten om rationaliserings- och sekulariseringseffekter av tidig naturrätt, som lägger grunden för den kalkylerbarhet som västerländsk rättsordning bygger på.⁵ Det finns ingen anledning tro att Weber motsätter sig mänskliga rättigheter, utan det handlar ”bara” om vetenskapliga sanningsanspråk, dvs. de naturrättsliga trosföreställningarnas grund och intersubjektivitet. Vi vet inte om Weber var anhängare av en negativ värdeontologi – kanske inte, en vaghet som Myrdal reagerar mot – men vi vet bestämt att han avstod från att argumentera för en positiv värdeontologi på vetenskaplig grund. Att han utesluter vetenskapliga belägg för värdeföreställningar utesluter inte personlig eller privat tro, om värdehierarkier eller moralprinciper eller liknande ”inre kompass” (*Rechtsgefühl*, skulle Kantorowicz säga).

Det finns dock alternativa tolkningar av Webers metodlära. Det finns utrymme för ”multiple Webers”, om hans tankar extrapoleras via kreativa tolkningar – och han har notoriskt blivit offer för dylik praxis.⁶

- 4 En medvetet paradoxal formulering med tanke på Hegels idealism. Det här är inte rätt plats att fördjupa sig i distinktionen begreppsrealism och essentialism. Det viktiga är att nykantianismens nominalism medger transparent och testbara modeller som grund för teoretiska förklaringar där verkligheten kan ”sparka bakut”.
- 5 Detta har dokumenteras av Richard Swedberg i hans Weber-volymer, som monografin från 1998 och den redigerade från 2000. Harold Bermans *Law and Revolution* (1983) är en viktig källa för Weber och kalkylerbar rättsordning. En del passager i ”Critique of Stammler” och Stammlers ”vederläggning” av den materialistiska historieuppfattningen är talande och ger uttryck för Webers rättspositivistiska ådra (Weber 1977: 129). Det sätt på vilket Weber yttrar sig om lag som regelbundenheter kunde vara skrivna av Axel Hägerström (1868-1939) eller hans apostel Karl Olivecrona. Det finns inslag av positiv rätt i systematisk naturrätt, och kvardröjande inslag av naturrätt i rättspositivismen, vilket orsakar en del förvirring.
- 6 Detta behandlas i min *Max Weber’s Methodologies* (Polity 2002), som är en utvidgning och uppdatering av min svenska avhandling *Bilden av Max Weber* (1982) samt en reducerad version av ett maximi-manuskript från 1996, tillgängligt via Weberarkivet vid Bayerska vetenskapsakademien. De konkurrerande tolkningarna har sin grund i uttolkarnas egna ambitioner, men också i vaghet hos Weber på vissa punkter. ”Kollektivbegreffe” är ett verkligt anatema för Weber (Lepsius 1977), men det utesluter dock inte durkheimianska inslag inte bara i tolkningerna av hans karismabegrepp utan i Webers egen formulering av detta begrepp (Turner 2003).

Webers värdeaspektvalsmetodologi

Webers värdepolyteistiska dilemma har formulerats av hans granne i Heidelberg Ernst Troeltsch, i hans analys av historicismens kris, som en fråga om hur man hanterar värdepolyteismen efter Upplysningen. Historicismen bidrar oavsiktligt till värdeupplösningen, då dess metodologiska kärna är förnekandet av evigt giltiga lagar och värden. De metodologiska konsekvenserna av (faran för) okontrollerad värdebias står i centrum för Weber såväl som Myrdal.⁷

Werturteilsstreit som redan Weber var inblandad i nådde sin höjdpunkt mellan 1911-14 (väldokumenterat av H H Nau) men fortgår alltjämt. Det råder föga konsensus även om bevisbördan torde ha förskjutits, efter Weber/Rickert (se nedan), Hägerström och Myrdal, m.fl.

Gammaldags värdeobjektivism och naturrätt i stil med Leo Strauss eller ny-thomismen, har ett vetenskapligt trovärdighetsproblem. Ofta handlar det om försök att överbrygga klyftan mellan är och bör med hjälp av "Aristotelian refoundations" eller olika former av "biologism" – eller mer tentativt och modest i den kommunitära varianten, där man talar om *Lokalvernunft*. Normer behövs i ett civiliserat samhälle, oavsett giltighet i termer av sanningsvärde. Höger- eller vänstertrafik kvittar lika – men det är en klok policy att åtminstone lokalt enas om endera.

Runt sekelskiftet 1900 framträder besläktade antimetafysiska tankar på flera håll och förhållandevis oberoende av varandra. Edvard Westermarck och Hans Kelsen bidrar precis som Weber (och Rickert) och Myrdal (och Hägerström) till naturrättens erodering och samhällstänkandets sekularisering. Hägerström är kritisk till Kelsen men det har karaktär av kritik av kvardröjande naturrättsliga inslag i rättspositivismen, som Hägerströms skola av *Scandinavian legal realism* är en radikal variant av. Myrdal är en närmast hängiven anhängare av Hägerströms antimetafysik. Hans missnöje med Weber är av samma slag som Hägerströms oförståelse för vissa inslag i Kelsens lära.

Weber brukar missriktat framställas som en förespråkare av värdefrihet. Detta är ironiskt mot bakgrund av att hans metodologi går ut på att kvalificera värdefrihet till värdeberoende, *Wertbeziehung*. Värdeaspekter har en avgörande roll i instrumentell policyanalys för att göra begreppsbildning och modellbygge transparent och därigenom testbart (via *rational evidence*). Detta var precis vad den yngre historiska skolan med Gustav von Schmoller som främsta namn hade svårigheter att redovisa och vilket Ernst Troeltsch omtalar som det polyteistiska dilemma.

Webers fokus på rationella mänskligt konstruerade instrumentella typer förefaller konsekvent och explicit. Det framgår för övrigt också av passager på de första tre sidorna av *Zwischenbetrachtung*,⁸ där han faktiskt – mindre uppmärksammat – utvecklar sin idealtypslära (*GARS*: 536-38).

Tillståndet av *necessity and possibility of choice* (Giddens' formulering) är fortfarande med oss idag, och rentav accentuerat i *post-Modernity* eller *late-Modernity*. Ingen annan än vi själva kan ta ansvar för våra existentiella val. "Gud är död och det finns många

7 Värdeinkommensurabiliteten behandlas ingående av den danske filosofen Mogens Blegvad (1991).

8 Webers "Zwischenbetrachtung" finns även i svensk översättning, ombesörjd av Hans Zetterberg (Weber 1986).

kyrkor”, som uttrycket lyder. Som Habermas påpekat finns Guds plats i det offentliga rummet kvar att fylla, med dagspress, såpopperor, eller annat. Värdeomdömen kan inte testas med vetenskapliga medel, som Weber framhåller (1949: 17), strax efter det att han anslutit sig till den absoluta polyteismen som den enda acceptabla metafysiken och betecknat värdealternativen som varandes i oförsonlig dödlig kamp med varandra som en strid mellan Gud och djävulen (Ibid.). På nästa sida beskriver Weber suggestivt det existentiella dilemmat i det polyteistiska predikamentet. Den sista paragrafen i nyckeltexten ”Zwischen Zwei Gesetze” (Mellan två lagar) är mycket talande för Webers position:

That old sober empiricist, John Stuart Mill, once said that, simply on the basis of experience, no one would ever arrive at the existence of one god – and, it seems to me, certainly not a god of goodness – but at polytheism. Indeed, anyone living in the ‘world’ (in the Christian sense of the word) can only feel himself subject to the struggle between multiple sets of values, each of which, viewed separately, seems to impose an obligation on him. He has to choose which of these gods he will and should serve, or when he should serve the one and when the other. But at all times he will find himself engaged in a fight against one or other of the gods of this world, and above all he will always find that he is far from the God of Christianity – or at least from the God proclaimed in the Sermon on the Mount. (Weber 1994: 78f).

Det är en slående likhet mellan denna passage och en liknande passage i ”The Meaning of Ethical Neutrality” (1917), som skrevs ungefär samtidigt, så det kan inte vara ”a slip of the pen”.

Det metodologiska problemet är att vi skulle behöva objektiva värden för att utföra en instrumentell medel-mål-analys – men vi kan inte hitta dem. Det är vad H H Bruun (2007 [1972]) omtalar som normsändarproblemet och som Gunnar Myrdal har en pragmatisk lösning på, mer användbar än Rickert/Weber.⁹ Jag kallar det ”politruk-lösningen” (mer om Myrdals syn nedan). Signifikanta och relevanta värden säkras genom att anknyta till sociala rörelser, folk rörelser som t.ex. arbetarrörelsen – eller medborgarrättsrörelsen i USA, som Myrdal inspirerar.

9 Förhållandet mellan Weber och Heinrich Rickert är synnerligen omdebatterat och ett område med många återvände gränder, isberg, tunn is och djupt vatten. Centrala texter är Oakes (1988), Bruun (2007 [1972]), Brecht (1959), samt Rickert (1986 [1902, 1913]). Se särskilt Rickerts kapitel 5. Lägg märke till att Oakes’ utgåva av Rickert är en förkortad översättning, se ”A note on the abridgements”, xxviii ff. Se även Eliaeson (2002: 30 ff). Rickert (1863-1936) kan antas vara mindre välbekant för senare generationer, än Weber och Myrdal, vilka har varit mer resistent mot ”tidens tand” och rentav i flera avseenden framstår som förbluffande aktuella. Rickert var en ledande tysk filosof med lärostolar i Freiburg i Br och Heidelberg och främste företrädare för Badenskolan eller den sydvästtyska skolan av nykantianismen. Det är ostridigt att Rickert var Webers filosofiske guru men om det var oundgängligt eller av bekvämlighet är diskutabelt. *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbildung* är Rickerts mest kända verk. *Die Grenzen der Sozialwissenschaftlichen Begriffsbildung* kunde vara en rubrik för Webers metodlära, mellan positivism och historicism. Trots att Weber faktiskt delar Diltheys syn på objektet som demarkationskriterium mellan natur- och ”andliga” vetenskaper så är det Rickerts metod han faktiskt vidareutvecklar. Men han skulle inte instämma i Rickerts – med dennes egen värdefilosofi inkonsistenta – tanke på obetingat giltiga kulturvärden. Han hävdar i stället att Rickert – den historiska relativismens fader – blivit miss- eller övertolkad på den punkten. Gunnar Aspelin (1937) erbjuder en elokvent presentation av Rickerts grunddrag.

Trots att Weber kritiserar Schmolter och andra kolportörer av värderingar *ex cathedra* så anser Weber likväl att professorer har en särskild roll att artikulera de kulturvärden som man bör utgå från i instrumentell analys och som får substituera för de objektiva värden som inte finns eller möjligen alternativt inte är rationellt vetbara för oss.

I en sekulariserad värld kan vi inte enas om några ”sanna” värden. Vi kan dock etablera några fungerande ”community of assumptions”. I Benthams, Kants och Jeffersons anda kan vi dryfta skilda toppvärden som t.ex. ”pursuit of happiness”. ”Guds vilja” var länge populärt. Den allmänna välfärden och samhällsnyttan är starka alternativ efter Franska revolutionen. Den mänskliga individens värdighet just som kulturvarelse torde vara ett för såväl Weber som Kant godtagbart alternativ. Men den ”Arkimediska punkten” måste postuleras och går ej att bevisa.

”Secularization is the wonderful mechanism by which religion becomes non-religion. Marxism is secularized Christianity; so is democracy; so is utopianism; so are human rights” (Bloom 1987: 211). Det finns ingen vetenskaplig grundval för att välja mellan frihet, tradition och jämlikhet och dessa värden kan knappast optimeras samtidigt, utan måste balanseras, som redan Goethe observerade. Detta är just vad Arnold Brecht (1959) avser med ”the seamy side of scientific value relativism”, att t.ex. åskådningar som de flesta av oss finner motbjudande inte kan förkastas objektivt utan endast av oss själva. Nu är förstås samhällsvetenskapens idéhistoria en kyrkogård full av indiska reptrick och Icarian flights, i försöken att hitta ”sanna” värden. Det tycks alltid finnas en ”bakdörrsnormativism”, en seg historia som går tillbaka till åtminstone Samuel Pufendorf. Att vi inte vetenskapligt kan förkasta inhumana värden och praktiker är en otrevlig insikt i Upplysningens kölvatten. Vi har till skillnad från Augustinus och andra medeltidstänkare inte tillgång till någon oomstridd norm-sändare, efter det att de franska encyklopedisterna började ta död på Gud.

Weber är påfallande ostentativ i sin hänvisning till Rickert som filosofisk auktoritet, samtidigt som hans sätt att ta honom i försvar medför ett fjärmande från just de murkna inslag hos Heinrich Rickert som skulle kunna öppna för ”bakdörrsnormativism”. Rickert är ofta uppfattad som ”Den historiska relativismens fader” men hävdar icke desto mindre vissa objektiva historiska ”övervärden” som obetingat tidlöst giltiga.

Det är främst Webers brev till Gottl av 28 mars 1906 (publicerat i *MWG*: II/5, *Briefe* 1906-1908) som indikerar att Webers ”försvar” på den punkten är högst villkorligt och inte innehåller några medgivanden till Rickerts ologiska tanke på superhistoriska värden med objektiv giltighet, en tanke som strider mot Rickerts egen huvudlinje. Det kan inte finnas några ”unconditionally valid ultimate values”, vilket Rickert synes hävda (1986: kapitel 5). I alla händelser har inga sådana belagts intersubjektivt.

Vad innebär Webers lösning?

Med en elegant paradox löser han historicisternas – den ynge historiska skolans – impotensproblem vad beträffar transparent och intersubjektiv begreppsbildning (som kan fungera i hypotetisk-deduktiv hypotesbildning), just genom att nyttja värderingar som urvalsinstrument. Historicisterna var oförmögna att redovisa sitt urval från verk-

lighetens oöverskådliga mångfald (*unüberehbare Mannigfaltigkeit der Wirklichkeit*). Weber använder sig av explicit redovisade värdeaspekter och undviker på så sätt okontrollerad värde-*bias* (skevhet). Detta är elegant men en smula ofullbordat, eftersom man ändå måste ha någon *Gesichtspunkt*, postulerad målvärdering, för sin instrumentella medel-mål-analys.¹⁰ Normsändarproblemet kvarstår även efter det att objektivitetsproblemet löses med den uttalade ”perspektivism” som ligger i explicita värdepremisser. Weber hänvisar till karisma och kultur som tänkbara normkällor. Vad det handlar om är en rationalisering av värdehierarkier. Det normativa elementet finns kvar men isoleras och fjättras.

Weber är, för att sammanfatta, ett viktigt framsteg för samhällsvetenskapens sekularisering, i betydelsen kalkylerbarhet och anti-naturrätt, med den rationelle aktören som grundmetafor. Gunnar Myrdal är dock mer framgångsrik när det handlar om tillämpningen för *policy formation* och social ingenjörskonst.

Gunnar Myrdal som en webersk offentlig intellektuell

Scandinavian legal realism, eller Hägerströms skola, med Gunnar Myrdal som främste svenske representant inom samhällsforskningen, är en hittills negligerad extension av Weber. Jag kallar detta den ”nihilistiska” tolkningen av Weber, efter det accepterade namnet på Uppsalaskolan, med dess kombination av negativ värdeontologi och icke-kognitivistisk värdesatsteori. Gunnar Myrdal är en hängiven anhängare av Axel Hägerström, ett inflytande som är reservationslöst och varar hela livet. Johan Strang (2003: 55) nämner rentav en pilgrimsresa till Uppsala som Myrdal företog i mitten av 30-talet, för att som apostel få profetens välsignelse.¹¹

Föreställningen av Gunnar Myrdal (1898-1987) som en mer radikal Weberian än Weber själv är ingalunda oproblematiserad. En offentlig intellektuell kan ”slå på trumman” för olika värderingar – men måste själv välja – eller låta någon annan välja; någon rationell grund för valet gives ej.

Gunnar Myrdal behöver ingen omfattande presentation. Han är välkänd och det finns många sätt att informera sig om stationerna i hans livsresa, t.ex. IESS (International Encyclopedia of the Social Sciences) – eller min egen artikel i *Acta Sociologica* (2000).¹² Hans *life trajectory* var säkert mer intressant och omväxlande än t.ex. Max Webers, för att inte tala om Gunnars Myrdals guru Axel Hägerström, som likt Kant i Königsberg ogärna lämnade hemstaden. I alla händelser är Myrdals *travel itinerary* påfallande mer dramatisk, med flygplan som skjuts ner på återfärden och dynamitlastad fartygskonvoj i Norra Ishavet, samt äventyr i den djupa Södern när han reser runt

10 Webers lösning kan också inbjuda till retorik, huruvida hans ”värdeaspektvalsmetodologi” innebär att vetenskapen rensas från okontrollerade värden eller politiska avgöranden från vetenskapen, två synsätt som inte utesluter varandra.

11 Hägerströms berömda installationsföreläsning 1911 ”Om moraliska föreställningars sanning”, med dess starka betoning på att det inte finns någon lära *i* moral, bara *om* moral, finns på engelska i två översättningar, dels Robert Sandins och dels Thomas Mautners ännu opublicerade. Det är första gången den negativa värdeontologin presenteras som sammanhängande doktrin, må vara att det finns många föregångare, som t.ex. Bentham och Hume. Hägerströms *Selbstarstellung* publicerades i Leipzig 1929, samt finns översatt i Robert Sandins ederade volym, Axel Hägerström: *Philosophy and Religion* (1964), s 33-74. Den banbrytande installationsföreläsningen ”On the Truth of Moral Propositions” finns i samma volym.

med Ralph Bunche, etc., och får lov skynda sig över statsgränsen för att undgå arrest eller lynchning. Myrdal gör dubbel karriär och är en offentlig intellektuell på (minst) tre kontinenter. Redan som en ung man tjänstgör han som borgmästare i Mariefred. Han är i Amerika stolt över att vara svensk senator (riksdagsman i Första kammaren), samt att kunna tala med bönder på bönders vis.¹³ Det finns ett kameleontiskt drag hos Gunnar Myrdal, som dock förenas med en genuin kärna, som elitistisk Upplysningsrationalist.

Han och hustrun Alva blir socialdemokrater förhållandevis sent, i samband med en stipendievistelse i USA 1930. Myrdal säger olika saker i skilda intervjuer men detta tycks vara huvudversionen. Rätt lite är bekant om makarna Myrdals aktiviteter under 20-talet. Detta har öppnat för spekulationer om deras eventuella sympatier för nationalsocialismens socialt progressiva vänsterflygel (bröderna Strasser). Det finns inga som helst belegg för detta, annat än att inga dagböcker eller dylikt bevarats i det kända arkivmaterialet från den tiden. Icke desto mindre så är det ett ”hypotetiskt isberg” eftersom många stora intellektuella var positivt inställda till nazismen så länge den kunde framstå som en revolutionär och socialt progressiv folkrörelse. Det kunde vara händelsen att det fanns inslag av pragmatiskt val när man för sin *Wertbeziehung* gör just socialdemokratin till leverantör av de signifikanta och relevanta värderingar som den sociala ingenjörskonsten skall betjäna, med instrumentell policyanalys. Att anknyta till arbetarrörelsens mål och organisationer blev Myrdals pragmatiska metod för att lösa normsändarproblemet. Detta förefaller mig vara en mer framgångsrik variant av att lösa värdeinkommensurabilitetens problem än den vi finner hos Weber/Rickert. Myrdal lyckades faktiskt i inte ringa utsträckning påverka samhället, i kontrast till Weber som dog besviken, i sorg över att allt som han hoppats på gått fel.¹⁴

Det finns många viktiga episoder i Gunnar Myrdals karriär som offentlig intellektuell – och *rationalizing intellectual*, för att nyttja Ron Eyermans (1985) term. Den sociala ingenjörskonstens epok var en period då makt och intelligentsia i Sverige stod varandra närmare än idag. Myrdal var aktiv och rentav kanske drivande kraft i den första svenska Keynesianska budgeten som Wigforss lade fram efter socialdemokraternas maktövertagande 1932, fyra år innan Keynes berömda bok publicerats. Makarna Myrdal startade tillsammans också den stora debatten om familjepolitik med *Kris i befolkningsfrågan* (1934), som var genuint samskriven av makarna; de omformulerade varandras kapitel under en norsk fjällsemester. Denna intervention i den offentliga sfären har idag förnyad aktualitet, med anledning av pensionssystemets hotande kollaps som ett pan-europeiskt problem, p.g.a. för låga födelsetal (Schierup 1995, Schierup, Hansen & Castles 2006). Gunnar Myrdal ledde den stora Carnegieundersökningen om *An American Dilemma* (1944). Efter kriget var han en sorts enpersons skuggka-

12 Walter Jacksons bok om Myrdal och dennes arbete om *An American Dilemma* samt Richard Swedbergs ”Introduction” till 1990 års Transaction re-edition av *The Political Element...* är andra goda introduktioner till Gunnars liv och verk, liksom Bo Gustafssons artikel i Svenskt Biografiskt Lexikon. Gunnar Myrdal är en av två nordiska samhällsvetare (den andre är Stein Rokkan) som fått egna items i *The Encyclopedia of the Behavioral and Social Sciences*, IESSs föregångare.

13 Borgmästare var dock ingen politisk position i Sverige utan en mer juridiskt betonad syssla.

14 Gunnar blev emellertid på sin ålders höst Sveriges ”grumpy old man”, när han värderade den svenska modell för vilken han var själv högst ansvarig. Han sista år blev heller inte lyckliga. Se Eliaeson 2008b.

binett inom socialdemokratin skördetidsregering. Han var också omstridd handelsminister under två år. För en kort tid var han dessutom redaktör för *Tiden*. Den så kallade Myrdalkommissionen lade grunden för en ”Tredje vägens” ekonomiska politik mellan plan och marknad. Gunnar Myrdal lämnade 1947 Sverige för Genève som chef för FN-organet ECE (Economic Commission for Europe), till 1957. Den verksamheten var viktig men mindre offentlig, dessutom nästan utforskad.¹⁵ Därefter ägnade han ett decennium åt att skriva *Asian Drama* i tre volymer. Här vidareutvecklar han sina centrala metodiska begrepp som goda och onda cirklar och kumulativ kausalitet, delvis från Knut Wiksell inspirerade grepp. Han lanserar där även begreppet *den mjuka staten*, som har fortsatt relevans, inte minst i Europa Öster om Elbe, med dess utbredda korruption och lågeffektiva institutioner med lågt förtroendekapital och åtföljande brist på medborgarkultur.

Detta uttömmar ingalunda hans aktiviteter. Han var också återkommande gästprofessor vid ett antal amerikanska universitet och erhöll inte mindre än ett trettiotal hedersdoktorat, vilket kan vara världsrekord.

Myrdal utmärktes ej i första hand av blygsamhet. Han var asocial men sympatisk, trots avsaknad av social intelligens och att han kunde vara nog så ”flisig i käften”, som man säger på landet.¹⁶ De närvarande hade känslan av att delta i en intellektuell fiesta när han släppte loss på sina post-seminarier. Han var egocentrisk och megaloman samt en intelligensaristokrat.¹⁷ Han grundade ingen egen skola men var inflytelserik på många områden och i flera discipliner, något som han delar med Weber. För Myrdal börjar vetenskapen med problemformuleringar, precis som för Popper, och hans transdisciplinära credo har inspirerat inte minst Immanuel Wallerstein.¹⁸

Det bör noteras att Myrdal hela sitt liv brottas med frågan om värderingarna och deras roll i samhällsforskningen. *The Political Element in the Development of Economic Theory* kom ut i Sverige 1930 (Vetenskap och Politik i Nationalekonomin, på tyska två år senare, översatt av Gerhard Mackenroth) och den lilla boken om *Objektivitet i samhällsforskningen* kom ut 1968. Precis som Weber var han själv heller ingen filosof. Men i stället för Rickert så var det Axel Hägerström som var den stora inspirationskällan, en ”conversation piece” makarna Myrdal emellan redan i 20-talets brevväxling.¹⁹

Hägerström är Gunnar Myrdals store guru, nästan i komisk grad. Myrdal skriver till den vördade professorn och ber om hans porträtt ”och helst inte ett för litet”, i en ton som har drag av den skygge skolgossen inför sin magister. Något liknande finns inte i övrigt hos Myrdal utan är unikt och utmärkande för hans beundran för Hägerström.

15 Arne Kaijser på KTH har dock forskat om Myrdals betydelse för Europavägarnas tillkomst.

16 Swedbergs ”Introduction” till *The Political Element*... indikerar detta – men det finns många källor, tex. Tore Browaldhs och Fritz Croners memoarer, var i Gunnars mänskliga drag framhävs.

17 ”Massan och intelligensen” från 1919 brukar nämnas som indikation på Gunnars intelligensaristokratiska hållning. E-mail från Stellan Andersson av 1 okt. 2007 informerar om att det i brodern Robert Myrdals arkiv finns fler texter av den unge Gunnar som pekar i samma riktning, elitism och Upplysningsrationalism.

18 Wallerstein ger gott utrymme – ett helt kapitel – till Gunnar i *Unthinking Social Science*.

19 Redan som ung student skriver Gunnar till sin ”Pygmalion” Alva om att han upptäckt en märklig filosof, Axel Hägerström. ”Härmed överlämnar jag till min käre, vars förståndsgåvor jag är så stolt över, en liten bok [...] Den är märklig på ett par vis – och jag skall tala med dig om den då vi råkas. Lilla flickungen min, vet du inte – jag tycker om din visdom”. Den text det handlar om är ”Moraliska föreställningars sanning” av Axel Hägerström. Jag citerar efter Hederberg 2004: 41).

Influenserna från Hägerström är mycket väl dokumenterade och synnerligen entydiga, förutom i tidiga brev till Alva också i en omfattande korrespondens med Alf Ross, en framträdande skandinavisk rättspositivist.²⁰ Materialet finns på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm.²¹ Dessutom är Gunnar Myrdals marginalnoteringar i biografien skriven av Hägerströms dotter Margot Waller (1961) talande. Myrdal stryker under – och det är hans enda understrykningar – just de passager som ger uttryck för Hägerströms uttalade anti-metafysik och ”nihilism”. Dessa *Randglössen* kan i stort sett tidsbestämmas, då handstilen är Parkinson-darrig och det ligger en lapp om att Jan-ken (son till Jan Myrdal) skall komma och hjälpa honom med något praktiskt bestyr i lägenheten i Gamla Stan.²²

Att Myrdal är så uttalat påverkad av Hägerström är intressant också ur den synvinkeln att det tydligen inte finns någon motsättning mellan att vara en värdenihilist och att vara en engagerad världsförbättrare, eller att i alla fall att Myrdal inte upplevde någon sådan motsättning. I *Against the Stream* insisterar Gunnar Myrdal att han bedriver en *moral science* i J. S. Mills anda. Detta kan tolkas olika och rentav uppfattas som inkonsistent med Myrdals synnerligen explicita Hägerströmianism, men rimligast som att han betonar nödtvungen *anxiety and necessity of choice* när man ansvarigt ansluter sin analys till politiska krafter, för att uppnå policyrelevans.

Medan Gunnar Myrdals intryck av Hägerström satt tydliga spår och erkänns av Myrdal själv, så är influenserna från Max Weber mer problematiska. Icke desto mindre vill jag hävda att Myrdal är en vidareutveckling av Weber/Rickert-synen på värde-relation eller värde-orientering, genom varianten att hitta de signifikanta och relevanta topp- eller mål-värderingarna så att säga ”bland folket”, i de stora folkrörelserna. Den ”cultural twist” som Webers generation av kammarlärdade ägnade sig åt kom inte att slå rot och sätta frö på samma fruktbara sätt, utan blev mer anemisk och delvis verkningslös.

Det finns passager i Myrdal där han omtalar Weber som en inspirationskälla med samma antimetafysiska tendens som Hägerström.²³ Jag har också hittat en del andra indikationer, som när Gunnar Myrdal ber sin gode vän och översättare Gerhard Mackenroth att hålla honom fortsatt underrättad om mer Weberlitteratur, i samband

-
- 20 Korrespondensen mellan G M och Alf Ross har redan 1926 Hägerström som en sorts tyst deltagare. Myrdal företar också en pilgrimsresa till Uppsala en höstdag i mitten av 30-talet och erhåller profetens välsignelse. Relationen Myrdal och Hägerström har även uppmärksammats av Strang (2003).
- 21 Det finns mer än 120 000 brev. Samlingen är datoriserad men bara tillgängliga via intranet. Stellan Andersson som har arbetat med materialet i flera decennier ger god vägledning. Man kan tex. se att det mellan 1930 och 1932 finns 88 brev till Gunnar från Gerhard ”Jörd” Mackenroth och 35 från Gunnar tillbaka, när *The Political Element*... var under översättning från svenska till tyska. Den personliga korrespondensen mellan Gunnar och hustrun Alva blev tillgänglig för forskningen år 2000. Se Stellan Andersson (1999) för en översikt av samlingarna
- 22 Sissela Bok, Gunnars ”Harvard-dotter”, berättade för mig i ett e-postmeddelande att Gunnar gav henne en samling av Hägerströms verk som present i samband med att hon disputerade, skrifter som han funnit i Antikvariat, vilket tar tid.
- 23 Paul Streeten, som översatte Myrdals *Political Element*... (1953) ederade också Myrdals *Value in Social Theory* (1958) och bad om en kort självbiografi. *Value in Social Theory* innehåller också Myrdals adress till the *British Sociological Association* från 1953, om värderingars roll i policy research. Men redan i *The Political Element*... (på svenska 1930) har Myrdal flera sidor om Weber som föregångare – men på vissa punkter oklar sådan. Det finns ingen omedelbar motsättning till vad han senare säger.

med att han tackar honom för en bok han redan fått om Weber och som han säger sig ha läst med stort intresse (Eliaeson 2002: 119). Jan Olof Nilsson säger i sin avhandling om hustrun Alva att han inte vet vem som satte Weber i händerna på Myrdal, men att det uppenbarligen är två av Webers texter som särskilt påverkar honom, nämligen Objektivitetsuppsatsen från 1904 samt "tvillingföreläsningen" *Wissenschaft als Beruf* (Vetenskap som kall) som hölls 1917 (Nilsson 1994: 144 f).²⁴

Gunnar Myrdal och Herman Wold om värdepremisser

Gunnar Myrdal har en tendens att säga olika saker vid olika tillfällen. Han är inget sanningsvittne om sin egen utveckling utan koketterar gärna. Dessutom var han i tilltagande grad benägen att referera till sig själv. Myrdal hävdar faktiskt att han kom på hur man kan lösa värdeinkommensurabilitetens problem med hjälp av explicita värdepremisser helt på egen hand, i alla fall oberoende av Weber. Det finns en intressant brevväxling mellan Gunnar Myrdal och Uppsalastatistikern Herman Wold, som vidare föranledde Myrdal att skriva ett särskilt appendix om sitt förhållande till Weber i detta sammanhang.²⁵

Wold skriver att han glädde sig åt att se referensen i *An American Dilemma* på s 1057 "to Louis Wirth, where footnote (a) brings us back to Karl Mannheim and Max Weber's pathbreaking ideas about the explicit specification of value premises in the social sciences. Then Gunnar's Appendix brought an avalanche of new ideas." (brev från Wold till Myrdal den 12 mars 1974, här citerat från Stellan Andersson 1999: 24). Myrdal uppfattar detta som en anklagelse för att inte tillräckligt noga ha gjort reda för sina källor och att ha lärt mer från Weber än han är villig att medge. Han säger sig vara känslig på denna punkt: "Whatever personal faults I might have, in this regard I have been scrupulous" (brev den 21 mars, citerat från Ibid.).²⁶

Wold skriver (i brev den 18 april): "as far as I can understand it is a commonly-held opinion that it is Max Weber who is the originator to the following thesis: 'Social sciences can be made objective if value premises are explicitly introduced among the premises of the analysis.' It is a very interesting question for the history of science if this thesis can be supported in Max Weber."

Myrdal frågar den 29 april: "I am a little worried by the sentence you put within quotation marks. Whom are you quoting? I almost believed that I was the first man to introduce the term 'value premise'."

Och så går diskussionen vidare, skriver Andersson (1999: 26). Jag har på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek följt upp brevväxlingen men den ger inte så mycket mer.

24 *Wissenschaft als Beruf* är mest spridd via *From Max Weber*, redigerad av Gerth & Mills. Det är numer väl dokumenterat att denna föreläsning inte hölls vintern 1918-19 under den Bayerska radsrepublikens dagar, utan redan hösten 1917, även om det inte kan utslutas att Weber upprepade något liknande i närmare anslutning till den andra "tvillingföreläsningen".

25 Stellan Andersson har publicerat detta, i sin artikel om "The value of personal archives", i *Nordeuropaforum*, 1999. I brevväxlingen med Wold finns ett appendix "Max Weber and Myrdal" (Bilaga till brev från Myrdal till Herman Wold av 21 mars 1974, i Andersson 1999: 28-32).

26 Noten (a) nämner Louis Wirths "Preface" till Mannheims *Ideology and Utopia* (1936) och listar en del exemplariska sociologiska arbeten "which are free of implicit value premises", som Myrdal skriver.

Jag anser det vara en rimlig hypotes att vad jag med en nebulös men pedagogisk term kallar för "värdeaspektvalsmetodologin" varit i Webers säck innan den kom i Myrdals påse. Detta hindrar förstås ej att Myrdals vidareutveckling är ett viktigt steg framåt inom den intersubjektiva policyanalysen.

Gunnar Myrdal och Axel Hägerström vs Max Weber och Heinrich Rickert om värdeinkommensurabilitet

Det är dock något dunkelt vad Myrdal faktiskt hämtar hos Weber. Några influenser som förefaller typiskt weberska kan ha ersatts med influenser från Karl Mannheim, som Gunnar Myrdal stod på god fot med. Detta hävdades av Bo Gustafsson vid hundraårsjubileumet på Långholmen i Stockholm 1998. Andra i sammanhanget relevanta inflytelser kan härstamma från Myrdals gode vän W. I. Thomas från Chicago. Den text som är bäst ägnad att belysa skillnader och likheter mellan Weber/Rickert och Myrdal/Hägerström är "Das Zweck-Mittel-Denken in der Nationalökonomie", i *Zeitschrift für Nationalökonomie*, 1933.

Skillnaderna i synen på värdeinkommensurabilitet är att för Weber så förblir det en öppen fråga huruvida yttersta värden – vid något framtida tillfälle – kan bedömas på vetenskaplig grund, eftersom vi inte riktigt kan veta hur det vetbaras gränser avancerar. Så i fallet Weber/Rickert vet vi helt enkelt inte om värderingar är sanna eller falska. I Hägerströms (och Myrdals) fall vet vi däremot att värderingar vare sig är sanna eller falska eller möjligen alltid falska, och värdeomdömen kognitivt meningslösa. Man kan säga att det finns ett inslag av nykantiansk infinit regress hos Weber, genom att vetenskapens framtida gränser gentemot metafysiken är ovetbara (Brecht 1959 är klagörande, men litteraturen omfattande; se även Eliaeson 2002). Det är alltså en klar skillnad även om Hägerström och Weber ofta hamnar i samma "box" som s.k. vetenskapliga värderativister, med gemensam front mot naturrätt och värdeobjektivism. Hägerströms nihilism och anti-metafysik är mer radikal, då hans non-kognitivistiska värdesatsteori och negativa värdeontologi leder till att värdeyttringar blir att jämställa med nysningar och interjektioner, som "Usch", "ack", "fy", "tvi?", etc.²⁷

Hägerströms hårdkokta eller råa position är inte särskilt förförisk. Som Aleksander Peczenik framhållit är den emellertid svår att vederlägga; hittills har ingen lyckats.²⁸ Positionen betecknas ofta som den emotiva värdeteorin och är Sveriges enda viktiga bidrag till internationell filosofi. Den har Nietzscheanska ekon och även hög affinitet med liknande radikal skepticism i Cambridge och Wien (Ruin jr 2000).²⁹

Myrdals kritik av Weber (1933; 1931) har i hög grad karaktär av införstådd och sympatisk läsning med åtföljande förslag till att stärka grundpositionen, att helt enkelt

27 Många konversationer genom åren med Thorild Dahlquist på *Carolina Rediviva* i Uppsala har format min syn på Hägerströms position.

28 I sin "Introduction" till IVR kongressen i Lund 2003. (IVR=*Internationale Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie*) anmärker Peczenik torrt och korrekt att "Hägerström's critical philosophy is not easy to refute. Indeed, most jurists simply evade it without even approaching its level of sophistication."

29 Vad Nietzscheinflytelser beträffar så finns tydligt eko men deras relativism skiljer sig åt så till vida som Nietzsche är mer post-modern i meningen att han relativiserar också det vetenskapliga sanningsbegreppet, vilket Hägerström aldrig skulle göra.

rensa ut kvardröjande naturrättsmetafysik. Detta är också helt i överensstämmelse med vad Myrdal senare säger om vad han fann felaktigt hos Weber, nämligen att han kom på att Weber inte var främmande för att acceptera förekomsten av "transcendentala" värdesystem/hierarkier, vilket öppnar för vad jag kallar "bakdörrsnormativism". I ett Postscript till *Value in Social Theory* skriver Myrdal om Weber som en inspirationskälla för en värdefri vetenskap, fast just med tillägget att Webers kritik är av "transcendental" natur och bygger på modern tysk logik (Sigurdson 2000: 118f).

Den som är bekant med den svenska forskningsmiljön – särskilt den negativistiska uppsaliensiska – vet att omdömen som "transcendentalism" och "idealism" är nära nog dödsdomar i akademien, sedan Boströms tid var förbi (även Hägerström startade ju som idealist, i en miljö med starkt konformitetstryck fast med andra förtecken).

I appendix till *Wold* medger Myrdal att han har läst Webers bok om protestantismens etik och kapitalismens anda (1920, ursprungligen som två uppsatser i *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 1905) och vad Weber hade att säga om Marxism – men står fast vid att han tror sig ha kommit på sitt eget sätt att lösa objektivitetsproblemet/normsändarproblemet oberoende av Weber och endast inspirerad av Hägerström. Myrdal nämner dock själv i sammanhanget Karl Mannheim, vilket styrker tanken att denne eventuellt kan ha varit ett slags Webersubstitut. Det kan enligt min mening eventuellt också löna sig att följa upp de täta kontakterna med Dorothy och W I Thomas – och därigenom indirekt också med Florian Znaniecki.

Det är tveksamt att Myrdal skulle ha kunnat undgå att vara influerad också av Webers värdefilosofi, fast alls inte uteslutet att han själv tror det. Minnet är selektivt och lägger lätt till rätta, smickrar gärna egot. Hans artikel från 1933 dokumenterar dock att han är på jakt efter en mer sofistikerad syn på hur man rationaliserar värdehierarkier för praktisk policyanalys än vad vi hittar hos Weber. Weber har lite grann drag av "torrsim" på denna punkt, att han talar om för andra hur man bör gå till väga, utan att grundligare problematisera tillämpningen av sin egen medel-mål-analys.³⁰ Myrdal framhåller helt riktigt att medel inte är värdeneutrala och att värderingsproblematiken därför kommer in i flera steg av analysen. Weber grundlägger den moderna instrumentella policyanalysen i sin *Freiburger Antrittsrrede*, redan innan han utvecklat metodologin. Det är högst tveksamt huruvida Weber skulle ha haft något att invända mot Myrdals vidareutveckling till förfinade metoder för att rationalisera värdehierarkier, för att på så vis begränsa värdeelementets intrång i den vetenskapliga processen. Det är ett naturligt nästa steg. Men poängen är snarast här att Myrdal faktiskt brottas med de metodologiska problem som impliceras av att man genom bruket av explicitgjorda värdepremisser gör undersökningen visserligen inte värdefri, men väl "perspektivistiskt" objektiv och intersubjektiv. Hans ansats implicerar en mer förfinad konsekvensanalys, i vilken man tar hänsyn till att medel ej är värdeneutrala, som en vidareutveckling och operationalisering av Weber/Rickert.

Myrdal uppskattar Webers synpunkter på vetenskaplig objektivitet och tar rentav Weber i anspråk åtminstone för sin egen uppgörelse med dolda värderingar inom den

30 *Freiburger Antrittsrrede* (enklast tillgänglig i Weber 1994) och andra studier från 1890-talet om *East of the Elbe-issues* är goda exempel på instrumentella (zweckrationale) policy studies. Myrdal vidareutvecklar denna ansats, t.ex. i *An American Dilemma* (1944).

politiska ekonomin (1930). Vad Gunnar Myrdal skriver i *The Political Element ...* om Weber förebådar också hans senare kritik. Han säger just att Weber (s 260 i svensk pocketutgåva 1972) anstränger sig att klargöra hur vetenskaplig analys i politiska spörsmål är möjlig – men att Weber på en punkt är oklar, nämligen att man genom någon sorts logisk operation skulle kunna hitta värdepremisserna som man behöver, via någon form av tänkt begreppslogisk värdehierarki. Sådana tendenser att tro på logisk moralisk ordning ”is a legacy from moral metaphysic systems”, enligt Myrdal. Han tillägger (Op. cit.: 261) att ”economic technology cannot....take its point of departure in other political valuations (värdesättningar) than the actual ones among various strata in the population.

Även om Weber ”talks the talk, he does not walk the walk”, för att låna ett amerikanskt slanguttryck. Åtminstone är Weber på efterkälken, mindre fullgången, just p.g.a. att hans ”transcendentalism” lämnar utrymme för ”bakdörrsnormativism”, som det just gäller att undvika. Räcker man den ett finger försöker den gärna ta hela handen.

Gunnar Myrdal som en exemplarisk tillämpning av Max Weber

An American Dilemma framstår ur ovan nämnda aspekt som ett exemplariskt arbete, också sedd som en mer sofistikerad Webertillämpning, med sitt utförliga kapitel om värdepremisser. Detta har knappast alls uppmärksammats i Weberlitteraturen – och heller inte i den utsträckning som det skulle förtjäna i Myrdallitteraturen. Myrdal var mycket framgångsrik i amerikanskt offentligt liv och citeras som bekant i Högsta Domstolens utslag i *Brown vs Board of Education* 1954. (Se Stanford Lyman 1998, även Stina Lyon 2002). Myrdal blev pådrivande för desegregationen inom det amerikanska utbildningsväsendet, faktiskt en inspirationskälla för hela medborgarrättsrörelsen. Hans värdefilosofi har som kontrast i mycket liten utsträckning varit uppe för diskussion på den amerikanska agendan.

Det bör tillfogas att även om Gunnar Myrdals genomgående och livslånga inspiration från Hägerström inte kan överskattas så växlar dock över tiden de metodologiska slutsatser som han drar. Hur man kan undvika okontrollerad värdepåverkan blir en livslång brottningskamp för Myrdal, som ju i övriga frågor gärna var tvärsäker och kategorisk. När han arbetar på *The Political Element ...* (dvs. den svenska upplagan) i slutet av 20-talet så är han i mycket en naiv empiricist i Wienkretsens mening. Värdeut-sagor är villebråd som skall jagas och utrotas. Han tror på värdefrihet. Det är först senare som han komplicerar problemet med vetenskap och politik i samhällsforskningen som ett metodologiskt problem och inte ”bara” idekritik.³¹ Det är på förekommen anledning, eftersom okontrollerad värdepåverkan (skevhet/bias) var ett faktiskt design-problem om man med hjälp av tydliggjorda värdeperspektiv ville åstadkomma effektiva medel-mål-analyser. Han var tvungen att göra vad Weber i sina metodologiska essäer mest talade om att göra. Gunnar Myrdals appendix i *An American Dilemma* illustrerar detta. Det finns sex: ”Appendix 1. A Methodological Note on Valua-

31 Ragnar Björk i Upsala fäste min uppmärksamhet på detta, i e-mail den 19 juli 1997.

tions and Belief”, ”Appendix 2. A Methodological Note on Facts and Valuations in Social Science” är de för oss mest intressanta, eftersom det är där som Myrdal fördjupar sig i problem med rationalisering och ”mores” (oreflekterade vanor) och biases/skevheter samt dolda värderingar. I början av volym 1 förtecknar Myrdal också ”The Value Premises in this Study”.

Det finns ytterligare en givande källa, nämligen Myrdals sena arbete om *Historien om An American Dilemma*, som skrevs på engelska men bara kom ut på svenska (1987) samma år som han avled. Gunnar Myrdal är nu mycket gammal, med kraftigt försämrad syn och alltmer drabbad av Parkinson och sviktande minnesfunktioner. Han försöker att retroaktivt ”put his act together”, vilket inkluderar en diskussion av sista kapitlets (före appendix) autenticitet i *An American Dilemma*. Myrdal avsvär sig allt ansvar, och tycks tro att Arnold Rose är den som på sluttampen fört in kapitlet. Det har rubriken ”America’s Opportunity”, och är till sitt innehåll mer spekulativt och optimistiskt i tonen än vad vi borde vänta oss med tanke på grundcredot hos Myrdal – och Hägerström.

Vi skall dock ha i minnet att denna lilla bok är berget som födde en mus. Bibliografin över arkivmaterial för Myrdals *An American Dilemma Revisited* (som aldrig kom ut) är över 30 sidor lång. Han arbetar länge med detta men projektet blev aldrig fullbordat.

Ytterligare en viktig omständighet är att influenserna från Hägerström precis som influenserna från Hobbes och Hume är ”negativa” till sin natur, i den meningen att många efterföljande lärda inte gärna kan negligera dem utan är tvungna att reagera. Detsamma gäller för Max Weber och för Carl Schmitt, båda alltför tematiskt högaktuella. Kritiken har ofta karaktär av tillrättaligganden och förmenta förbättringar och missförstås som tillbakavisande kritik. Ett gott exempel på vad jag avser är Theodor Geigers kontrovers med Hägerström (se Eliaeson 1993), liksom Myrdals kritik av Weber.

Myrdal är inte en av Webers apostlar – men en av Hägerströms. Han är dock en mer framgångsrik tillämpning av vad Rickert och Weber lagt grunden till. Myrdal representerar nästa steg i samhällsvetenskapens sekularisering, som är en lång historia från Machiavelli, eller rentav Thomas Aquinas, till Hume, Bentham, Weber – och Myrdal. Att medel inte är värdenetrala och att detta skapar behov av mer sofistikerade metoder för att rationalisera värdehierarkier är knappast något Weber skulle förneka – men Myrdal brottas mer med just den frågan.

Avslutning

Weber är huvudpersonen inom den s.k. vetenskapliga värderativismen, en term som han dock inte själv använder, utan som elaboreras av Arnold Brecht (1959).

Talcott Parsons’ ”durkheimiska” tolkning förde upp Weber på parnassen av klassiker. Weber är dock egentligen en antisociolog inom sociologin och programmatisk metodologisk individualist. Han återfaller på en äldre tradition än sociologin som växer fram ut skotska fyrstadieteorier och franska reaktionära tänkare, som de Bonald och de Maistre (Zeitlin 1968), samt förstås paret Saint-Simon/Comte. Weber är en uppföljare av Machiavelli och Hobbes.

Myrdal ingår i samma långa tradition av sekularisering och antinaturrätt, men i hans fall något kortare, mer av Upplysningsrationalism än Renässansindividualism. Myrdals sociala ingenjörskonst har tydliga drag av Saint-Simon.

Myrdal tillämpar Weber i faktisk policy formation, under inflytande av också av den radikala värdenihilismen och negativa värdeontologin inom *Scandinavian legal realism*, en orientering han delar med bl a Alf Ross, Einar Tegen, Karl Olivecrona, Arthur Engberg, m.fl. Trots att *An American Dilemma* är en exemplarisk tillämpning av Weber/Rickert så återstår tolkningsproblem; Myrdals antimetafysik är mer radikal. Den nykantianska synen på kunskap som infinit regress är mer hypotetisk och mindre kategorisk om det vetbaras gränser.

Myrdal ger Weber en överdrivet "Rickertian" tolkning, dvs. med kvadröjande och motsägelsefulla rester av gammal naturrätt i fokus. Hans kritik vore mer drabbande gentemot Rickert än gentemot Weber. Myrdal tillhandahåller en pragmatisk lösning på det normsändarproblem som Weber inte riktigt problematiserar i praktiken.

DEN LÅNGA SEKULARISERINGSTRENDEN

Meningsproblemet förflyttas gradvis från den religiösa till den inomvärldsliga sfären	Rationell bokföring	Paradox: Naturrättens erodering sammanfaller med de naturliga rättigheternas spridning	Konkurrerande ideologier (världsliga religioner)
Augustinus Thomas av Aquino	Machiavelli Luther	Hobbes (Puffendorf)	Max Weber Proto-rational choice
Religiös vs Marsilius hednisk	Uppkomsten av en autonom statsvetenskap (policy science) i Early Modernity	Inomvärldsliga syften	Sociologins institutionalisering Metodologisk individualism Axel Hägerström
Kyrka vs stat	Utilitism, Individuell egen nytta	Hume Utilitarianism	James Buchanan m fl Gunnar Myrdal Modern policy analysis Rational choice
Viss autonomi för studiet av positiv lag hos Thomas, relativism hos Marsilius	Statsbygge som ett självändamål	Från jus till lex (rätt till lag)	Perspektivistiska handling-rekommendationer, ej deterministisk lagbundenhet Rationalisering av värdehierarkier
	"Rättpositivism"	Rättpositivism	
	Gud degraderas från context of discovery till context of justification	Dieu est morte Gud är död (säger de franska encyklopedisterna)	Den rationelle aktören ("economic man")

KALKYLERBARHET och ANTI-NATURRÄTT är centrala drag i denna trend, med den rationelle ekonomiske aktören som central metafor/modell

Vademecum till Plansch över Den långa sekulariseringsprocessen

Den är att förstå som en tidslinje där vissa signifikanta inslag i samhällsvetenskapens doktrinhistoria hängs upp som på en tvättlina. Det är alltså inget koordinatsystem eller någon matris.

Det finns mycket att tillägga, om man vill ha mer kött på benen, t ex om parallella inslag i den verkliga historien. Tanken är emellertid att vara sparsmakad. Napoleon I borde kanske nämnas eftersom han ser till att införa den moderna "liberala" konstitutionalismen (Westfalen 1807 som första moderna rättsstaten).

Det vore lockande att säga något mer om Samuel Pufendorf och hans diffusion av Hobbesianismen i sin kontext, dvs Europa post-Trettioåriga kriget. Likaså kunde det vara lämpligt att något utveckla Mandevilles och de skotska fyrstadieteoretikernas variationer av pain and pleasure, appetite and passions, etc.

Det är också talande vilka stora tänkare som *inte* nämns; såväl Rousseau som Locke erbjuder anomalier att förklara *ad hoc* och passar ej osökt in i min "Prokrustesbädd".

En iakttagelse är att Renässans och Uppllysning i grunden är samma sak med likartade karakteristika men i två vågor. Det är knappast slump att de viktigaste tänkarna ligger mitt emellan, Hobbes, samhällsvetenskapens Newton, och Newton själv.

Märk väl att den sociologiska traditionen är yngre än den samhällsvetenskapliga, där Machiavelli är pionjär. Sociologin har sina rötter i den skotska Upplysningen, hos Adam Smith och Ferguson. Weber är en anti-sociolog inom sociologin. Myrdal är en "politruk"-variant av Weber/Rickert-ansatsen för medel-mål-analys, och anknuter till explicita premisser hos sociala rörelser istället för till kulturvärden.

Litteratur

- Agevall, Ola, 2004. "Science, Values, and the Empirical Argument in Max Weber's Inaugural Address", *Max Weber Studies. Thematic Issue on Max Weber's Relevance as a Theorist of Politics* 4(2), s 1557-77.
- Andersson, Stellan, 1999. "On the Value of Personal Archives" *Nordeuropaforum* 1, s 15-32.
- Aspelin, Gunnar, 1937. *Tankelinjor och Trosformer*. Stockholm: Bonniers.
- Ay, Karl-Ludwig & Borchardt, Knut, *Das Faszinosum Max Weber. Die Geschichte seiner Geltung*, Konstanz: Universitätsverlag Konstanz.
- Barber, William J., 2008. *Gunnar Myrdal. An Intellectual Biography*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire & New York: Palgrave & Macmillan.
- Beck, Ulrich, 1974. *Objektivität und Normativität/Die Theorie-Praxis-Debatte in der modernen deutschen und amerikanischen Soziologie*. Rowohlt: Reinbek bei Hamburg.
- Berman, Harold, 1983. *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Björk, Ragnar, 1996. "Social Change, Scholarship, and Gunnar Myrdal. Reflections On the 1920s", i Björk, Ragnar & Molin, Karl (red), *Societies Made up of History*. Festschrift Rolf Torstendahl.
- Blegvad, Mogens, 1991. "Value' in Turn of the Century Philosophy and Sociology", *Danish Yearbook of Philosophy* 26, s 51-96.
- Bloom, Allan, 1987. *The Closing of the American Mind*. New York: Simon and Schuster.
- Brecht, Arnold, 1959. *Political Theory. The Foundations of Twentieth-Century Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Browaldh, Tore, 1976. *Gesälvandrang*. Stockholm: Norstedts.
- Bruun, Hans Henrik, 2007 [1972]. *Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology*. London: Ashgate.
- Bruun, Hans Henrik, 2001. "Weber on Rickert: From Value Relation to Ideal Type", s 93-105, i Mucha, Janus; Kaesler, Dirk & Winlawski, Wlodzimierz (red): *Mirror and Windows. Essays in the History of Sociology*. Torun: Nicholas Copernicus University Press.
- Bruun, Hans Henrik., 2001. "Weber on Rickert: From Value Relation to Ideal Type", *Max Weber Studies* 1(2), s 138-160.
- Burawoy, Michael, 2005 [1994]. American Sociological Association Presidential Address: "For public sociology", *British Journal of Sociology* 56(2), s 259-294.
- Coleman, James, 1990. *Foundations of Social Theory*. Harvard: Belknap.
- Croner, Fritz, 1966. *Ett liv i vår tid*. Stockholm: Norstedts.
- Dahrendorf, Ralf, 1987. "Max Weber and Modern Social Science", s 574-80, i Mommsen, Wolfgang & Osterhammel, Jürgen (red), *Max Weber and his Contemporaries*. London: Unwin Hyman.
- Eliaeson, Sven, 2002. *Max Weber's Methodologies. Interpretation and Critique*, särskilt "Appendix: The Radical Solution? Gunnar Myrdal and the Diffusion of Value-Oriented/Relation". Cambridge, UK: Polity Press.
- Eliaeson, Sven, 2001. "Introduction" (tillsammans med Stanford Lyman) till tematiskt nummer om "Alva and Gunnar Myrdal: A Symposium on Their Lives and Works", *International Journal of Politics, Culture, and Society* 14(3).
- Eliaeson, Sven., 2000. "Gunnar Myrdal: A Theorist of Modernity", i *Acta Sociologica* 43(4), s 331-342.
- Eliaeson, Sven, 2000. "Axel Hägerström and Modern Social Thought", i *Nordeuropaforum* 1, s 19-30.

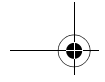
- Eliaeson, Sven, 1993. "Geiger, the Upsala-school of Value-Nihilism – and Weber", s 225-34, i Fazis, Urs & Nett, Jachen C. (red): *Gesellschaftstheorie und Normentheorie. Theodor Geiger Symposium*.
- Eliaeson, Sven, 2004. "Litteraturgranskning av Kerstin Vinterhed: Kärlek i tjugonde seklet – en biografi över Alva och Gunnar Myrdal", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 106(3).
- Eliaeson, Sven, 2004. Recension av Hans Hederberg: *Sanningen, inget annat än sanningen. Sex decennier ur Alva & Gunnar Myrdals liv*. Stockholm: Atlantis, *Sociologisk Forskning*.
- Eliaeson, Sven, 2006. "Gunnar Myrdal as a Weberian Public Intellectual", i Karl-Ludwig Ay & Borchardt, Knut (red), *Das Faszinum Max Weber. Die Geschichte Seiner Geltung*, Konstanz: Universitätsverlag Konstanz, s 283-300.
- Eliaeson, Sven, 2008a: "The Essential Gunnar Myrdal", *Journal of Classical Sociology*, nr 3, s. 392-408.
- Eliaeson, Sven, 2008b. "Gunnar Myrdal's Failure as Sweden's 'Grumpy Old Man'", i Eliaeson & Kalleberg (red), s 131-152.
- Eliaeson, Sven & Kalleberg, Ragnvald, (red). 2008. *Academics as Public Intellectuals*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Eliaeson, Sven & Palonen, Kari, 2004. "Introduction", till tematisk utgåva om "Max Weber's Relevance as a Theorist of Politics", i *Max Weber Studies* 4(2).
- Eyerman, Ron, 1985. "Rationalizing Intellectuals", *Theory and Society* 14(4), s 777-808.
- Hederberg, Hans, 2004: *Sanningen, inget annat än sanningen. Sex decennier ur Alva & Gunnar Myrdals liv*. Stockholm: Atlantis.
- Hägerström, Axel, 1953. *Inquiries into the Nature of Law and Morals*. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Hägerström, Axel, 1964. *Philosophy and Religion*. Robert Sandin (red). London: Allen and Unwin.
- Hägerström, Axel, 1929. *Selbstdarstellung*. Leipzig: Felix Meiner.
- Honigsheim, Paul, 1968. *On Max Weber*. London & New York: Macmillan and Free Press.
- Jackson, Walter A., 1990. *Gunnar Myrdal and America's Conscience: social engineering and Racial liberalism, 1938-1987*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Jacobs, Struan, 1990: "Popper, Weber and the rationalist approach to social Explanation", *British Journal of Sociology* 41(4), s. 559-570.
- Kaesler, Dirk, 1988. *Max Weber. An Introduction to his Life and Work*. Cambridge: Polity.
- Kosteletzky, Vaclav, 1989: *The United Nations Economic Commission for Europe: The beginning of a history*. Göteborg.
- Lepsius, M Rainer, 1977. "Max Weber in München. Rede anlässlich der Enthüllung einer Gedenktafel", *Zeitschrift für Soziologie* 6(1).
- Lukács, Georg von, 1953. *Die Zerstörung der Vernunft*. Berlin: Aufbau.
- Lyman, Stanford, 1998. "Gunnar Myrdal's An American Dilemma after Half a Century: Critics and Anticritics", *International Journal of Politics, Culture and Society* 12(1), s 327-90.
- Lyon, E Stina, 2001. *Researching Race Relations: Myrdal's American Dilemma from a Human Rights Perspective*. London: South Bank University.
- Mannheim, Karl, 1936. *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mommsen, Wolfgang J., 1984. *Max Weber and German Politics 1890-1920*. Chicago: University of Chicago Press.
- Myrdal, Gunnar, 1944. *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*. New York & London: Harper.
- Myrdal, Gunnar, 1933. „Das Zweck-Mittel-Denken in der Nationalökonomie“, *Zeitschrift für Nationalökonomie*, s 305-29.

- Myrdal, Gunnar, 1931. "Kring den praktiska nationalekonomins problem", *Ekonomisk Tidskrift*, s 41-81.
- Myrdal, Gunnar, 1970. "Biases in Social" Research, s 155-64, i *The Place of Value in a World of Facts. Proceedings of the Fourteenth Nobel Symposium Stockholm, September 15-20, 1969*. Stockholm & New York: Almqvist & Wiksell and Wiley.
- Myrdal, Gunnar, 1953. *The Political Element in the Development of Economic Theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Myrdal, Gunnar, 1953. "The Relation between Social Theory and Social Policy", *British Journal of Sociology* 4(3), s 210-242.
- Myrdal, Gunnar, 1970. *Objectivity in Social Research*. London: Gerald Duckworth & Co.
- Myrdal, Gunnar, 1958. *Value in Social Theory*. New York: Harpers.
- Myrdal, Gunnar, 1967. "Varför har socialvetenskaperna så litet inflytande på samhällsutvecklingen?", s 157-66, i *Nu! Människans villkor. En bok av vetenskapsmän för politiker*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Myrdal, Gunnar, 1973. *Against the Stream. Critical Essays on Economics*. New York: Pantheon.
- Myrdal, Gunnar, 1987. *Historien om An American Dilemma*. Stockholm: SNS.
- Myrdal, Gunnar, 2005. *The Essential Gunnar Myrdal*, Appelqvist, Örjan & Andersson, Stellan (red) med introduktion av Sissela Bok. New York & London: The New Press.
- Nau, Heino Heinrich, 1997. *Eine "Wissenschaft vom Menschen": Max Weber und die Begründung der Sozialökonomik in der deutschsprachigen Ökonomie 1871 bis 1914*. Berlin: Duncker und Humblot.
- Nau, Heino Heinrich, 1996. *Der Werturteilsstreit. Die Äußerungen zur Werturteilsdiskussion im Ausschuss des vereins für Sozialpolitik (1913)*. Marburg: Metropolis.
- Nilsson, Jan Olof, 1994. *Alva Myrdal. En virvel i den moderna strömmen*. Stockholm: Symposion.
- Oakes, Guy, 1988. *Weber and Rickert. Concept Formation in the Cultural Sciences*. Cambridge: MIT Press.
- Olivecrona, Karl, 1971 [1939]. *Law as Fact*. London: Stevens and Sons.
- Palonen, Kari, 1998. *Das 'Webersche Moment'. Zur Kontingenz des Politischen*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Peczenik, Aleksander, 2003. "Introduction", till IVR-kongressen i Lund 2003. (IVR=Internationale Vereinigung für Rechts-und Sozialphilosophie).
- Platt, Jennifer, 1985. Weber's Verstehen and the History of Qualitative Research. The Missing Link, *British Journal of Sociology* 36(2), s 448-466.
- Radkau, Joachim, 2005. *Max Weber. Die Leidenschaft des Denkens*. München: Carl Hanser.
- Rickert, Heinrich, 1986. *The Limits of Concept Formation in Natural Science*. Översättning med introduction av Guy Oakes, av Rickerts *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, ursprungligen 1902, men vanligaste upplagan 1913. Cambridge: CUP.
- Ruin jr, Hans, 2000. "Hägerström, Nietzsche och den svenska nihilismen", *Tidskrift för Politisk filosofi* 1, s 3-30.
- Schierup, Carl-Ulrik, 1995. "A European Dilemma: Myrdal, The American Creed, and EU Europe", *International Sociology* 10(4), s 347-67.
- Schierup, Carl-Ulrik; Hansen, Peo & Castles, Stephen, 2006. *Migration, Citizenship, and the European Welfare State. A European Dilemma*. Oxford University Press.
- Sevon, Cay, 1995. *Visionen om Europa: svensk neutralitet och europeisk Återuppbyggnad 1945-1948*. Helsingfors: Suomen Historiallinen seura.
- Sigurdson, Ola, 2000. *Den Lyckliga Filosofin: etik och politik hos Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius*. Eslöv: B Östlings Symposion.
- Strang, Johan, 2003. "Axel Hägerström och Gunnar Myrdal. Om den svenska värdenihilistiska traditionen". *Historisk Tidskrift för Finland* 88, s 43-61.

- Swedberg, Richard, 1990. *Introduction to Gunnar Myrdal: The Political Element in the Development of Economic Theory*. New Brunswick: Transaction.
- Swedberg, Richard, 1998. *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*. Princeton: Princeton University Press.
- Swedberg, Richard, 2005. (med hjälp av Ola Agevall): *The Max Weber Dictionary. Key Words and Central Concepts*. Stanford: Stanford University Press.
- Tribe, Keith, (red), 1989. *Reading Weber*. London: Routledge.
- Turner, Stephen P., 2003. "Charisma Reconsidered", *Journal of Classical Sociology* 3(1), s 5-26.
- Waller, Margit, 1961. *Axel Hägerström: Människan som få kände*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Wallerstein, Immanuel, 1991. "The Myrdal Legacy: Racism and Underdevelopment as Dilemmas", s 80-103, i *Unthinking Social science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*. Cambridge: Polity Press, 1991.
- Weber, Max, 1948 [1946]. *From Max Weber*. London: Routledge.
- Weber, Max, 1949. *The Methodology of the Social Sciences*. Shils, Edward A. & Finch, Henry A. (red). New York: The Free Press.
- Weber, Max, 1975. *Roscher and Knies: The Logical Problems of Historical Economics*. New York & London: The Free Press & Macmillan.
- Weber, Max, 1977. *Critique of Stammer*. New York: Free Press.
- Weber, Max, 1994. *Political Writings*. Lassman, Peter & Speirs, Ronald. Cambridge: CUP.
- Weber, Max, 1999. *Essays in Economic Sociology*. Swedberg, Richard (red). Princeton: Princeton University Press.
- Weber, Max, 2005. *Max Weber. Readings and Commentary on Modernity*, Kalberg, Stephen (red). Oxford: Blackwell.
- Weber, Max, 1895. *Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik. Akademische Antrittsrede*. Freiburg i. B. u. Leipzig: Mohr.
- Weber, Max, 1904. "Die 'Objektivität' sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis", i *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 19 Bd, Heft 3.
- Weber, Max, 1906. "Kritische Studien auf dem Gebiet der Kulturwissenschaftlichen Logik", i *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 22. Bd. Heft 1, s 143-207.
- Weber, Max, 1908. "Die Grenznutzenlehre und das 'psychophysische Grundgesetz'", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*.
- Weber, Max, 1913. "Ueber einige Kategorien der verstehenden Soziologie", *Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur*.
- Weber, Max, 1917. "Der Sinn der 'Wertfreiheit' der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften", *Logos*.
- Weber, Max, 1978 [1920]. "Zwischenbetrachtung: Theorie der Stufen und Richtungen religiöser Weltablehnung", i *GARS*, del 1. Tübingen: J C B Mohr.
- Weber, Max, 1986. *Kapitalismens uppkomst*. Stockholm: Ratio.
- Whimster, Sam, (red), 2004. *The Essential Weber. A Reader*. London: Routledge.
- Zeitlin, Irvin, 1968. *Ideology and the Development of Sociological Theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Förkortningar av Webers skrifter:

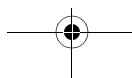
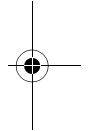
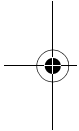
- GARS* = Gesamlade Aufsätze zur Religionssoziologie
GAW = Gesamlade Aufsätze zur Wissenschaftslehre
GPS = Gesamlade Politische Schriften
MWG = Max Weber Gesamtausgabe
WuG = Wirtschaft und Gesellschaft

PESC = The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism

PW = Political Writings

De flesta av Webers samlade skrifter (ej nya *MWG*, utan de tidigare samlingarna, med Marianne Weber och Joh. Winckelmann som drivande krafter) finns numera tillgängliga för nedladdning i fulltext, från Potsdam. 1999 Institut für Pädagogik der Universität Potsdam/ flitner@rz.uni-potsdam.de Prof. Dr. E. Flitner.

■ Bakom lyckta dörrar

Beslutsprocessen bakom den svenska pensionsreformen 1991-1998

KARL LOXBO ¹

Behind Locked Doors – The Decision-Making Process Behind the Swedish Pension Reform 1991-1998

The reform of the Swedish pension scheme (ATP) illustrates a surprising ability among Swedish politicians to sidestep entrenched partisan conflicts and establish consensus. Although several studies set out to explain the comparatively successful reform, the significance of new, and exclusive, institutions for decision-making has largely been overlooked. The hypothesis of this article, however, suggests that the creation of these new institutions is what really explains the Swedish success story. In order to test the hypothesis, decisions and negotiations leading up to the reform are process-traced, and opinions among voters and central actors that were excluded from the process are explored. The results indicate that the pension reform was made possible by the highly restricted decision-making process, and also cast doubts on whether the same pension reform would have been possible without it. These new institutions for decision-making, however, might have negative consequences for the future functions of representative democracy.

Inledning

Swedish politicians, in contrast to their counterparts in other countries, in a challenging economic environment are able to take drastic politically unpopular action [...] Sweden appears to have undergone a probably more profound change than many other countries, when measured against the status quo ante of the mid- to late 1980's (Kitschelt 2001: 291).

Kitschelts slutsats baserar sig på en granskning av beslutet om att införa ett nytt pensionssystem i Sverige 1998. Där andra länder, både i Västeuropa och Nordamerika, har haft stora bekymmer att reformera de utgiftstunga pensionssystemen framstår ofta Sverige som ett pionjärland (Blackburn 2003: 257-258; Scherman 2004; Schludi 2005; Sundén 2006). I samförstånd lyckades svenska politiker omforma det största och mest populära välfärdssystemet (Svallfors 1996) och en historisk konflikt mellan de politiska blocken gick i graven. Pensionsreformen i Sverige kan av detta skäl ses

¹ Karl Loxbo är fil. dr i statsvetenskap och verksam vid Institutionen för samhällsvetenskap, Växjö universitet. E-post: Karl.Loxbo@vxu.se

som ett centralt fall för att förklara framgångsrik ”nedskärningspolitik” eller strategier för ”blame avoidance” mer generellt (Pierson 1994; 1996; Ross 2000; Myles & Pierson 2001: 320). Nyckelfrågan som ofta ställs är nämligen: Varför lyckades svenskarna med en potentiellt impopulär reform utan att förhindras av uppretade intressegrupper och besvikna väljare?

Flera ansatser har gjorts för att besvara liknande frågeställningar. Tidigare forskning har klargjort betydelsen av pensionssystemets spårberoende institutionella struktur för det reformbeslut som fattades 1998 (Lindbom 2001b; Green-Pedersen & Lindbom 2006; Sundén 2006; Selén & Sthåhlberg 2007; jfr Bonoli & Palier 2007). Flera studier anlägger också ett jämförande perspektiv, där byråkraternas roll i reformprocessen klargörs (Marier 2001; 2005) och intressegruppernas minskade, eller i alla fall förändrade, betydelse lyfts fram (Anderson 2001; Anderson & Meyer 2003; Lindvall & Sebring 2005; Schludi 2005). Tidigare forskning missar dock en central gåta med den svenska pensionsreformen. Den tidigare djupgående konflikten om pensioner, som i slutet av 1980-talet tycktes vara på väg att blossa upp på nytt (Hermansson 1993: 325; Lundberg 2003: 158-162), kunde plötsligt vändas till ett grundläggande samförstånd. Ingen har på ett övertygande sätt förklarat hur denna politiska helomvändning var möjlig utan att intressegrupper och väljare utgjorde några betydande hinder på vägen. En tänkbar orsak till denna lucka i forskningen är att de för svenska förhållanden ovanligt slutna utredningarna, där de avgörande besluten om pensionsreformen i praktiken tycks ha fattats, inte har getts en central plats i någon studie (se dock Lewin 2002; Lundberg 2003: 173-174; jfr Lindvall & Sebring 2005; Marier 2005). Kan strukturen på dessa nya förhandlingsgrupper vara den saknade pusselbiten som förklarar varför reformen gick att genomföra så pass smidigt?

I sin numera klassiska bok *Dismantling the Welfare State. Reagan, Thatcher, and the Politics of Retrenchment* (1994: 19-24) presenterar Paul Pierson ett antal politiska strategier för att minimera kostnader i samband med impopulära omställningar av välfärdsstaten. Samtliga strategier handlar om hur de nya välfärdsreformerna bör konstrueras för att undgå kritik från viktiga väljar- och intressegrupper. Ingen av Piersons strategier berör dock hur beslutsprocessen kan omorganiseras för att möjliggöra en smidig övergång från ett system till ett annat. Syftet med denna artikel är att undersöka om den nya beslutsprocess som kringgärdade den svenska pensionsreformen kan lära oss något nytt om hur framgångsrika strategier för ”blame avoidance” kan utformas i det kritiska övergångsskede då politiker först beslutar sig för att överge den expansiva välfärdspolitik och slå in på ett nytt spår.

Den hypotes som provas anger att nya former för att bedriva förhandlingar och för att fatta beslut, som skapades i Pensionsarbetsgruppen (1991-1994) och i Genomförandegruppen (1994-), möjliggjorde att pensionsfrågan kunde avpolitiserats bakom lyckta dörrar, vilket i sin tur förklarar att partierna snabbt och utan större motstånd lyckades gräva ner stridsyxan och enas om pensionerna. Eller, annorlunda uttryckt: utan de slutna förhandlingarna hade det sannolikt inte blivit samma pensionsreform. Om hypotesen får stöd ges ett bidrag till litteraturen om den nya välfärdspolitik genom att organiserandet av själva reformprocessen, vid sidan av konstruktionen av de nya välfärdssystemen, också lyfts fram som en viktig komponent i framgångsrika strategier för ”blame avoidance”.

Hypotesen provas genom att centrala beslut och förhandlingar i pensionsfrågan spåras från slutet av 1980-talet, då Pensionsberedningen lämnade sitt betänkande, fram till att den nya pensionsreformen klubbades av Sveriges riksdag i juni 1998. Enligt Anderson (2001) samt Anderson och Meyer (2003) är en viktig förklaring till att den svenska pensionsreformen lyckades så pass väl att socialdemokraterna i Sverige, till skillnad från SPD i Tyskland (där motsvarande reformprocess var svårare), tillgodosåg LO:s intressen (jfr Myles & Pierson 2001: 332; Korpi & Palme 2003). Resonemanget kan sägas antyda att ungefär samma beslut sannolikt hade fattats även om LO hade deltagit som fullvärdig medlem i förhandlingarna. En sådan slutsats är emellertid inte förenlig med hypotesen. För att bemöta denna eventuella invändning är det i brist på jämförelser med andra fall nödvändigt att resonera kontrafaktiskt (jfr Rothstein 1988). I detta syfte granskas hur inställningen till pensionsreformen verkligen såg ut hos aktörer som uteslöts ur förhandlingarna, i första hand inom LO samt internt i den socialdemokratiska partiorganisationen. På detta sätt ges kontrafaktiska indikationer om hur en mer öppen och politiserad beslutsprocess hade kunnat se ut. Ytterligare kontrafaktiska indikationer på betydelsen av utredningarnas slutenhet, som används, är i vilken mån pensionsfrågan uppmärksammades av väljarna, samt i vilken mån medborgarna överhuvudtaget kände till det nya systemet när det genomfördes 1998. Genom att granska dessa fyra aspekter tillsammans är det möjligt att klargöra dels huruvida det fanns en negativ opinion att utesluta från förhandlingarna, dels huruvida potentiellt kritiska opinioner bland väljarna förebyggdes.

I det följande ska jag först presentera tidigare forskning samt de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för hypotesen. Jag går sedan vidare och presenterar metodologiska överväganden, använt material samt kriterier för att dra slutsatser. De empiriska resultaten som berör förhandlingarna om pensionsreformen i Pensionsarbetsgruppen (1991-1994) redovisas sedan följt av innehållsanalyser av LO-tidningens debatter om pensioner och av ett internt samråd om pensionsreformen i det socialdemokratiska partiet 1996. Därefter analyseras data från väljarundersökningar, samt undersökningar om medborgarnas kunskap om pensionssystemet. Den empiriska genomgången avslutas i nästa steg genom att förhandlingar och beslut i Genomförandegruppen mellan 1994 och 1998 analyseras. Artikelns slutsatser redovisas sedan och avslutningsvis förs en diskussion om den slutna beslutsprocessens betydelse för svensk demokrati.

Beslutsprocessens relation till politikens innehåll

There is a profound difference between extending benefits to large numbers of people and taking those benefits away (Myles & Pierson 2001: 320).

Citatet sammanfattar den tes som ligger till grund för den så kallade nya välfärdsforskningen (*New politics of the welfare state*) (se Pierson 1994; 1996; 2001; Lindbom 2001a; 2007; Green-Pedersen & Lindbom 2006). Det grundläggande temat inom denna forskning är att nedskärningar – *politics of retrenchement* – i grunden har förändrat spelreglerna för politiken i allmänhet och för partiernas möjligheter att vinna röster i synnerhet (Ross 2000). Där expansiv välfärdspolitik handlade om att politiker käm-

pade om att ta åt sig äran för stora reformer (*credit claiming*) handlar nedskärningspolitik i stället om att de försöker undvika kritik från viktiga intressegrupper och väljare (*blame avoidance*) (se dock Korpi & Palme 2003). Forskningen om strategier för *blame avoidance* betonar generellt sett två centrala aspekter: (i) att välfärdssystemen är spårberoende och har genererat starka intressegrupper, som gör allt för att förhindra nedskärningar som drabbar dem (Pierson 1994: 17-18; 1996; 2001); (ii) att framgångsrika strategier för *blame avoidance* bör minera så kallade *vetopunkter* och göra det svårt för väljare och intressegrupper att identifiera, och därmed kritisera, försämringar (*obfuscation*) (Immergut 1992; Pierson 1994; Tsebelis 1999). Forskningen handlar följaktligen till stor del om hur de nya välfärdssystemen bör konstrueras för att undgå öppen opposition. Vad som sällan uppmärksammas inom denna forskning är emellertid det som denna artikel tar fasta på, nämligen vilka konkreta förändringar av beslutsprocessen som krävs för att överbrygga tidigare konflikter och lyckas med impopulära omställningar (jfr dock Immergut 1992).²

Resonemanget bakom hypotesen grundar sig på insikten att den formella organisationsformen för beslutsfattande, förhandlingar och deltagande är avgörande för att förstå och förklara den politik som bedrivs och kan bedrivas. Eller som Schattschneider (1960: 69) uttrycker det: "Organization is the mobilization of bias. Some issues are organized into politics, while others are organized out". Det är således, för att följa Schattschniders klassiska argumentation, rimligt att anta att utsikterna att undgå kritik är intimt förknippade med hur politiken organiseras. Organisering avgör i slutändan vem som kan definiera alternativen och vem som tillåts delta i beslut och förhandlingar (Brunsson & Olsen 1990). Tidigare forskning har också visat att formella institutioner för beslut och förhandlingar, till exempel i parlament och i statliga kommittéer, skapar normer som har en avgörande inverkan på individens och grupperns förväntningar om vad som upplevs som lämpligt agerande samt vilka förslag som upplevs vara acceptabla (March & Olsen 1989: 18-19; Sannerstedt 1992: 208; Scott 1995; Mattson 1996: 57-59; Rothstein 1996: 14; Hagevi 1998: 45-46). Praxis som rör beslutsprocesser är följaktligen intimt sammankopplad med innehållet i den politik som bedrivs (Schattschneider 1960; Rothstein 1992: 28-29; Hall 1993; Lindvall 2004). Det är därför rimligt att anta att det vi redan vet om strategier för "blame avoidance" kan kompletteras med nya insikter om betydelsen av beslutsprocessens organisering.

För att hypotesen ska hålla för empirisk prövning krävs det att det går att belägga att de centrala beslut som förändrade ATP-systemet, och ledde fram till den nya pensionsreformen, var beroende av att förhandlingssituationen mellan partierna såg ut som den gjorde. Det måste också göras troligt att samma beslut inte hade varit sannolika, eller ens möjliga, om beslutsprocessen hade varit mer öppen för andra deltagare.

2 Immergut (1992) visar dock att institutionella faktorer, som relationen mellan parlamentariker och valkretsar, är av stor betydelse för partidisciplin och således för politikens möjligheter att kryssa runt negativa opinioner och fatta oönskade beslut.

Metod och material

För att pröva hypotesen ska centrala förhandlingar och beslut, som rör pensioner, följas mellan slutet av 1980-talet och slutet av 1990-talet enligt den process-spårande logiken (Bennet & George 2004; Hall 1993). Detta innebär att överväganden och vägval i alla centrala delar av beslutsprocessen rekonstrueras genom att undersöka indikatorer på motiv, det vill säga motiveringar, från de inblandade beslutsfattarna (Elster 1986: 54). För att ge stöd åt hypotesen krävs det sammanfattningsvis:

- (i) Att det går att belägga att de centrala aktörerna i utredningarna, på båda sidor av de politiska blocken, är av uppfattningen att de nya förhandlingsgrupperna *medvetet* skapades för att möjliggöra genomgripande förändringar av ATP-systemet.
- (ii) Att det går att belägga att deltagarna i förhandlingarna upplever att de nya formerna för beslutsfattande i Pensionsarbetsgruppen var avgörande för att förhandlingarna om pensionsreformen snabbt gav resultat samt att det finns en delad uppfattning om att samma beslut inte hade varit sannolikt utan den nya förhandlingsprocessen.
- (iii) Att det kan visas att det fanns en utbredd kritik mot reformen utanför utredningarna samt att det mot denna bakgrund kan göras troligt att mer öppna utredningar, med flera deltagare och mer offentliga debatter, sannolikt hade försvårat eller förhindrat reformen.
- (iv) Att det kan göras troligt att de slutna utredningarna faktiskt förebyggde eventuellt kritiska opinioner bland väljarna.
- (v) Att merparten av alla inblandade aktörer upplever att pensionsreformen var potentiellt impopulär bland stora grupper, men att de anser att reformens kvarlevnad garanteras av strukturen på de nya besluts- och förhandlingsorgan som etablerades i Genomförandegruppen.

För att spåra motiven bakom pensionsreformen samt skapandet av de nya beslutsprocesserna, och kronologiskt relatera dessa till kriterierna i-ii samt v, har informantintervjuer tjänat som den huvudsakliga källan. Jag har genomfört 1-2 timmar långa semistrukturerade intervjuer med samtliga deltagare i Pensionsarbetsgruppen (1991-1994) med undantag för nydemokraten Leif Bergdahl.³ I Genomförandegruppen, som 1994 efterträdde Pensionsarbetsgruppen, tillkom två socialdemokrater, som jag också har intervjuat.⁴ Intervjuerna har systematiskt jämförts med varandra och jag har hela tiden försökt verifiera påståenden i intervjuerna med material från andra källor.

Betydelsen av de två slutna grupperna undersöks också indirekt genom att debatten om pensionsreformen i LO:s medlemstidning, LO-tidningen, samt i det interna sam-

3 Gällande Pensionsberedningen (1984-1990) har jag i första hand förlitat mig på tidigare forskning (Hermansson 1993; Lundberg 2003; Lindvall & Sebring 2005). De deltagare jag har intervjuat är Bo Könberg (fp) 6/2 2004, Barbro Westerholm (fp) 6/12 2004, Margit Gennser (m) 28/9 2004, Åke Pettersson (c) 27/9 2004, Pontus Wiklund (kd) 19/11 2004, Ingela Thalén (s) 16/6 2004, Anna Hedborg (s) 27/9 2004, Ulla Hoffmann (v) 6/3 2004.

4 Dessa var Arne Kjörnsberg 16/2 2005 och Maud Björnemalm 7/3 2005. Jag har också gjort en uppföljande telefonintervju med Bo Könberg (fp) 2005-02-10 samt erhållit ett personligt brev från Pontus Wiklund. Den socialdemokratiske statssekreteraren Hans Svensson tillkom emellertid också i Genomförandegruppen 1996, men honom har jag inte haft möjlighet att intervjua. Sammanlagt rör det sig alltså om två bortfall och i övrigt har jag intervjuat samtliga i Pensionsarbets- och Genomförandegruppen (fram till 1998).

råd som hölls om den nya pensionsreformen i det socialdemokratiska partiet 1996 granskas (kriterium iii). En positiv, eller rentutav neutral, inställning i dessa sammanhang skulle ge ytterligare stöd till tidigare slutsatser om betydelsen av LO:s samtycke för framgången i reformprocessen (Meyer & Anderson 2003). En starkt kritisk opinion skulle däremot indikera att en mer öppen beslutsprocess sannolikt hade försvårat pensionsreformen. För att få ännu en kontrafaktisk indikation, kriterium iv, om betydelsen av de slutna förhandlingarna jämförs väljarnas intresse för pensioner vid valen 1994 och 1998 med data dels från valen 1979-1991 (då inga centrala beslut om pensioner fattades), dels från valen 1956 och 1960 då ATP-striden rasade (Molin 1965; Svensson 1994).⁵ För att ytterligare indikera slutenhetens betydelse analyseras också undersökningar om medborgarnas kunskaper om det nya pensionssystemet mellan 1998 och 2001. Ett stort intresse för pensioner bland väljarna i samband med valen 1994 och 1998, samt omfattande kännedom om pensionssystemet 1998, skulle kasta en betydande skugga över hypotesen. Ett mycket lågt intresse, och liten kännedom, skulle däremot indikera att de slutna förhandlingarna faktiskt hade en hämmande effekt på väljaropinionen.

Varför öppna utredningar försvårade en reform

Utredningarna av det alltmer problematiska ATP-systemet började redan hösten 1984 när den socialdemokratiska regeringen beslutade om att tillsätta Pensionsberedningen.⁶ Beredningens betänkande, som gick på remiss först 1990, visade på grundläggande strukturella problem i ATP-systemet. Betänkandet presenterade dock inga reformförslag och det gavs inte heller någon samlad bild av vad som var grundproblemet (se Lundberg 2003: 121-157). Sekreteraren i Pensionsberedningen och i den senare Pensionsarbetsgruppen – hovrättsjuristen Lars Göran Abelsson – förklarar varför han tror att Pensionsberedningen inte lyckades presentera några reformförslag:

Att i en kommitté av sådan storlek och med företrädare för alla dessa intresseorganisationer försöka åstadkomma något så genomgripande som en reform av hela det allmänna pensionssystemet, var nog en uppgift som var dömd att misslyckas redan från början (Abelsson 1996: 23).

Den utredningsprocess som Pensionsberedningen byggde på – en korporativ kommitté med en rik flora av deltagare – gjorde således, enligt Abelsson, att nödvändiga reformförslag blockerades (jfr Borg 2004: 189). Den allmänt accepterade korporativa beslutsprocessen som tidigare hade använts för att utreda pensionsfrågan gav inga resultat. En följd av detta var att normen om att samråda med intressegrupper och arbetsmarknadens parter hastigt började luckras upp (Lindvall & Serbring 2005: 1064-1067).

5 Det material som då används är väljarundersökningarna från Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.

6 Direktiven till beredningen framställde det som en självklarhet att lösningen på pensionsfrågans kostnadsproblem stod att finnas i ett brett samråd mellan partierna, arbetsmarknadens parter och de stora intressegrupperna (Dir 1984:42: 8-9; SOU 1990:76: 4-40). Någon långtgående reform var emellertid inte aktuell (SOU 1990: 76: 4).

Partieliterna såg samma problem

Pensionsarbetsgruppens deltagare har särskilt lyft fram SACO:s representant i Pensionsberedningen, Jan Bröms, som en person som tidigt inspirerade dem till en genomgripande reform (se Marier 2001: 99; Lundberg 2003: 174). Bröms förklarade rakt på sak vad Pensionsberedningen i mer vaga ordalag tycktes antyda, nämligen att ATP-systemet stod inför avgörande problem, kanske till och med en framtida kollaps (Bröms 1990: 20; Ds 1992: 89: 45; SOU 1994: 20: 154-155, 523-525). Trots att deltagarna i den senare Pensionsarbetsgruppen delade samma problembild visste de inte i början av 1990-talet hur det skulle vara möjligt att omsätta de pessimistiska prognoserna om ATP-systemet i en ny beslutsprocess, som kunde leda fram till en ny pensionsreform.⁷

Av 1991 års finansplan att döma hade socialdemokraterna börjat tänka i nya banor om vilken politik som var möjlig att föra (Prop. 1990/91: 100, bilaga 1: 33). Skrivelserna i finansplanen signalerade ett avgörande nytänkande från socialdemokraternas sida och ATP-systemet presenterades i första hand som en ekonomiskt problematisk fråga, vilket var en nyhet jämfört med diskussionerna på 1980-talet (Lundberg 2003: 75-120). I den socialdemokratiska regeringen var Ingela Thalén socialminister och Anna Hedborg var statssekreterare på socialdepartementet. Redan våren 1991 började de båda tillsammans, utan att invänta remissvaren från Pensionsberedningen, skissa på vilken inriktning en framtida reform av ATP-systemet skulle ha. Tanken var att göra pensionssystemet mer beroende av individuella avgifter, precis som Jan Bröms hade föreslagit (intervju I. Thalén 16/6 2004; intervju A. Hedborg 27/9 2004). Både Thalén och Hedborg är dessutom noga med att understryka att initiativet till den senare pensionsreformen kom från socialdemokraterna.

Sjukvårdsministern, folkpartisten Bo Könberg, var som ansvarigt statsråd i den ny-tillträdda borgerliga regeringen (1991-1994) huvudpersonen för att administrera reformen av pensionssystemet. Direktiven till Pensionsarbetsgruppen, som Könberg skrev, anknyter nästan ordagrant till socialdemokraternas formuleringar i finansplanen från våren samma år (Dir 1991: 102). Könberg förklarar detta på följande sätt: ”Det var ingen slump, utan mycket medvetet, när jag lade fast direktiven till utredningen. När jag lade fram dem så är de nästan avskrivna av socialdemokraternas finansplan på våren” (intervju B. Könberg 2/6 2004). De borgerliga partierna och socialdemokraterna delade alltså samma uppfattning om problemet med ATP-systemet och deras respektive regeringar formulerade näst intill identiska målsättningar i officiella dokument under ett och samma år. Vad som krävdes var en ny plattform för att partierna skulle kunna närma sig varandra i denna historiska konfliktfråga.

7 Intervju: Bo Könberg (fp) 6/2 2004, Barbro Westerholm (fp) 6/12 2004, Margit Gennser (m) 28/9 2004, Åke Pettersson (c) 27/9 2004, Pontus Wiklund (kd) 19/11 2004, Ingela Thalén (s) 16/6 2004, Anna Hedborg (s) 27/9 2004.

Dörrarna stängs bakom Pensionsarbetsgruppen (kriterium i)

Frågan som Könberg brottades med var hur förhandlingar om en framtida reform skulle kunna gå till utan att blockeras av uppretade väljare och intressegrupper. Formellt var Pensionsarbetsgruppen som Könberg skapade en statlig kommitté, som omfattas av kommittéförordningen (Dir. 1991: 10). I praktiken var dock arbetsgruppen något av en nyhet inom det svenska kommittéväsendet. Könberg tog själv på sig ordförandeskapet och gruppen i övrigt bestod endast av namnkunniga företrädare från riksdagens sju partier. Ansvaret för den senare remissbehandlingen delegerades också helt till Pensionsarbetsgruppen, vars medlemmar i samförstånd fick avgöra i vilken mån den senare propositionen till riksdagen skulle förändras i förhållande till det ursprungliga betänkandet (Abelsson 1996: 24).

Bo Könberg menar att det enda sättet att möjliggöra faktiska förhandlingar om en besvärlig reform var att begränsa överläggningarna till företrädare för riksdagens partier och därmed utelämna arbetsmarknadens parter och *samtliga* intressegrupper (intervju B. Könberg 2/6 2004). Bland Pensionsarbetsgruppens medlemmar fanns det också en delad uppfattning om att denna åtgärd representerade en nödvändig förändring i svensk politik. Enligt Könberg var ett stort bekymmer med den tidigare Pensionsberedningen (1984-1990), att strukturen på denna utredning gjorde det omöjligt att hålla förutsättningslösa diskussioner om förändringar av pensionssystemet. Skulle en reform lyckas var det således angeläget att hålla diskussionen inom gruppen och inte läcka till medierna. Åke Petersson, som deltog i Pensionsarbetsgruppen som representant för centerpartiet, menar att detta var något alla partiföreträdare insåg: "Alla partier hade ju varit med i Pensionsutredningen på 1980-talet och sett hur öppna diskussioner blockerades. Så fort man bjöd på ett resonemang utan att ta ställning så gick det ut en nidversion av det i media och så kom intressegrupperna tillbaka och sa, att så här kan ni väl ändå inte göra" (intervju Å. Petersson 27/9 2004). Lösningen var alltså att utestänga alla som inte var direkt ansvariga för det senare reformbeslutet. Samtliga deltagare i Pensionsarbetsgruppen lyfter fram betydelsen av diskretion och personligt förtroende och menar att Pensionsarbetsgruppen, till skillnad från den tidigare Pensionsberedningen, gick ut på att begränsa den allmänna, tidigare ganska upprörda, debatten om pensionssystemet.

Både Ingela Thalén och Anna Hedborg, som deltog som representanter för socialdemokraterna, understryker att den slutna arbetsformen förmodligen inte hade tillkommit om socialdemokraterna hade suttit i regeringsställning. Den starka kopplingen till fackföreningsrörelsen hade försvårat detta. Båda menar dock att Pensionsarbetsgruppen möjliggjorde att reformen kunde drivas igenom på så pass kort tid, i all synnerhet eftersom partiet i övrigt anlade en mycket kritisk oppositionsroll (intervju I. Thalén 16/6 2004; A. Hedborg 27/9 2004). Hedborg understryker Pensionsarbetsgruppens betydelse: "Pensionsarbetsgruppen var udda. Och det var Könbergs stora förtjänst i det här sammanhanget. Alltså, jag tror inte att vi [socialdemokraterna] hade vågat oss på, eller kommit oss för, att ha en grupp som var så pass liten. Vi hade naturligtvis haft med alla parter inne i rummet, men det var mycket bra att det blev en så liten grupp" (intervju A. Hedborg 27/9 2004). Samtliga deltagare i Pensionsarbets-

gruppen, även vänsterpartiets representant Ulla Hoffmann (som är en ihärdig kritiker av Pensionsarbetsgruppens arbete), menar att den mer slutna arbetsformen var en förutsättning för att förhandlingarna om reformen skulle lyckas. Intervjuerna bekräftar således att den nya förhandlingsprocessen medvetet skapades för att möjliggöra genomgripande förändringar av ATP-systemet (kriterium i). För att ge stöd till hypotesen måste det nu beläggas att deltagarna i förhandlingarna upplevde att den slutna gruppen var avgörande för att det var möjligt att snabbt kunna fatta principbeslutet om att inrätta ett nytt pensionssystem (kriterium ii).

Betydelsen av den slutna förhandlingsgruppen för principbeslutet 1994 (kriterium ii)

The definitions of the alternatives is the supreme instrument of power
(Schattschneider 1960: 66).

Schattschneiders påpekande sammanfattar idén bakom Pensionsarbetsgruppen. I tidigare utredningar om pensioner var det svårt att enas kring vilka tänkbara åtgärder som var aktuella och acceptabla. Genom att dramatiskt skära ner antalet deltagare, och på detta sätt begränsa den offentliga debatten, var det emellertid möjligt att närma sig en gemensam utgångspunkt om vilka alternativ som överhuvudtaget skulle diskuteras. Att bevara grunderna i ATP-systemet, som andra betydelsefulla aktörer hade antytt (t.ex. LO och TCO) (se Lundberg 2003: 173-174), var ett alternativ som snabbt kunde uteslutas. Enligt Margit Gennser, moderaternas företrädare, var avsikten redan i utgångsläget att avskaffa ATP-systemet och skapa ett helt nytt pensionssystem "utan ideologisk barlast" (intervju M. Gennser 28/9 2004).

Det gällde dessutom att nå samförstånd innan valet 1994. Den ena av folkpartiets två representanter i gruppen, Barbro Westerholm, säger till exempel: "Vi ville ha riksdagsbeslutet taget i tid före valet 1994. Det skulle inte bli en valfråga och det var alla överens om" (intervju B. Westerholm 6/12 2004). Anna Hedborg instämmer i Westerholms påpekande och säger: "Det upplevde alla som viktigt att klara detta innan valet, just på grund av att det inte går att ha en sån här fråga i en valrörelse utan att någon profiterar på den och som då är förlorad för en uppgörelse" (intervju A. Hedborg 27/9 2004). Gruppens deltagare menar samstämmigt att målsättningen att komma överens förutsatte att gruppen var slutna. Centerpartiets representant i gruppen, Åke Petersson, förklarar varför: "Den stora skillnaden mot vad som är brukligt, det var att vi från början bestämde oss för att om vi skulle kunna skapa ett samarbetsklimat oss emellan så måste vi hålla undan särintressena. Så vi var det lilla järngänget hela tiden. Vi var helt överens om det. Det skulle aldrig gå att föra öppna samtal oss emellan om vi inte var en begränsad grupp" (intervju Å. Petersson 27/9 2004).

Bo Könberg hävdar att hans målsättning, när han konstruerade Pensionsarbetsgruppen, var att skapa en grupp som byggde på ömsesidigt förtroende, där medlemmarna respekterade varandra, resonerade sakligt, undvek ideologiska utsvävningar och höll diskussionen inom gruppen (intervju B. Könberg 2/6 2004). Samtliga deltagare i Pensionsarbetsgruppen, utom Ulla Hoffmann som motsatte sig reformen, såg poängen i ett sådant arrangemang. Anna Hedborg: "Vi hittade en sorts talregler, som

gjorde att vi kunde sortera våra konflikter. Vi lät systemens logik vara avgörande. Vi byggde ett logiskt system, eller två logiska system rättare sagt” (intervju A. Hedborg 27/9 2004). Margit Gennser från moderaterna ger samma version som Hedborg och menar att hon aldrig har varit med ett så gott, och förutsättningslöst, samarbetsklimat mellan partierna (intervju M. Gennser 28/9 2004). Med detta nya sätt att organisera överläggningarna blev det möjligt att relativt snabbt inleda konkreta förhandlingar. Partierna hade tagit i hand och låst sig vid att en uppgörelse skulle göras. Deltagarna var kort sagt överens om att bli överens.

Den ovanligt starka strävan att nå samförstånd mellan partierna framträder i ett ännu tydligare ljus när vi granskar kritikerna av det blocköverskridande samarbetet, särskilt vänsterpartiets representant Ulla Hoffmann. I Pensionsarbetsgruppens betänkande reserverade sig Hoffmann mot den föreslagna reformen och hävdade att socialdemokraterna och den borgerliga regeringen valde att forcera ett beslut innan valet 1994. Hon anklagade också socialdemokraterna och de fyra borgerliga partierna för att medvetet lägga locket på debatten och hon menade att hennes eget parti och Ny demokrati uteslöts från de verkliga förhandlingarna (intervju U. Hoffmann 3/6 2004; SOU 1994: 20: 563-564 - reservation av Ulla Hoffmann).⁸

Efter bara några månaders förhandlingar nådde Pensionsarbetsgruppen, våren 1992, samförstånd om den nya livsinkomstprincipen, som avviker från intjänande-reglerna i det gamla ATP-systemet (Scherman 2004). I augusti 1992 presenterades den nya principen i Pensionsarbetsgruppens första promemoria (Ds 1992: 89). Frågan är då hur det var möjligt att så snabbt bli överens om en ny princip, som i grunden avviker från den standardtrygghetsmodell som socialdemokraterna tog strid för på 1950-talet under parollen om det starka samhället (Molin 1965; Esping-Andersen 1985; Svensson 1994).

En viktig orsak till att de tidigare diskussionerna om förmånsnivåer delvis kunde kringgås, som nämns av intervjupersonerna, var återigen Pensionsarbetsgruppens begränsade storlek. Utanför Pensionsarbetsgruppen var nämligen inte livsinkomstprincipen lika lätt att förankra. Även om LO: s ledning, tillsammans med Handels och Kommunal, ställde sig positiv till den nya principen (Borg 2004: 229) var Metall mycket kritiska. Därtill motsatte sig TCO, och dess ordförande Björn Rosengren, reformen i sin helhet (Lundberg 2003: 174). I en större arbetsgrupp med intressegrupper, och öppna diskussioner, hade således samförståndet om livsinkomstprincipen sannolikt varit svårare att åstadkomma (se kriterium iii nedan).

Den slutna förhandlingsprocessen möjliggjorde att deltagarna kunde enas om en problembeskrivning, som sannolikt hade varit svår att få gehör för utanför gruppen. ATP inrättades, hävdade Pensionsarbetsgruppen, för att förbättra de äldres välfärd, utan att större hänsyn då togs till den demografiska och samhällsekonomiska utvecklingen. En hög ekonomisk tillväxt och expanderande reformer togs mer eller mindre för givet på 1950-talet, vilket ansågs var en helt omöjlig utgångspunkt fyrtio år senare (SOU 1994: 20: 85). I betänkandet från 1994 framgår det att gruppen ansåg att re-

8 Ulla Hoffmann gick emellertid längre än att skriva en reservation till utredningens betänkande. Samma år som betänkandet presenterades för allmänheten anmälde hon Pensionsarbetsgruppens ordförande Bo Könberg till konstitutionsutskottet (1994/95: KU30, Bilaga A 23.1: 605-606, 207-209).

formarbetet i Sverige måste skifta fokus och inrikta sig på att skapa stabilitet och långsiktig hållbarhet i välfärdssystemen. Trots att problembeskrivningen var ett resultat av kompromisser mellan partierna är den i långa stycken identisk med Lindbeckkommissionens rapport (SOU 1993: 16: 93), som kritiserades hårt av LO för att gå arbetsgivarnas ärenden (LO-tidningen 1993, nr. 7: 5, 7).

Nu var inte de borgerliga och socialdemokraterna eniga om allt i det nya pensionsystemet. De fem partierna hade olika önskemål och stundtals var förhandlingarna mycket hårda. Överläggningarna stötte på svårigheter gällande flera principiellt viktiga frågor, i synnerhet de nya inslagen med premiereserver och avgiftsväxling.⁹ Trots att förhandlingarna var svåra är deltagarna i Pensionsarbetsgruppen överens om – och detta är det viktiga – att de tuffa förhandlingar som bedrevs hade varit stort omöjliga att bedriva om fler aktörer hade varit med i förhandlingarna.¹⁰ Det finns således tydliga belägg för att den nya förhandlingsprocess som representeras av Pensionsarbetsgruppen upplevdes som en förutsättning för att representanterna för de fem partierna kunde ge sig in på ett ömsesidigt givande och tagande om det nya pensionssystemet. Deltagarna i gruppen upplevde med andra ord att strukturen på förhandlingarna hade ett avgörande inflytande på att beslutet om den nya pensionsreformen gick att fatta snabbt och relativt smärtfritt. Om gruppen inte hade funnits är det, enligt samma deltagare, tveksamt om det överhuvudtaget hade blivit en pensionsreform (kriterium ii).

Den 8 juni 1994 antog riksdagen principerna för det nya pensionssystemet. En stor majoritet, 279 av riksdagens ledamöter, röstade för socialförsäkringsutskottets betänkande (Prot. 1993/94: 120; 1993/94: SfU: 24).

Fanns det en kritisk opinion att utesluta från förhandlingarna? (kriterium iii)

LO:s indirekta inflytande över förhandlingarna, genom kopplingen till de socialdemokratiska deltagarna i Pensionsarbetsgruppen, framhålls av Anderson och Meyer (2003: 45-47) som avgörande för att pensionsreformen var så pass smidig att genomföra i Sverige. Trots att andra fackföreningar var kritiska, i synnerhet TCO, menar Anderson och Meyer (2003: 47-48) att pensionsreformen var förenlig med LO:s intressen. Borg (2004: 229-230) visar också att LO:s utredare kom fram till att livsinkomstprincipen inte missgynnade merparten av medlemmarna och att organisationen av denna anledning kunde stödja pensionsreformen (jfr Lundberg 2003: 173-

9 För det första gällde motsättningarna, i synnerhet mellan socialdemokraterna och moderaterna, omfattningen av det framtida systemet och i vilken grad det skulle följa med i inkomstutvecklingen. För det andra uppstod kontroverser om huruvida avgifter skulle tas ut även över taket på 7,5 basbelopp samt, för det tredje, om avgifter skulle tas som egen- eller arbetsgivaravgift. För det fjärde uppstod motsättningar om det nya inslaget med premiereserver. Samtliga intervjupersoner lyfter fram fler frågor än de jag har valt att ta upp. Till exempel berörs storleken på garantipensionen som en avgörande tvistefråga. I detta avseende var det emellertid centern och kristdemokraterna, som drev en hård, men i slutändan mindre framgångsrik, linje.

10 Intervju: Bo Könberg (fp) 6/2 2004, Barbro Westerholm (fp) 6/12 2004, Margit Gennser (m) 28/9 2004, Åke Pettersson (c) 27/9 2004, Pontus Wiklund (kd) 19/11 2004, Ingela Thalén (s) 16/6 2004, Anna Hedborg (s) 27/9 2004, Ulla Hoffmann (v) 6/3 2004

174). Finns det då skäl att godta slutsatsen att LO helhjärtat stödde reformen och att beslutsprocessen bakom lyckta dörrar var oviktig för detta bifall?

Den första invändningen som kan göras är att LO:s remissvar från 1994 långt ifrån var översvallande positivt, utan betecknades internt i organisationen som ett mycket ”reserverat ja”. (LO-tidningen 1994, nr 13: 7).¹¹ Ledningen deltog inte heller direkt i förhandlingarna och, till skillnad från vad Anderson och Meyer (2003) hävdar, menar varken Thalén eller Hedborg att LO hade något egentligt inflytande över de ställningstaganden som gjordes i förhandlingarna (intervju: I. Thalén 16/6 2004; A. Hedborg 27/9 2004).¹²

Kriterium iii anger att det måste göras troligt att det fanns en betydande kritik mot pensionsreformen och att denna reform sannolikt hade förhindrats eller fått en annan utformning om förhandlingarna hade varit mer öppna. I en mer öppen beslutsprocess är det också rimligt att anta att den interna diskussionen inom LO, som här studeras, hade haft större betydelse för organisationsledningens slutliga ställningstagande. Hur inställningen till pensionsreformen såg ut bland medlemmarna och de olika förbunden har emellertid inte uppmärksammats i forskningen.

Innehållsanalysen av LO-tidningen berör alla artiklar (114)¹³ som handlar om ATP-systemet och pensionsreformen mellan 1991 och 1998. Fyra aspekter har undersökts i artiklarna: (i) Erkänns överhuvudtaget behovet av att i grunden förändra ATP-systemet?; (ii) Anses den föreslagna pensionsreformen vara en förbättring eller en försämring?; (iii) Kritiseras förslagen i partiförhandlingarna i Pensionsarbetsgruppen; (iv) Anses den nya reformen vara i linje med LO:s intressen?

Analysen ger en tydlig indikation om att kritiken mot den nya pensionsreformen var mycket utbredd bland LO:s medlemmar i allmänhet och bland dem som ger ut LO-tidningen i synnerhet (det vill säga viktiga delar av organisationens ledning). I stället för att bekräfta slutsatsen att LO helhjärtat stödde reformen framträder bilden av en djupt splittrad och mycket tveksam rörelse. Det faktum att få artiklar 1991-1993 riktade kritik mot reformprocessen var sannolikt ett resultat av att informationen om vad som höll på att hända ännu inte hade nått ut till organisationen (antalet artiklar var också mycket få). Hela 78 procent av artiklarna 1991-1993 (14) betonade dock att grunderna i ATP-systemet borde bevaras. Sedan tilltog kritiken och kraven på att omförhandla eller helt slopa den nya pensionsreformen tilltog. Merparten av alla artiklar efter 1994 var kritiska och mycket få artiklar var uttalat positiva. Kritiken mot att LO:s högsta ledning tog ställning för reformen var stundtals massiv i tidskriften: ”Vem tror LO fortfarande är intresserad av att betala en hög fackavgift när ni går med

11 LO:s remissvar ställde sig i princip enbart positiv till livsinkomstprincipen och avvisade alla andra nyheter. Se Borg (2004: 210) för remissvaret.

12 En så kallad referensgrupp – där LO ingick – sattes samman för att ta tillvara intressegruppernas synpunkter. Medlemmarna i gruppen fick möjlighet att träffa förhandlingarna i Pensionsarbetsgruppen. Denna grupp hade dock inget självständigt mandat och kunde inte fatta några formella beslut (intervju: I. Thalén 16/2 2004). Mycket tyder också på att den i praktiken saknade betydelse för utfallet och gruppen sammankallades endast tre gånger (Lundberg 2003: 240, 340).

13 De artiklar som har kodats rör allt från ledare, nyhetsrapportering till insändare från enskilda medlemmar. För att kodas har förutsättningen varit att artikeln berör just pensioner. För att möjliggöra samma kodning av alla artiklar har kodschemat varit så enkelt som möjligt, och samtliga kategorier är avpassade för att urskilja det huvudsakliga budskapet i artikeln.

Tabell 1. Innehållsanalys – debatten om pensioner i LO-tidningen 1991-1998 (procent).

Innehållet i artiklarna i LO-tidningen	1991-1993	1994-1996	1997-1998	Totalt
Erkänns problemet?				
Grunderna i ATP-systemet bör bevaras	78	54	47	55
ATP-systemet bör förändras i grunden	-	10	2	4
Oklart	22	36	51	41
Summa procent	100	100	100	100
Är pensionsreformen en förbättring eller en försämring?				
Till största del en försämring	5	63	65	55
Till största del en förbättring	17	7	2	6
Framgår inte	78	30	33	39
Summa procent	100	99	100	100
Kritiserar förslagen i parti-förhandlingarna?				
Ja	11	80	73	66
Nej	89	20	27	34
Summa procent	100	100	100	100
Är reformen i linje med LO:s intressen?				
Ja	78	5	4	16
Nej	11	73	58	56
Diskuteras inte	11	22	38	28
Summa procent	100	100	100	100
Totalt antal artiklar	18	41	55	114

på att försäkra pensionerna utan strid” frågade till exempel en ganska typisk insändare från 1996 (LO-tidningen 1996, nr. 13: 13). Helhetsbilden talar sitt tydliga språk. En majoritet av alla artiklar mellan 1991 och 1998, 55 procent, hävdade dels att det existerande ATP-systemet i princip borde leva kvar, dels att pensionsreformen till största del var en försämring. Hela 66 procent av artiklarna riktade också kritik mot förhandlingarna mellan partierna och en majoritet, 56 procent, gjorde gällande att reformen *inte* var i linje med LO:s intressen.

Slutsatsen att det fanns en mycket kritisk opinion inom LO stärks av att en ännu mer negativ inställning uppenbarade sig när den socialdemokratiska partiledningen beslutade sig för att känna av opinionen i den egna partiorganisationen i ett brett samråd 1996.

Analysen av detta samråd, vars innehåll inte tidigare har publicerats, omfattar sammanlagt 526 svar från medlemmar och anslutna organisationer (inklusive LO:s ledning). Svaren varierar i omfattning men alla har varit möjliga att sammanställa och analysera utifrån de centrala frågor som ställdes i utskicket till partiorganisationen (se Lundberg 2003: 265): (a) De svarande ombads att inkomma med egna förslag samt att ta ställning till de mest centrala nyheterna i det aktuella förslaget till ett reformerat

Tabell 2. Innehållsanalys – remissvaren från socialdemokraternas interna samråd om pensionsreformen 1996 (procent).

Svar på 1996 års samråd	Parti-distrikt	Arbetare-kommuner	S-föreningar	SSU/kvinnoklubb	Fackförbunder	Centrala organisationer	Procent totalt
Vad föreslås i svaren?							
Behåll ATP-systemet	68	64	71	48	81	0	70
Revidera förslaget till pensionsreform	27	26	25	24	18	100	24
Pensionsreformen accepteras/välkomnas	5	10	4	28	1	0	6
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Åsikt om livsinkomstprincipen							
Kritisk	59	51	48	45	71	43	57
Positiv	5	10	9	26	3	28	8
Neutral/berörs ej	36	39	43	28	26	29	35
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Åsikt om premiereserver							
Kritiseras	91	79	74	52	85	100	79
Kritiseras ej/berörs ej	9	21	26	48	15	0	21
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Åsikt om avgiftsväxling?							
Avskaffa	91	82	73	48	83	86	78
Bevara	9	18	27	52	17	14	22
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal remissvar	22	152	153	29	163	7	526

Källa: Framtidens pensioner, samråd oktober 1996, 526 opublicerade remissvar.

Kommentar: Den centrala organisationerna var LO:s ledning, Metalls ledning, Byggnads ledning, S-kvinnorna, SSU, Broderskapsrörelsen samt socialdemokraternas studentförbund.

pensionssystem, nämligen (b) livsinkomstprincipen, (c) premiereservsystemet och (d) avgiftsväxlingen (Framtidens pensioner ett samrådsmaterial, SAP 1996).

Innehållsanalysen av socialdemokraternas interna samråd visar att 70 procent av alla svar helt avvisade pensionsreformen. Till detta kommer att 24 procent föreslog mer eller mindre omfattande förändringar. Därtill föreslog alla centrala organisationer som är kopplade till SAP, däribland LO-ledningen, att pensionsreformen borde göras om innan den kunde accepteras. Enbart 6 procent av alla svarande välkomnade pensionsreformen. Följaktligen avvisade i praktiken 94 procent av alla svarande det aktuella förslaget till pensionsreform. Gällande alla centrala aspekter i det nya systemet – från livsinkomstprincipen till premiereserver och avgiftsväxling – var en majoritet av de svarande negativt inställda, och fackförbuden var mest kritiska av alla. Det

är särskilt intressant att notera att 71 procent av de 163 lokala LO-förbund som svarade på remissen var kritiskt inställda till livsinkomstprincipen, trots att denna princip ofta betraktas som väl förenlig med LO:s intressen (Anderson 2001; Anderson & Meyer 2003: 46; Borg 2004: 229).

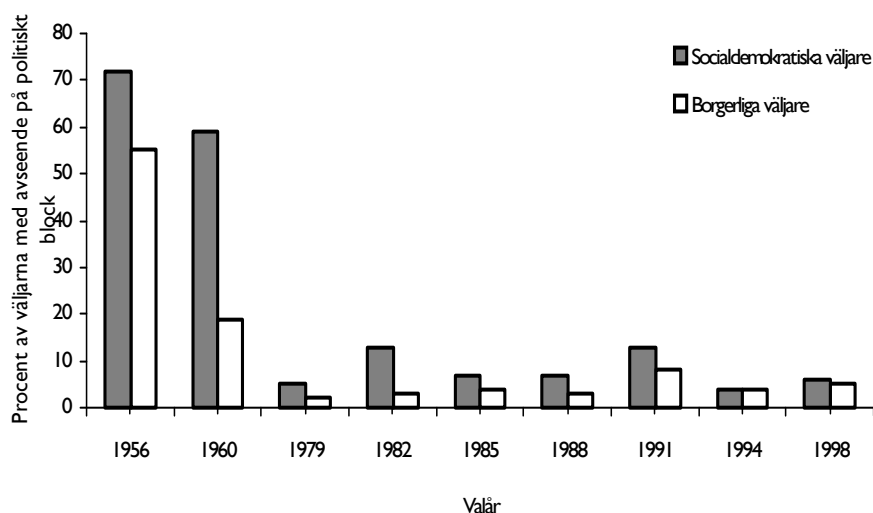
De två innehållsanalyserna kan givetvis inte sammanfatta den allmänna opinionen vare sig inom LO eller SAP. Undersökningen av de 114 artiklarna och de 526 svaren är dock sannolikt en bättre värdeämätare på hur opinionen inom LO och SAP faktiskt såg ut än de källor, ofta intervjuer med LO-ledningen, som ligger till grund för tidigare studier (Anderson 2001; Anderson & Meyer 2003; Borg 2004). Det är visserligen sant att LO:s ledning slutligen tog ställning för det nya pensionssystemet. Mot bakgrund av den kritiska opinion som innehållsanalyserna visar är det dock rimligt att anta att beslutsprocessens slutenhet snarast underlättade LO-ledningens ställningstagande. Ledningen hade föga inflytande över, och insyn i, reformarbetet och slapp därför konfrontera den kritiska opinionen i de egna leden. Med dessa utgångspunkter är det också rimligt att hävda att det hade varit svårt att genomföra pensionsreformen i sin aktuella form, och inom samma tidsperiod, om LO hade deltagit som fullvärdig medlem i förhandlingarna eller om SAP:s partimedlemmar hade haft mer att säga till om. Med andra ord är det precis som kriterium iii anger troligt att de slutna förhandlingarna var en förutsättning för att reformarbetet gick som det gick.

Uppmärksammades reformen av väljarna? (kriterium iv)

Om en politisk fråga uppmärksammas av väljarna, och betecknas som viktig inför valen, kan detta antas spegla graden av debatt i samhället och graden av politisering i relationen mellan de politiska partierna (Molin 1965: 141). Brist på debatt kan på motsvarande sätt avspelas i ett svalare intresse från väljarnas sida (Miller & Niemi 2003: 184). Två banbrytande reformer av pensionssystemet har drivits igenom i Sverige: ATP-reformen 1957-1960 och den nya allmänna pensionen 1991-1998. I figur 1 jämförs väljarnas uppfattning om pensioner som en viktig valfråga vid valen 1994 och 1998 (i samband med pensionsreformen) med tidigare val (1979-1991) samt med två val som hölls i anslutning till ATP-striden (1956 och 1960).

Trots att skiftande insamlingsmetoder gör att det kan vara vanskligt att jämföra väljarundersökningarna från 1950- och 1960-talet med dem från 1979-1998 är skillnaderna över tid överväldigande. I samband med ATP-striden, valen 1956 och 1960, var pensionsfrågan oerhört viktig för väljarna, i synnerhet för socialdemokratiska väljare. I samband med valen som hölls i anslutning till pensionsreformen, 1994 och 1998, var emellertid intresset för pensioner mycket lågt bland alla väljare, speciellt med tanke på omfattningen av de åtgärder som höll på att drivas igenom. Väljarnas intresse för pensioner i samband med dessa val var lika lågt som vid tidigare val då inga beslut som rör pensionssystemet fattades (1979-1991). Det är dock rimligt att anta att pensioner var ungefär lika viktiga för väljarna på 1990-talet som de var på 1950-talet. Den enda skillnaden är att frågan stod i centrum för den politiska hetluften på 1950-talet och knappast uppmärksammades alls på 1990-talet. Pensionsfrågan försvann också från partiernas valmanifest och från de avslutande partiledardebatter-

Figur 1. Andel väljare som nämnt pension som en viktig valfråga bland socialdemokratiska och borgerliga väljare vid två val i samband med ATP-striden (1956 och 1960) jämfört med valen 1979-1998 (procent).

Kommentar: I väljarundersökningarna mellan 1979-1998 ställdes följande fråga i intervjuerna: "Om Ni tänker rösta i valet i år. Är det någon eller några frågor som är viktiga för Er när det gäller valet av parti Ni tänker rösta på vid riksdagsvalet den 16 september?" Insamlingsmetoden såg dock annorlunda ut vid valen 1956 och 1960 och väljarna fick ta ställning till fasta svarsalternativ. Av detta skäl ska undersökningarna jämföras med stor försiktighet.

Källa: Väljarundersökningarna, Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.

na i TV vid valen 1994 och 1998, vilket indikerar att partierna aktivt bidrog till att avpolitiserar frågan (Loxbo 2007: 132-133). Med tanke på de genomgripande förändringar som genomfördes tyder således mycket på att de slutna förhandlingsgrupperna tjänade syftet att lyfta bort pensionsfrågan från den politiska hetluften.

Undersökningar som har gjorts av institutet Demoskop, på uppdrag av Riksförsäkringsverket, bekräftar samma bild som väljarundersökningarna.

Tabell 3 visar att kännedomen om det nya pensionssystemet var mycket låg bland medborgarna när den nya allmänna pensionen genomfördes 1998. Enbart 18 procent av de tillfrågade ansåg sig känna till systemet mycket väl eller ganska väl, 31 procent av medborgarna kände inte alls till den nya pensionen och hela 50 procent sade sig känna till den ganska dåligt. Tabell 3 visar dock att svarspersonernas uppfattning om sin kunskap gradvis har ökat, även om den faktiska utvecklingen är oviss då inga kunskapsfrågor ställdes till svarspersonerna. I slutet av undersökningen, 2001, uppgav dock en majoritet av medborgarna att de fortfarande var oklara över vad det nya pensionssystemet innebar.

Tabell 3. Medborgarnas kännedom om det nya pensionssystemet enligt Demoskop mellan 1998 och 2001 (procent).

Svarsalternativ	1998	1999	2000	2001
Känner till väl eller ganska väl	18	33	37	42
Känner till ganska dåligt	50	50	46	42
Känner inte alls till	31	17	18	16
Totalt procent	99	100	101	100
Antal intervjuer	1004	979	1000	4450

Kommentar: Resultaten i den ursprungliga undersökningen bygger på en sammanslagning av två frågor, nämligen (1) Känner du till att Sverige har fått ett nytt pensionssystem som kommer att ersätta folkpension och ATP samt (2) Hur väl känner du till vad det nya allmänna pensionssystemet innebär? Sammanslagningen av fråga 1 och 2, kallas Kännedom om det nya pensionssystemet. Resultat från fyra svarsalternativ i den ursprungliga undersökningen har i detta fall slagits samman till två. 'Känner till mycket väl' har slagits samman med 'känner till ganska väl' och 'känner inte alls till' har slagits samman med 'känner inte till att vi har fått ett nytt pensionssystem'. Ibland summerar inte tabellen till 100 procent, vilket beror på avrundningsfel i den ursprungliga undersökningen.

Källa: Riksförsäkringsverket (RFV) Den nya allmänna pensionen, RFV 1005, 2001.

Huruvida bristen på kunskap om pensionssystemet direkt orsakades av slutenheten och frånvaron av debatt i valrörelser är svårt att veta. Det finns inte heller någon information om medborgarnas kunskap om ATP-systemet på 1950-talet, så en jämförelse är inte möjlig. Trots att bevisföringen är kontrafaktisk är det emellertid sannolikt att den iögonfallande bristen på intresse och kunskap bland väljarna härrör från partiernas överenskommelse att hålla debatten om pensioner inom ramen för de slutna utredningarna. Det är således rimligt att hävda att en kritisk väljaropinion, som hade kunnat uppstå, förebyggdes genom att beslutsprocessen organiserades på ett slutet sätt (kriterium iv).

Vad som avslutningsvis måste beläggas för att hypotesen ska hålla är att merparten av alla inblandade aktörer upplever att reformens kvarlevnad garanteras av strukturen på de nya besluts- och förhandlingsorganen som etablerades i Genomförandegruppen (kriterium v).

Genomförandegruppen – en samlingsregering i pensionsfrågan (kriterium v)

Efter riksdagens principbeslut om pensionsreformen 1994 har pensionsfrågan förändrats och förhandlats om och en rad nyheter har tillkommit.¹⁴ Samtliga förslag och beslut om förändringar har skötts genom förhandlingar mellan socialdemokraterna och de borgerliga partierna i Genomförandegruppen, som 1994 ersatte Pensionsarbetsgruppen (Regeringsbeslut 23/6 1994 S94/4536/F). I praktiken skrivs följaktligen regeringens propositioner av Genomförandegruppen, som kan liknas vid en sam-

14 Se t.ex. Prop. 1997/98: 151 om delen som går till premiereserver, Prop. 1997/98: 151: 605-610 om bromsen. Det slutliga beslutet om bromsen tas först år 2000, se Prop. 2000/2001: 70.

lingsregering för just pensionsfrågan. Gruppens befogenheter framgår dock inte i regeringsbeslutet från den 23 juni 1994 eller i regeringens proposition om ett nytt pensionssystem (Prop. 1993/94: 250).

Samtliga deltagare i Genomförandegruppen, som har intervjuats för denna studie, argumenterar för, och ger exempel på, att gruppen representerar en ny samarbetsmetod i svensk politik. Ingela Thalén hävdar att Genomförandegruppen i praktiken är ett regeringsorgan och hon betecknar detta som en avgörande nyhet när det gäller att förhandla mellan partier (intervju I. Thalén 16/6 2004). Anna Hedborg håller med och menar att gruppen kan liknas vid en ”stat i staten” (intervju A. Hedborg 27/9 2004). Åke Pettersson intygar att ingenting som har med pensionsfrågan att göra har gått Genomförandegruppen förbi och säger: ”Det finns ingen del av det här reformarbetet, som ju formellt sker i socialdepartementet, eller finansdepartementet, som inte passerar Genomförandegruppen” (intervju Å. Pettersson 27/9 2004). Precis som i regeringen i övrigt fattas beslut kollektivt och grundprincipen är enhällighet. Kompromisser mellan partierna äger alltid rum inom de ramar som anges av principbeslutet från 1994 och det har inte förekommit någon opposition. Kristdemokraternas representant Pontus Wiklund förklarar varför han uppfattar att detta arrangemang är lämpligt: ”Man kan ju inte ha en Genomförandegrupp där man har opposition, utan det måste ju vara de som ställer upp bakom den systemförändring, som också får ta ansvar för att den ska fungera bra i framtiden. Oppositionen får ju finnas utanför” (intervju P. Wiklund 19/11 2004). Alla i gruppen tycks vara överens om att arbetsmetoden tjänar ett högre syfte. Att vårda pensionsöverenskommelsen i Genomförandegruppen är, precis som i fallet med den tidigare Pensionsarbetsgruppen, liktydigt med att lyfta bort pensioner från den politiska hetluften och bevara reformen intakt.

Alltid samförstånd – alltid lyckta dörrar

Bo Könberg menar att syftet med att skapa Genomförandegruppen var att långsiktigt garantera stabiliteten i pensionsuppgörelsen och att göra det svårt, eller i praktiken omöjligt, att hoppa av de fortsatta förhandlingarna om lagförslag som var nödvändiga efter riksdagsbeslutet 1994 (intervju B. Könberg 2/6 2004). Genomförandegruppen syftade till att bevara den ursprungliga uppgörelsen samt till att skapa samförstånd mellan partierna om *alla* tänkbara justeringar och förändringar. Därmed skapades en struktur som låser partierna vid den ursprungliga uppgörelsen från 1994. Utgångspunkten som de fem partierna är överens om sammanfattas på följande sätt av Thalén: ”Man ska inte vid tillfälliga majoriteter kunna ruska om det här pensionssystemet, för det är faktiskt så att varje enskilt beslut i den här pensionsreformen är avvägt” (intervju I. Thalén 16/6 2004). I praktiken innebär detta att de fem partierna har tagit i hand på att i förväg neutralisera alla tänkbara politiska konflikter om pensioner.

Maud Björnemalm och Arne Kjörnsberg, båda från socialdemokraterna, kom med i Genomförandegruppen först efter valet 1994. Båda ger exempel på varför de anser att gruppen baserar sig på särpräglade uppfattningar om vilket beteende som är lämpligt. Björnemalm säger att hon upplevde att det var svårt att komma in i gruppen eftersom alla, som hon uttrycker det, redan var så samkörda och tekniskt kunniga. Mål-

sättningen i Genomförandegruppen, att till varje pris nå samförstånd mellan partierna, upplever hon som unik i svensk politik (intervju M. Björnemalm 7/3 2005). Kjörnsberg håller med och förklarar den principiella grunden i Genomförandegruppens arbetssätt på följande sätt: ”Vi är överens om att principöverenskommelsen från 1994 gäller tills vi går ifrån den. Och då måste vi vara överens om att vi är överens om att gå ifrån den” (intervju A. Kjörnsberg 16/2 2005). Denna inställning kan inte utläsas i några propositioner, betänkanden, beslut eller direktiv. Representanterna för de fem partierna ger dock samstämigt samma version.

Kritiker, till exempel vänsterpartiets Ulla Hoffmann, menar att debatten i pensionsfrågan har försvunnit in bakom Genomförandegruppens slutna dörrar (intervju U. Hoffmann 3/6 2004). Flera av Genomförandegruppens medlemmar intygar att detta är en rimlig tolkning, men de hävdar samtidigt att detta arrangemang var helt nödvändigt för att garantera pensionsreformens överlevnad efter principbeslutet 1994. Pontus Wiklund, som representerade kristdemokraterna i Genomförandegruppen fram till 1998, skriver: ”I arbetssättet och mandatet ingår fortfarande att så långt som möjligt presentera lösningar som man är överens om med tidigare fattade beslut som grund, där sådana finns. Därmed blir det begränsad öppenhet utåt under den processen. [...] Den eventuella allmänna debatten i en viss fråga torde ibland bli lite som att kasta in jästen efter degen i ugnen” (Personligt brev från Pontus Wiklund 21/11 2004). Det finns alltså belägg för att bristen på debatt inför väljare och intressegrupper var ett medvetet val. Genomförandegruppen neutraliserar den politiska debatten om pensioner och detta upplevs vara själva poängen med gruppen.

Hur genomförandegruppen påverkade förhandlingarna om pensionssystemet

De två innehållsanalyserna i tabell 1 och 2 ger en antydning om att den föreslagna pensionsreformen knappast möttes av någon större entusiasm vare sig internt inom LO eller i det socialdemokratiska partiet (se Lundberg 2003: 225-299). Den socialdemokratiska partikongressen i Sundsvall 1997 ledde nästan till en intern revolt och efter kongressen ville de socialdemokratiska förhandlarna i Genomförandegruppen ändra på delar i det ursprungliga principförslaget. Förhandlarna ville ändra på avgiftsväxlingen, som innebär att arbetstagare och arbetsgivare delar på pensionsavgiften. Vidare ville de införa ett placeringsalternativ för människor, som inte gjorde några aktiva val i premiereservsystemet (den senare sjunde AP-fonden). I detta sammanhang ska jag inte gå in på tekniska detaljer eller konkreta förhandlingar. Genomförandegruppens medlemmar har dock tillfrågats om de någonsin upplevde att fempartiuppgörelsen var hotad när socialdemokraterna plågades av partiinterna motsättningar. Samtliga borgerliga ledamöter menar att Genomförandegruppen i detta sammanhang skapade en struktur som gjorde att förändringar i pensionsuppgörelsen, från socialdemokraternas sida, hade varit liktydigt med avtalsbrott. Alla justeringar av uppgörelsen skulle göras i samförstånd, vilket innebar att socialdemokraterna fick köpslå om de förändringar de ville ha oavsett partiets parlamentariska styrka. Även de socialdemokratiska deltagarna i Genomförandegruppen intygar att så var fallet (intervju I. Thalen 16/6 2004; A. Kjörnsberg 16/2 2005; M. Björnemalm 7/3 2005). Detta köpslåen-

de är ett tydligt exempel på hur den förutbestämda förhandlingsprocessen i Genomförandegruppen styr vad som överhuvudtaget kan åstadkommas. Genomförandegruppen blockerar tillfälliga majoriteter och tvingar tvistefrågor tillbaka till förhandlingsbordet.

Det har sammanfattningsvis varit möjligt att belägga att de aktörer som deltog i de utsträckta förhandlingarna upplevde att strukturen på Genomförandegruppen var en förutsättning inte bara för pensionsreformens genomförande utan också för dess överlevnad (kriterium v).

Exakt fyra år efter principbeslutet 1994, den 8 juni 1998, togs slutligen beslutet om den nya allmänna pensionen i Sveriges riksdag (Prot. 1997/98: 120). Än en gång togs det avgörande beslutet i god tid före riksdagsvalet samma år.

Slutsatser: Den nya beslutsprocessen förklarar framgången

Tidigare forskning har i flera sammanhang uppmärksammat den svenska pensionsreformen (Anderson 2001; Palme 2001; Lindbom 2001a; Lindbom 2001b; Anderson & Meyer 2003; Lundberg 2003; Borg 2004; Lindvall & Sebring 2005; Marier 2005; Schludi 2005; Green-Pedersen & Lindbom 2006; Sundén 2006; Selén & Sthålborg 2007). Betydelsen av den nya besluts- och förhandlingsprocess som kringgärdade reformen har dock endast mött ett sporadiskt intresse. I denna artikel har jag lanserat hypotesen att det var denna nya beslutsprocess – en process bakom lyckta dörrar – som förklarar varför pensionsreformen kunde genomdrivas snabbt och utan nämnvärda konflikter. Genom att processpåra beslut och förhandlingar i pensionsfrågan mellan slutet av 1980-talet fram till slutet av 1990-talet har det också varit möjligt att demonstrera att hypotesen håller för empirisk prövning.

För det första (kriterium i) visar studien att beslutsprocessen medvetet förändrades för att tillgodose det upplevda behovet av större slutenhet och diskretion. Pensionsarbetsgruppen bröt dödläget som präglade den föregående Pensionsberedningen (1984-1990) och möjliggjorde besvärliga förhandlingar om ett nytt pensionssystem.

För det andra (kriterium ii) har undersökningen kunnat belägga att deltagarna i förhandlingarna upplevde att strukturen på beslutsprocessen hade ett avgörande inflytande på att förhandlingarna snabbt gav resultat. Pensionsarbetsgruppen möjliggjorde öppna diskussioner om en mycket omtvistad politisk fråga. Intervjuerna bekräftar också att uppfattningen inom gruppen var att en reform sannolikt *inte* hade varit möjlig utan de slutna förhandlingarna.

För det tredje (kriterium iii) har de två innehållsanalyserna visat på ett betydande missnöje med pensionsreformen dels inom LO och dess olika förbund, dels inom det socialdemokratiska partiet. Det som har framkommit innebär att Anderson (2001) samt Anderson och Meyers (2003) slutsatser om LO:s positiva inställning delvis måste revideras. Det är förvisso sant att LO:s högsta ledning gav reformen sitt stöd. Organisationen var dock splittrad och ledningen behövde inte ta något ansvar för reformen inför sina medlemmar. Resultaten från de två innehållsanalyserna gör att det är föga troligt att pensionsreformen hade fått samma utformning om förhandlingarna hade varit öppna för intresseorganisationer i allmänhet och för LO i synnerhet.

För det fjärde (kriterium iv) har det varit möjligt att göra troligt att de slutna förhandlingarna undvek att dra in väljarna i pensionsreformen. Väljarnas påfallande låga intresse för, och bristfälliga kunskap om, det nya pensionssystemet bekräftar indirekt att beslutsprocessen bakom lyckta dörrar bidrog till att förebygga en potentiellt kritisk väljaropinion.

För det femte (kriterium v) har det varit möjligt att påvisa att merparten av alla inblandade aktörer upplevde att pensionsreformen, trots att den var potentiellt impopulär, var ohotad som ett direkt resultat av strukturen på Genomförandegruppen. Efter att kompromisserna bakom Pensionsarbetsgruppens slutna dörrar var färdiga var också konflikterna i pensionsfrågan avslutade. Detta garanteras av Genomförandegruppen, som inte tillåter uppbrott från överenskommelsen. Den kritiska opinionen inom socialdemokratin fick till sist stryka på foten och därmed kortslöts slutgiltigt den ideologiska konflikten i pensionsfrågan. I slutändan är det de fem partierna tillsammans som står som garant för det nya pensionssystemet. Alla förändringar är ett resultat av ett givande och tagande, där alla i slutändan är överens. Innehållet i det nya pensionssystemet är följaktligen en spegelbild av den slutna förhandlingsprocessen.

Nedskärningspolitik och demokrati

The substitution of conflict is the most devastating kind of political strategy
(Schattschneider 1960: 71).

Enligt Schattschneider (1960) förutsätter en fungerande representativ demokrati konkurrens och konflikt mellan olika intressen och skiftande politiska alternativ. Den svenska pensionsreformen mellan 1991 och 1998 är ett belysande exempel på den absoluta motsatsen till Schattschneiders ideal. Det kan mycket väl vara så att den svenska pensionsreformen var helt nödvändig (Scherman 2004). För att luta sig mot Schattschneiders resonemang kan det emellertid sägas att både Pensionsarbetsgruppen och Genomförandegruppen i tysthet organiserade ut vissa frågor ur politiken genom att i hemlighet bestämma vilka alternativ som skulle diskuteras. Konflikter hanterades bakom lyckta dörrar och inför offentligheten bildade partierna enad front.

Det nya pensionssystemet tillkom inte för att det efterfrågades av väljarna utan för att avskaffa viktiga delar av ATP-systemet, som enligt otaliga betraktare höll på att kollapsa. I detta sammanhang ställdes svenska politiker inför det politiska dilemma som enligt flera betraktare utmärker problemet i moderna välfärdsstater (Pierson 1994; 1996; 2001). Hur kan politiker göra nödvändiga omställningar av välfärdsstaten utan att reta upp viktiga intresseorganisationer och väljare och förlora på det? Svenska politiker tycks ha hittat lösningen. Det gäller att organisera politiken på ett sätt som förutsätter medverkan och samförstånd på detaljnivå från alla förhandlande parter. Den svenska pensionsreformen är därför ett belysande exempel på att organiserandet av reformprocessen också är en viktig komponent i framgångsrika strategier för "blame avoidance". De fem partierna skapade nya former för förhandlingar och beslutsfattande som:

- (i) alltid skapar samförstånd på detaljnivå och därför sprider riskerna för att straffas av väljare och intressegrupper till alla inblandade aktörer;

- (ii) i praktiken innebär en samlingsregering, med kollektivt ansvarstagande, och därför åsidosätter tillfälliga majoriteter;
- (iii) förutsätter att debatter klaras av bakom lyckta dörrar och därför neutraliserar den politiska debatten och minskar öppenheten.

Det är knappast en djärv slutsats att hävda att dessa nya institutionella arrangemang, som medvetet skapades för att möjliggöra pensionsreformen, kan ha implikationer för demokratin (jfr Lewin 2002). Förvånande nog är det dock inte särskilt vanligt att forskningen om den nya välfärdspolitiken lyfter fram denna centrala aspekt. Det framstår likväl som angeläget att fråga sig vilken demokratisyn som skapas, och har skapats, bakom de lyckta dörrarna.

Intressegruppers långvariga deltagande i korporativa utredningar i Sverige speglade, hävdar Rothstein (1992), målsättningen om att brett förankra, och skapa legitimitet för, de ständigt växande välfärdsreformerna. Den korporativa besluts- och implementeringsprocessen hade långtgående konsekvenser dels för innehållet i svensk politik, dels för den svenska synen på demokratisk legitimitet. En ny och mer sluten beslutsprocess kan följaktligen antas avspegla nya målsättningar, med annorlunda konsekvenser för politik och demokrati. Peter Haas (1992) har betonat att internationella förhandlingar, i vilka utfall och målsättningar är oklara, har större chanser att lyckas om de lämnas till små kunskapsintensiva grupper, så kallade *epistemic communities*. Erfarenheterna från den svenska pensionsreformen tyder på att samma logik också gäller potentiellt impopulära välfärdsreformer på den nationella nivån.

Denna typ av expertdrivna beslutsprocesser kan emellertid ha långtgående konsekvenser för hur demokratin fungerar och utvecklas i praktiken. Dahls (1999) normativa teori om den demokratiska processen baserar sig på antagandet att en process som är demokratisk också leder till ett utfall som präglas av goda beslut. De demokratiska kvaliteterna i den politiska processen avspeglas, enligt Dahl, i den politik som sedan bedrivs (Dahl 1999: 204-210). Att delegera beslutsmakten till slutna grupper av experter är, hävdar Dahl, en form av odemokratiskt förmynderi som riskerar att underminera hela den demokratiska processen. John Rawls (2005) menar på samma sätt att beslutsprocesser aldrig, trots att vi ofta inbillar oss motsatsen, kan vara värdeneutrala. Tvärtom menar han att politiska processer alltid syftar till att åstadkomma specifika, ofta klart definierade, målsättningar och utfall (Rawls 2005: 422). Processer för att fatta beslut och det politiska innehållet, som följer av processen, är således ömsesidigt beroende av varandra.

Konstruktionen av de två förhandlingsgrupperna, som möjliggjorde det smidiga avskaffandet av ATP-systemet, utgör tydliga exempel på beslutsprocessens koppling till det politiska innehållet. Utan beslutsprocessen bakom lyckta dörrar är det tveksamt om den historiska konflikten om pensioner så snabbt hade bedarrat. Den slutna processen som alltid skapar en enad fasad utåt speglar ytterst den nya välfärdspolitikens mest centrala målsättning: att undgå kritik och eventuella bestraffningar från väljarna. Den nya besluts- och förhandlingsprocessen är således en avgörande pusselbit för att förklara varför svenskarna lyckades med en pensionsreform där många andra länder har haft svårigheter.

Referenser

Intervjuer

- Björnemalm, Maud (s), 7/3 2005.
Gennser, Margit (m), 28/9 2004.
Hedborg, Anna (s), 27/9 2004.
Hoffmann, Ulla (v), 3/6 2004.
Kjörnsberg, Arne (s), 16/2 2005.
Könberg, Bo (fp), 2/6 2004.
Pettersson, Åke (c), 27/9 2004.
Thalén, Ingela (s), 16/6 2004.
Wiklund, Pontus (kd), 19/11 2004.
Westerholm, Barbro (fp), 9/12 2004.

Organisationstryck

Framtidens pensioner – ett samrådsmaterial, SAP 1996.

Otryckt material

Framtidens pensioner, samråd oktober 1996 (526 remissvar).
Personligt brev till författaren från Pontus Wiklund (kd), 19 november 2004.

Tidskrifter

LO-tidningen 1991-1998.

Offentligt tryck

- Ds 1992: 89. *Ett reformerat pensionsystem, bakgrund, principer och skiss*. En promemoria av Pensionsarbetsgruppen. Stockholm: Allmänna förlaget.
SOU 1990: 76. *Allmän pension*. Huvudbetänkande av pensionsberedningen. Stockholm: Allmänna förlaget.
SOU 1993: 16. *Nya villkor för politik och ekonomi. Ekonomikommisionens förslag*. Stockholm: Norstedts tryckeri.
SOU 1994: 20. *Reformerat pensionsystem*. Betänkande av Pensionsarbetsgruppen. Stockholm: Fritzes.
Riksdagens protokoll och bihang (Prot.).
Direktivserien (Dir.).
Riksförsäkringsverket (RFV), 2001. *Den nya allmänna pensionen*. RFV 1005, www.rfv.se.

Frågeundersökningar

Valundersökning 1956, 1960, 1979, 1982, 1985, 1988, 1991, 1994, 1998. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Litteratur

- Abelson, Lars Göran, 1996. "Att välja utredning – några erfarenheter förmedlade till en presumtiv ny utredningssekreterare", s 7-31 i *35 års utredande. En vänbok till Erland Aspelin*. Stockholm: Regeringskansliets offsetcentral.
- Anderson, Karen M, 2001. "The Politics of Retrenchment in a Social Democratic Welfare State", *Comparative Political Studies* 34(9), s 1063-1091.
- Anderson, Karen M. & Meyer, Traute, 2003. "Social Democracy, Unions, and Pension Politics in Germany and Sweden", *Journal for Public Policy* 23(1), s 23-54.
- Bennet, Andrew och George, Alexander, 2004. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: The MIT Press.
- Blackburn, Robin, 2003. *Banking on Death or, Investing in Life: The History and Future of Pensions*. London: Verso.
- Brunsson, Nils & Olsen, Johan P, 1990. *Makten att reformera*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Bonoli, Guiliano & Palier, Bruno, 2007. "When Past Reforms Open New Opportunities: Comparing Old-age Insurance Reforms in Bismarckian Welfare Systems", *Social Policy & Administration* 41(6), s 555-573.
- Borg, Per, 2004. *Systemskifte. En studie av tröghet vid fyra brytpunkter inom svensk välfärdspolitik*. Stockholms universitet.
- Bröms, Jan , 1990. *Ur Askan av ATP*. Stockholm: SACO.
- Dahl, Robert, 1999. *Demokratin och dess antagonister*. Stockholm: Ordfront.
- Elster, Jon, 1986. *Vetenskapliga förklaringar*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Esping-Andersen, Gösta , 1985. *Politics against markets*. Cambridge: Polity Press.
- Feltenius, David, 2004. *En pluralistisk maktordning*. Umeå: Umeå universitet.
- Green-Pedersen, Christoffer & Lindbom, Anders (2006). "Politics within paths: Trajectories of Danish and Swedish earnings-related pensions", *Journal of European Social Policy* 16(3), s 245-258.
- Hagevi, Magnus, 1998. *Bakom riksdagens fasad*. Göteborg: Akademiförlaget Corona.
- Hall, Peter M, 1993. "Policy Paradigms, Social Learning and the State. The Case of Economic Policy Making in Britain", *Comparative Politics* 25(3), s 275-296.
- Haas, Peter M, 1992. "Introduction: epistemic communities and international policy Coordination", *International Organization* 46, s 44-60.
- Hermansson, Jörgen, 1993. *Politik som intressekamp*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Immergut, Ellen, 1992. *Health Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitschelt, Herbert, 2001. "Partisan Competition and Welfare State Retrenchment: When do Politicians Choose Unpopular Policies?", s 265-302 i Pierson, Paul (red.), *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Korpi, Walter & Palme, Joakim, 2003. "New Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare Regress in 18 Countries, 1975-95", *American Political Science Review* 97(3), s 425-446.
- Lewin, Leif, 2002. *Bräka inte! Om vår tids demokratisyn*. Stockholm: SNS förlag.
- Lindbom, Anders, 2001a. "Dismantling the Social Democratic Welfare Model? Has the Swedish Welfare State Lost Its Defining Characteristics?", *Scandinavian Political Studies* 24(3), s 171-193.
- Lindbom, Anders, 2001b. "De borgerliga partierna och pensionsreformen", s 51-87 i Palme, Joakim (red.), *Hur blev den stora kompromissen möjlig?* Stockholm: Pensionsforum.
- Lindbom, Anders, 2007. "Obfuscating Retrenchment: Swedish Welfare Policy in the 1990's", *Journal of Public Policy* 27(2), s 129-150.

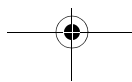
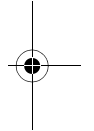
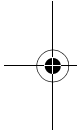
- Lindvall, Johannes & Sebring, Joakim, 2005. "Policy Reform and the Decline of Corporatism in Sweden", *West European Politics* 28(5), s 1057-1074.
- Lindvall, Johannes, 2004. *The Politics of Purpose. Swedish Macro Economic Policy after The Golden Age*. Göteborgs universitet.
- Loxbo, Karl, 2007. *Bakom socialdemokraternas beslut. En studie av den politiska förändringens dilemma – från 1950-talets ATP-strid till 1990-talets pensionsuppörelse*. Växjö: Växjö University press.
- Lundberg, Urban, 2003. *Juvelen i kronan. Socialdemokraterna och den allmänna pensionen*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg.
- March, James & Olsen, Johan P, 1989. *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*. New York: The Free Press.
- Marier, Patrik, 2005. "Where Did the Bureaucrats Go? Role and Influence of the Public Bureaucracy in the Swedish and French Pension Reform Debate", *Governance* 18(4), s 521-544.
- Marier, Patrik, 2001. Byråkratiernas roll i pensionsreformsprocessen, s 88-121 i Palme, Joakim (red.), *Hur blev den stora kompromissen möjlig?* Stockholm: Pensionsforum.
- Mattson, Ingvar, 1996. *Förhandlingsparlamentarism*. Lund: Lund University Press.
- Miller, William L & Niemi, Richard G, 2003. "Voting: Choice, Conditioning, and Constraint", s 169-188 i Le Duc, Lawrence, Niemi, Richard G. & Norris, Pippa (red), *Comparing Democracies 2*. London: Sage.
- Molin, Björn, 1965. *Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik*. Göteborg: Akademiförlaget.
- Myles, John & Pierson, Paul, 2001. "The Comparative Political Economy of Pension Reform", s 305-333 i Pierson, Paul (red.), *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Palme, Joakim, 2001 (red.). *Hur blev den stora kompromissen möjlig?* Stockholm: Pensionsforum.
- Pierson, Paul, 1994. *Dismantling the Welfare State. Reagan, Thatcher, and the Politics of Retrenchment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pierson, Paul, 1996. "The New Politics of the Welfare State", *World Politics* 48(2), s 143-179.
- Pierson, Paul, 2001 (red.). *The new politics of the welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, John, 2005. *Political Liberalism. Expanded edition*. New York: Columbia University Press.
- Ross, Fiona, 2000. "Beyond Left and Right: The New Partisan Politics of Welfare", *Governance* 13(2), s 155-183.
- Rothstein, Bo, 1988. "Aktör-strukturansatsen: Ett metodiskt dilemma", *Statsvetenskaplig tidskrift*, 91(1), s 28-39.
- Rothstein, Bo, 1992. *Den korporativa staten*. Stockholm: Norstedts.
- Rothstein, Bo, 1996. "Political Institutions: An Overview", s. 133-166, i Godin, R. E. (red), *A New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Sannerstedt, Anders, 1992. *Förhandlingar i riksdagen*. Lund: Lund University Press.
- Selén, Jan & Sthälberg, Ann-Charlotte, 2007. "Why Sweden's pension reform was able to be successfully implemented", *European Journal of Political Economy* 23, s. 1175-1184.
- Schattschneider, Elmer E, 1960. *The Semisovereign People: A Realist View of Democracy in America*. Chicago: Holt, Rinehart & Wilson.
- Scherman, K. G, 2004. *AP-fonden, "bromsen" och din pension*. Stockholm: Jure.
- Schludi, Martin, 2005. *The Reform of Bismarckian Pension Systems: A Comparison of Pension Politics in Austria, France, Italy, and Sweden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Scott, W. Richard, 1995. *Institutions and Organizations*. London: Sage Publications.
- Svallfors, Stefan, 1996. *Välfärdsstatens moraliska ekonomi*. Umeå: Boréa.

Svensson, Torsten, 1994. *Socialdemokratins dominans*. Uppsala universitet.

Sundén, Annika, 2006. "The Swedish Experience With Pension Reform", *Oxford Review of Economic Policy*, 22(1), s 133-148.

Tsebelis, George, 1999. "Veto Players and Law Production in Parliamentary Democracies: An Empirical Analysis", *American Political Science Review* 93, s.591-508.

■ Översikter och meddelanden

■ Queerteori för statsvetare

JOAKIM JOHANSSON¹

Queer Theory for Political Scientists.

The aim is to offer an overview in queer theory designed for political scientists. First of all queer theory is placed in a context of feminist studies, gay and lesbian studies, the discursive turn in social science, postmodern approaches to identity, postcolonial theory and Foucault's ideas of power. Then I highlight the political theorist Shane Phelan and her considerations in citizenship. Taking a critical stance against the Modern use of binaries, Phelan argues that acknowledgement of strangeness/strangers should be given priority in ethical aspects of citizenship. In the third section I refer to Butler's theories about gender performativity and the heterosexual matrix, Sedgwick's approach to the concept of homosexuality as well as Rubin's theory about sexual hierarchies. Finally queer theory is neither antifeminist nor profeminist. Yet this theory *may* support feminist goals.

1 Fil dr Joakim Johansson är verksam vid Avdelningen för samhällsvetenskap, Mälardalens högskola.
E-post: joakim.johansson@mdh.se
I ett tidigare skede har mina två anonyma granskare framfört relevanta och värdefulla manussynpunkter – stort tack till båda!

Inledning

I det senmoderna samhället gör lagen allt mindre skillnad mellan människor utifrån kön och sexualitet. Lika viktigt för medborgarskap och demokrati är emellertid offentlig samtalskultur – görandet i politiska debatter, statliga utredningar, civilsamhälle, media, vetenskap, populärkultur, reklam, skolan, på arbetsplatser och så vidare (Phelan 2001; Brown 2006; jfr Foucault 2002). För att öka kunskapen om ömsesidighetens gränser och undertryckandet av mångfald i det senmoderna samhällets samtalskultur(er) behöver vi kunna tänka diskursanalytiskt. Det tvärvetenskapliga genus- och sexualitetsteoretiska fält som under de två senaste decennierna vuxit fram under epitetet queerteori (*Queer Studies*) hjälper oss att göra just det.

I det följande presenteras en introducerande översikt över queerteori. Det saknas idag en översiktstext inom området som särskilt riktar sig till en statsvetenskaplig läsekrets. Först placeras queerteori i ett forskningsmässigt och teoretiskt sammanhang. Därefter illustreras i avsnittet ”Att (o)möjliggöra medborgarskap för främlingar” vad queerteori gör för diskussioner om medborgarskap. I det avsnitt som sedan följer visas och diskuteras vad queerteori gör med köns- och sexualitetsbegrepp. Avslutningsvis summerar jag och utvecklar vad det skulle kunna innebära att queera statsvetenskap. Genomgående i uppsatsen nyttjas feministisk teori som en huvudsaklig referenspunkt.

Ett slags kontextualisering

Queerteorins forskningssammanhang är som så mycket annat öppet för tolkning. Den tolkning som här presenteras kan sägas börja relativt nära queerteorins egen självförståelse för att därefter vidgas och stegvis peka mot mera problematiska (och destabiliserande) kontexter.

Queerteori kan förstås som ett samlingsnamn på ett antal teoretiska perspektiv på kön och sexualitet vilkas gemensamma nämnare är att de synliggör, analyserar och destabiliserar normer – normer som då uppfattas ha problematiska exkluderande effekter och vila på godtycklig ontologisk och epistemologisk grund. En del queerforskare använder termen heteronormativitet för att precisera studieobjektet, kanske framför allt i förhållande till annan genusforskning.² Andra ser i tal om heteronormativitet i stället en problematisk ansats till reglering av queerteori, genom privilegiering av en viss slags normproblematik framför andra (minst) lika angelägna, och vill därför inte använda termen.³ På liknande sätt kan också hävdas att queerteori inte primärt skall

förstås som en teori om könsnormer och sexuella normer, utan snarare som ett kritiskt, analytiskt förhållningssätt till normer och det påstått normala (det önskvärda, det eftersträvansvärda) med relevans för en mängd olika områden som inte behöver ha med kön eller sexualitet att göra. I praktiken har queerteori dock oftast tillämpats på normproblematik kring kön och/eller sexualitet.

Queerteorins framväxt under 1990-talet – Judith Butlers *Gender Trouble* och Eve Kosovsky Sedgwick's *Epistemology of the Closet*, båda utgivna 1990, kan anges som riktninggivande – har i hög grad varit beroende av tidigare diskussioner och utveckling inom feministisk teori. Den anglosaxiska homosexualitetsforskningen inom gay och lesbiska studier (*Gay and Lesbian Studies*) bör också nämnas.⁴ Det är forskningstraditioner som queerteori anknuter till och vill utveckla – men ibland också har kritiserat.

För att förstå det senare bör queerteori även placeras i sammanhang av den ”språkliga vändningen” i forskningen och postmodernismens syn på identiteter. Queerteori har både varit beroende av och bidragit till sådana bredare vetenskapliga strömningar. Medan den språkliga vändningen markerar ett ökat intresse för att studera språkets roll som konstruktör av vår verklighet, tillvarons perspektivbundenhet samt sociala kategoriers epistemologiska förutsättningar och makteffekter, innebär postmodernismens syn på identiteter att mångfald ses som både värdefullt och omöjligt att göra rättvisa i olika kategoriuppdelningar. Ett postmodernt förhållningssätt till identiteter tenderar därtill gärna att bejaka det flytande och obestämda snarare än det fasta och

2 Se exempelvis Rosenberg 2002 och Ambjörnsson 2006.

3 ”Heteronormativitet” osynliggör bland annat normproblematiker kopplade till kön, relationer mellan heterosexualliteter, relationer mellan homosexualiteter, relationer mellan bisexualiteter, relationer mellan sexualitet och asexualiteter – samt senmoderna tendenser till konvergens mellan tvåsamhets-, föräldraskaps- och äktenskapsorienterad homosexualitet och normerande heterosexuallitet. Ur diskursanalytisk synvinkel spelar det mindre roll att intentionen aldrig varit att exkludera och att termen också ofta kompletterats med explicita, mer inkluderande begreppsdefinitioner. Möjligheten att kontrollera termers användningsområden och innebörder bör inte överskattas.

4 Se exempelvis Weeks 1989, 1995, 2000. Jfr Rydström 2004, 2005.

fixa. Inom feministisk teori och homosexualitetsforskning har dock (identitets)kategorier ”kvinna” respektive ”homosexuell” varit helt centrala. Det är ett – det finns flera – skäl till att förhållandet mellan queerteori och feministisk teori eller mellan queerteori och homosexualitetsforskning inte är helt okomplicerat.⁵

Flera av queerteorins förgrundsgestalter har fått sin akademiska skolning inom litteraturvetenskap eller nära angränsande akademiska discipliner. Att just forskare från discipliner där texttolkningar och deras perspektivbundenhet är så centralt har haft så stort inflytande på queerteorin skall ses i ljuset av den språkliga vändningen. Metodologiskt arbetar queerforskare så gott som alltid med diskursanalys. Ofta är det då fråga om renodlat konstruktivistiska ansatser utan inslag av kunskapsrealism.⁶ Vad som kan begripas som ”text” kommer därmed ingalunda att inskränkas till det skrivna ordet – för queerteoretiker kan mycket mer än så förstås som text; text som kan tolkas på många olika sätt. I den mån queerteoretiker i sina forskningspraktiker också tenderar att begripa patriarkala genusrelationer eller heterosexism som primärt en fråga om text (snarare än materiell påtaglighet) har vi dock identifierat ännu en möjlig konfliktyta visavi huvudfåran av feministisk teori respektive homosexualitetsforskning.

Beträffande bland annat litteraturvetarnas och diskursanalysens framträdande roll inom queerteori kan paralleller göras med ett annat samtida teoretiskt fält: postkolonial teori (om maktrelationer mellan ”Väst/vithet” och ”de/t andra”).⁷ Queerteori och postkolonial teori kan förstås som samma andas barn. Vid första anblicken kan queerteoretiker och postkolonialteoretiker möjligen tyckas intressera sig för helt olika normproblematiker, men egentligen går det inte att separera de normproblematiker som queerteorin intresserar sig för från vad som kan vara intressant ur ett postkolonialt teoretiskt perspektiv. Ur det senare perspektivet skulle exempelvis kunna hävdas att queerteorin på centrala punkter lika mycket kan begripas som en del av som reaktion mot (sen)modernitet. Det kan här räcka att nämna det för queerteoretiker gemensamma antagandet om ett redan begärande och sexualiserat subjekt för att förstå att queerteorins relation till postkolonial teori är potentiellt problematisk.⁸

Genom den diskursanalytiska utgångspunkten finns vidare kopplingar mellan queerteorin och Michel Foucaults (2002, 2003, 1993) idéer om social och politisk makt i det moderna samhället. I den mån Foucault härvid läses som att modernitetens maktmekanismer inte skulle handla

5 Om den språkliga vändningen se vidare Börjesson & Palmblad 2007a.

6 Hela spektrat av sådana renodlat konstruktivistiska diskursanalysansatser – från etnometodologi/konversationsanalys till foucaultiansk diskursanalys – beskrivs väl i Börjesson & Palmblad 2007b. För diskursanalys på kunskapsrealistisk grund se exempelvis redogörelsen för så kallad kritisk diskursanalys i Winther-Jørgensen & Phillips 2000.

7 En utmärkt introduktion till postkolonial teori är Loomba 2005.

8 Queerteoretisk reflektion över problem som rör queerteorins *egen* möjliga normbundenhet är en bristvara. Om en effekt av ett ökat erkännande av olika slags sexualiteter är att ytterligare marginalisera den som inte kan och/eller vill vara sexuell, så måste emellertid en queerteori som vill behålla sin kritiska potential visavi normer krångla sexualitet rimligen också börja insistera på erkännande av asexuella subjektspositioner och celibat som queera möjligheter (jfr Lindgren 2007).

om staten utan *i stället* om utomstatliga diskurser, disciplinerings tekniker och normaliseringsprocesser, verkar det dock som om queerteori skulle göra bäst i att ignorera de särskilda insikter som just *statsvetenskapliga* perspektiv kunde ge i sammanhanget. Stats(vetenskaps)ignorant diskurs om social och politisk makt destabiliseras dock av möjligheten att begripa de maktbegrepp som Foucault kontrasterar som idealtyper snarare än som en dikotomi. Den destabiliseras vidare av möjligheten att föra in *politisk legitimitet* som den teoretiska länk som gör det möjligt att både tänka diskursanalytiskt och samtidigt ge staten dess rättmätiga (men inte privilegierade) plats i analyser av hur genusnormer och sexuella normer upprätthålls i senmoderna samhällen (jfr Brown 2006).

Att (o)möjliggöra medborgarskap för främlingar

Queerteori blir statsvetenskapligt relevant genom dess bäring på frågor om makt, medborgarskap och demokrati. Detta avsnitt diskuterar den amerikanske politisk-teoretikern Shane Phelans (2001) bok *Sexual Strangers. Gays, Lesbians and Dilemmas of Citizenship* som ett exempel på vad queerteorin gör för ämnets diskussioner om medborgarskap – politiskt medlemskap i den moderna staten.⁹

9 Phelans bok illustrerar den för queerteori karakteristiska ansatsen att dekonstruera snarare än att konstruera kategorier. Jfr inriktningen inom gay och lesbiska studier mot att med lanseringen av "intimate citizenship" (Plummer 1996; jfr även Weeks 1995) i stället skapa en ny medborgarskapskategori.

Phelans utgångspunkt är att medborgarskap måste omformuleras i grunden. I synnerhet kan inte inklusion, såvida det inte samtidigt töms på identitetsanspråk, göras till lösning när varje ny inkludering samtidigt skärper gränsdragningen och exkluderingen i förhållande till andra, ofta redan mera utsatta och stigmatiserade grupper av människor. Det gör inklusion väl så problematiskt som löftesrikt. Enligt Phelan bör utgångsfrågan i stället formuleras som ett spørsmål om hur medborgarskap kan göras öppet för *främlingar*. Avstamp tas då i det moderna samhällets unika upptagenhet vid binära kategorier. Det potentiellt obestämbara, det som faller mellan och överskrider kategorierna, måste då framstå som problematiskt. Främlingens särskilda provokation ligger i just detta. Främlingar är våra grannar men som samtidigt inte är som oss. Främlingar är inte som fienden, vilka tydligt inte är vi. Främlingar är inte heller vi – samtidigt som de också är en del av oss. Främlingar utmanar identiteter, inklusive nationella sådana. Eftersom främlingen underminerar naturliggjorda gränser och gemenskapsband i en etablerad ordning av stereotyper jag/andre blir främlingen i en viss mening till och med mera hotfull än fienden.

För Phelan är det ett grundläggande existensvillkor i det moderna samhället och en latent möjlighet inom var och en av oss – i majoritets- lika väl som i minoritetssamhället – att upptäcka sådant hos oss som inte passar in. Hon gör också en poäng av att bejakandet av främlingskap ("strangeness") i oss själva lexikaliskt kan härledas ur termen *erkännande*. Som etisk position är bejakandet av vad som upplevs som främmande kopplat till en kritik mot fixa, fasta identiteter – identiteter som alltid (re)producerar sina egna utsidor; det som jag/vi inte är; det andra; det

som måste exkluderas. Förhållningssättet skall enligt Phelan förstås som den logiska konsekvensen av ett principiellt ställningstagande för genusmässig och sexuell mångfald, och som jag förstår henne också som en ansats överhuvudtaget att bidra till en värld där många olika slags kroppar kan erkännas och få plats. Bejakande av vad som upplevs som främmande blir alltså ett sätt att i relation till medborgarskap minska exkludering.

Phelan menar vidare att heterosexualitet är konstitutivt för modernt medborgarskap, och att det i relation till modernt medborgarskap är fruktbart att förstå HBT som främlingskap.¹⁰ Vad som blir så givande är det utrymme Phelan också ägnar maktrelationer inom HBT-kategorin – det blir en integrerad del av hennes övergripande ansats och etiska position i medborgarskapsdiskussionen. Särskilt blottläggs problemen med den kulturella assimileringslinje som, bejakad av majoritets-samhället, de senaste decennierna drivits av ledande skikt inom HBT-rörelsen. Denna har gått ut på att i alla avseenden utom objektsval, vars implikationer för såväl den enskilde som samhället samtidigt tonats ned, hävda homosexuellas likheter med heterosexuella. För Phelan blir det av stor betydelse att detta hävdande av likhet också inbegriper hävdandet av genusmässig likhet, liksom likhet i insisterandet på sexuell läggning som stabil och oåtkomlig för individuella val. Ambitioner att med utgångspunkt i (vissa grupper av

homosexuellas relativa normalitet inkludera HBT i samhället har därför samtidigt intensifierat exkluderingen av redan tidigare särskilt stigmatiserade grupper: butchlesbianer, homosexuella fem-män, transpersoner och bisexuella. Transpersoner och bisexuella förkroppsligar rent av, menar Phelan, positioner som ”sekundär-främlingar” – de är främlingar i HBT-rörelsen.

För Phelan är det främlingskap hon tillskriver HBT i förhållande till medborgarskap inte utbytbar mot ”andra klassens medborgare” (”second class of citizens”), som ändå förutsätter något slags erkännande och kan förstås som begränsad inklusion. Hon exemplifierar med skillnaden mellan kvinnor och HBT-personer som grupper. Även om kvinnor inte är fullt inkluderade i medborgarskap uppfattas kvinnor ändå i sin specificitet som värdefulla för samhället medan HBT-personer just i sin specificitet inte kan tillskrivas något positivt värde. På motsvarande sätt förhåller det sig enligt Phelan alltså även inom HBT-kategorin med bisexuella och transpersoner.

Phelans hantering av medborgarskapsbegreppet rymmer en känslighet för dess dubbla konnotation av legal status och politiskt ideal och dess förankring i såväl en liberal som i en republikansk idétradition. Hennes distinktion mellan främlingskap och begränsad inklusion är samtidigt beroende av att medborgarskap tillåts handla om någonting mer än legal status, rättigheter och formellt tillträde till institutioner. För Phelan blir särskilt frågan om vad som kan erkännas i den offentliga samtalskulturen av betydelse. Medborgarskap kan då förstås som en aktivitet som etablerar ömsesidiga politiska band av erkännande mellan talare och lyssnare, och där fullt erkännande ”requires that one be recognized not in spite of one’s unusual

10 Den engelskspråkiga motsvarigheten till HBT (homosexuella, bisexuella och transpersoner) som Phelan använder är LGBT. Phelan skriver utifrån en amerikansk kontext och det är också denna hon främst har ambitionen att uttala sig om. Min bedömning är dock att flertalet av Phelans resonemang också har bäring på exempelvis aktuell svensk kontext.

or minority characteristics, but with those characteristics understood as part of a valid possibility for the conduct of life.” (15f).

Det blir ett medborgarskapsideal som flyttar oss (utan att ta avstånd) från liberal legalism till republikansk emfas på aktivitet och gemenskapsband. I Phelans medborgarskapsideal ligger emellertid också, som vi sett, ett principiellt ställningstagande för genusvariation och sexuell mångfald, och vad som kanske bäst beskrivs som ett konsekvensetiskt ställningstagande mot fixa, fasta identiteter – liksom, förstås, bejakandet av främlingskap i oss själva. Resultatet blir en ansats till att queera medborgarskap som Phelan sedan använder för att problematisera såväl republikanska modeller som andra inflytelserika förhållningssätt till identitet och skillnad. Explicit kritik riktar Phelan därvid mot Benjamin Barbers modell för ”strong democracy”, Iris Youngs idéer om grupprepresentation och Charles Taylors idéer om kulturellt erkännande av minoriteter. Medan Barber och Young gör för litet av skillnad (i samhället respektive inom grupper) gör, menar Phelan, Taylor alldeles för mycket av det. Han naturliggör och permanentar gränser/skillnad mellan majoritet och minoritet och lämnar därför alltid majoriteten o(ber)örd: ”While difference here is admitted to make a difference, it cannot reshape the self-conceptions of the dominant group – the difference remains on the side of the other.” (146).

Citizenship for strangers must entail a recognition of the strangeness of citizens if it is to be more than a colonization of subjugated cultures. As the equal membership of lesbians and gays in the polity and civil society, citizenship requires the construction of a solidaristic ethos between sexual minori-

ties and the heterosexual majority. This solidarity is not to be confused with assimilation or simple tolerance. It requires an active encounter with difference and a willingness to understand difference as fruitful and enhancing rather than as threats to bodily, social, or political integrity. (146f).

På samma sätt som heterosexuella kan lära sig någonting nytt om sig själva genom att börja begripa sexuell mångfald som fruktbar och berikande blir det för Phelan också väsentligt att även homosexuella kan det i relation till bisexuella och transpositioner.

Phelan menar vidare att modernt medborgarskap – den heterosexuella medborgarskapsregimen och det simultana skapandet av sexuella främlingar – särskilt understöds av kroppsnormer och familje-/släktskapsnormer. Det är här fråga om två slags kulturella institutioner som strukturerar det moderna medborgarskapet.

Feministisk teori lär oss att idéer om medborgarskap också är idéer om kroppar. Den traditionella politiska teorins medborgare förstås då som en man – utrustad med den förmåga att överskrida/kontrollera den egna kroppen som kvinnan samtidigt anses sakna. Phelan utgår från denna tanke – men queerar den. Problemet, kan Phelan säga, handlar snarare om konstruktionen av skillnad mellan ett subjekt som förkroppsligar fallisk agens (”phallic agency”) – aktivitet, initiativförmåga, självkontroll och osårbarhet – och ett subjekt, där offerskap ingår, som inte gör det, samt privilegierandet av den förra positionen och uteslutandet av den senare i konstruktionen av modernt medborgarskap. Att flera tidigare uteslutna grupper i senmoderniteten fått tillgång till fri- och rättigheter de tidigare saknat har enligt Phelan förvisso varit värdefullt men har

paradoxalt också stärkt den falliska modellen.

[T]he phallic model has broadened in modernity ... into a formation I will refer to as phallic agency. The phallic agent, whether male, female or something else, is imagined to possess the invulnerability and activity characteristic of phallic masculinity. In the discourse of phallic agency, agency is equated with initiative as opposed to receptivity or transmission, and with invulnerability as opposed to 'being a victim'. Agency becomes an either/or proposition: either I am fully self-initiating, acting from my own deepest motives and beliefs (that of course are uniquely mine and not the result of socialization or other inscriptions), letting nothing stand between me and my dreams; or I am a victim, a weakling, a dupe, a slave. To the phallic agent, there are actors and there are the acted-upon. Although traditionally this division was held to map neatly onto men and women, white and non-white, the discourse of equality over the past three decades has fostered lines of migration across these categories. Without changing the binary, those previously held to be passive have found ways to imagine themselves as phallic and have made claims to equality based on their shared phallic status. (54).

Vad som kanske är särskilt intressant med den moderne medborgaren, den falliske aktören, är att denna förkroppsligar ideal från både den liberala och den republikanska idétraditionen. Det hindrar inte Phelan från att också formulera mer specifik kritik mot respektive ideal. Liberala dygder som autonomi och självkontroll utesluter samtidigt vad som uppfattas som fel kroppar och felaktiga former av förkroppsliganden – materialitet som signalerar öppenhet för påverkan av andra och följsamhet i förhållande till någon annans

vilja; former av förkroppsliganden som hotar den falliske medborgaren. Tillsammans med det stigma som i det moderna samhället både definierar dem utifrån sexualitet och gör dem inkapabla till kontroll av denna säkerställer det bland annat att homosexuella män exkluderas från medborgarskap. I sådana homosociala sammanhang – exempelvis inom militären – som republikansk teori förutsätter, blir i stället nödvändigheten att säkerställa rätt sorts kroppslig integritet för redan normativa kroppar skäl nog för att utesluta homosexuella män: "Whether the individual body or the national body, some body is being threatened by strange desire." (61).

Nu är emellertid även den republikanske medborgaren i högsta grad en passionerad medborgare. Phelan menar dock att den viktigaste republikanska passionen, kärlek – till fosterlandet och dess lagar, samt (indirekt och abstrakt) till andra medborgare – inte kan integreras teoretiskt med erkännande av homosexualitet hos män.

[A]cknowledgement of civic or fraternal love is fraught with disruptive potential and seems to mandate the withdrawal of civic passion altogether. By making homosociality no longer innocent, gay men threaten not only the phallic masculine self but the possibilities for love among heterosexual men. [...] Acknowledging queer love would also endanger the polity through the reintroduction of particular love. If love between men is possible it threatens the polity just as romantic love for women did. Love between men, however, can't be dealt with by isolating the potential object of affection and contest; since such love may ignite from any man who opens himself to it, the opening itself must be squashed. (61).

Medborgarskap hänger emellertid inte endast ihop med idéer om kroppar (och pas-

sioner). Lika viktigt är, som feministisk teori lär oss, kopplingen till familje- och släktskapsnormer. Familj och släktskap hör förvisso till de mest naturliggjorda företeelserna i moderna samhällen, men har i dessa samtidigt gjorts till föremål för omfattande offentlig reglering. Medborgarskap och familj/släktskap är inte precis samma sak och fungerar inte heller precis enligt samma logiker. Men de kan inte heller förstås isolerade från varandra – medborgarskap kan inte förstås med mindre än att familj och släktskap tas med i beräkningen på samma sätt som familj och släktskap inte låter sig begripas utan beaktande av medborgarskap.

I sin bok ägnar Phelan ett särskilt kapitel åt dessa kopplingar, och kan då relativt enkelt peka på att den heterosexuella familjeform(ar)en är konstruerad som mera önskvärd än den homosexuella familjeform(ar)en genom äktenskapets och kanske också föräldraskapets privilegierade ställning i normerande familjekonstruktioner. Lika intressant är emellertid – inte minst i en aktuell svensk kontext – de tendenser till ”new othering” (77) som Phelan noterar när äktenskap och föräldraskap blir både möjligt och önskvärt för vissa grupper av homosexuella. Eftersom detta, menar Phelan, i en viss mening också stärker både äktenskapet och det generationsöverskridande inslaget som norm för familjebildning riskerar det samtidigt att öka marginaliseringen av andra grupper av homosexuella som inte kan eller vill sträva mot äktenskap eller föräldraskap.¹¹ Vad som då också sker, och som Phelan pekar på, är en ökad exkludering av många *heterosexuella* som inte heller de kan eller vill leva upp till familjenormerna. När äktenskap och föräldraskap i senmoderniteten konstrueras som rättigheter

också för homosexuella bidrar det alltså förvisso till att flytta gränser och inkludera nya grupper – men om motsvarande normer för familj och släktskap inte samtidigt försvagas måste vi då också räkna med risken för ökad exkludering av andra, ofta redan tidigare särskilt utsatta och stigmatiserade grupper.

Från performativt kön till sexuella värdehierarkier

Kön

Den queerteoretiker som brukar förknippas med en långtgående konstruktivistisk förståelse av kön är den amerikanske litteraturvetaren Judith Butler (1990, 1993, 2004). Hennes syn på kön kommer till uttryck i den så kallade performativitetsteorin, som kan beskrivas som en ansats till utvidgning av den språkliga vändningen till att även omfatta kroppspraktiker som (exempelvis) att sitta, gå, stå och klä sig. Enligt Butler handlar kön om ”görande” snarare än ”varande”. Vi *är* inte män eller kvinnor, vi *är* inte manliga eller kvinnliga – utifrån performativitetsteorin är det riktigare att säga att vi *görs* till det vi *uppfattas* vara.

I linje med detta vill Butler begripa *könsidentitet* som en *temporär effekt* av upprepade försök att *imitera en idé* om manligt eller kvinnligt. Med det vänder Butler upp och ned på konventionella föreställningar om orsaksriktning mellan könsidentitet och genusifierat handlande. Givet Butlers konstruktivistiska grundhållning, med dess anti-reduktionism och erkännande av ”grundens problematik”, kan det dock vara rimligare att beskriva det som att Butler snarare *lägger till* en pil (i motsatt riktning) och använder den för att utmana en vedertagen sanning.

11 Jfr Warner 1999.

Hursomhelst riskerar, enligt Butler, försök att trovärdigt imitera genus (eller snarare andra genusimitationer i en oändlig kedja utan originalförlaga) ofta att misslyckas, eftersom genus aldrig slutligt kan fastställas. Genus måste i stället hela tiden göras på nytt. Enligt Butler blir därvid varje upprepningsförsök föremål för betydelseförskjutningar (oftast små; ibland större). Särskilt sårbart, menar hon, blir upprepningsmomentet för insiktsfulla felimiteringar – subversivitet – varigenom genusnormernas onaturlighet också kan exponeras och börja ifrågasättas.

Tagen på allvar har Butlers performativitetsteori konsekvenser för tolkning av i stort sett varje slags kroppspraktik som görs i ett kommunikativt sammanhang – kroppar måste ju ständigt göra kön. Det gäller då rimligtvis även *politikens* kroppspraktiker, en insikt som i sig kan öppna upp för många nya, spännande statsvetenskapliga forskningsuppgifter och undersökningar. Genom att kombinera performativitetsteori med (mansforskningens) problematisering av maskulinitetsbegrepp skulle man exempelvis kunna studera mäns nödvändiga men samtidigt bräckliga försök att i tal om politiskt beslutsfattande återskapa sig själva som riktiga män (Johansson 2008).

Att som Butler gör med performativitetsteori framhålla genus socialt konstruerade karaktär är att anknyta till en lång feministisk-teoretisk tradition (Gemzöe 2002). I den mån det fortfarande kan ses som viktigt att övertyga om att flickans/kvinnans biologi inte predestinerar henne till väsentligen andra uppgifter och roller i det samhälle vi lever i än pojken/mannen kan performativitetsteoriens radikala konstruktivism sägas ha en feministiskt frigörande potential. Feministiskt tveksammare blir kanske Butlers tendens till närmast ahistoriska reduceranden av genusasym-

metrier till framträdanden och tolkningar. Den manliga normen, dess historiska kontinuitet och könsmaktens ordningens materiella realiteter blir i stort sett osynliggjorda i Butlers texter. I den mån vi från Butlers texter kan utläsa någon ordning och kontinuitet i genusrelationerna är det (försöks)görandet av skillnad snarare än maktasymmetri mellan män och kvinnor som Butler i huvudsak fokuserar på. Sådant fokus blir också lättare att förena med ett annat av hennes viktigaste bidrag till queerteori: teorin om den heterosexuella matrisen.

Den heterosexuella matrisen kan enligt Butler förstås som ett slags diskursiv logik som upprättar och naturliggör ett samband mellan kropp, uppträdande och begär (Butler 1990, 1993, 2004). Den reglerar hur kroppar måste kunna uppfattas för att passera som kulturellt begripliga/legitima, där en manskropp som uppträder manligt och begär manligt (det vill säga kvinna) och en kvinnokropp som uppträder kvinnligt och begär kvinnligt (det vill säga man) är de enda sammankopplingar av kropp, uppträdande och begär som matrisen kan erkänna. Enligt Butler kan den heterosexuella matrisen begripas som en övergripande genusreglering, verksam i många diskursiva sammanhang och med skiftande kunskapsanspråk, där den dock alltid har obligatorisk heterosexualitet som effekt. Tillsammans med performativitetsteori implicerar den heterosexuella matrisen att det så kallade biologiska könet (tvåkönsmodellen) kan förstås som diskursivt skapat. Därmed upplöses också distinktionen biologiskt kön-socialt kön (genus). Kvar blir bara genus, eller snarare: vad som blir kvar är blott görandet av genus inklusive försök till naturliggörande av kön. Även görandet av distinktioner mellan genus och biologiskt kön kan då begripas som att göra genus.

Tvåkönsmodellen relativiseras av fenomen som exempelvis intersexualitet ("hermafrodisism").¹² Idén om en naturlig koppling mellan kropp och uppträdande problematiseras av exempelvis transvestism, butch¹³ och transsexualitet.¹⁴ Bisexualitet och homosexualitet krånglar till det samband som den heterosexuella matrisen uppställer mellan kropp, eller för den delen uppträdande, och begär. Det blir fruktbart att genom diskursanalys studera hur samhället förhåller sig till det uppfattat avvikande, problematiska eller rent av obegripliga eftersom det samtidigt säger oss någonting om normen; om vad som uppfattas som naturligt, önskvärt, bättre, mera lyckat förhållningssätt till genus och/eller sexualitet.

Queerteorin insisterar på erkännande av det specifika i olika slags genusframträdanden (och förhållningssätt till sexualitet). Vi erinrar oss postmodernismens syn på identiteter utifrån vilken mångfald ses som både värdefullt och svårt att göra rättvisa i olika kategoriuppdelningar. Att reducera vad exempelvis butchkvinnor (Halberstam 1998) eller transvestitmän (Ekins & King 2005) gör (vill göra, eller identifiera sig som) till försök att imitera

män respektive kvinnor blir ur ett queer-teoretiskt perspektiv suspekt, för då har vi redan förutsatt att maskulinitet och feminitet är något som egentligen tillhör, borde tillhöra eller skulle ha sitt ursprung hos män respektive hos kvinnor. Queerteorin bestrider att det skulle kunna finnas någon ontologisk grund för att göra just det.

Härvid har det visat sig svårt att sammanjämka queerteori med den reduktionistiska grundhållningen i flera radikal-feministiska texter. I sådana hävdas exempelvis att man-till-kvinna-transsexualitet måste förstås som mäns ockupering av kvinnors utrymmen genom försök att framstå som de kvinnor de aldrig kan vara, att kvinna-till-man-transsexualitet är förräderi mot kvinnorna och att lesbiska så kallade butch/femme-relationer inte kan ha några andra innebörder än försök att efterlikna den patriarkala, heterosexuella man/kvinna-modellens grundläggande maktasymmetriologiker (Raymond 1979; Jeffreys 1993, 1997).

Det är inte nödvändigt att godta den här sortens reduktionism för att tydliggöra spänningar mellan queerteori och feministisk teori. Ofrånkomligt är att ju mer intersexuella, transsexuella, homosexuella eller bisexuella diskrimineringsproblematiker hamnar i blickpunkten desto svårare blir det rimligtvis också att behålla fokus på och problematisera maktasymmetrier mellan män och kvinnor. Vad som ibland kallas "strategisk essentialism" – ansatsen att intellektuellt erkänna den språkliga vändningens huvudpoänger utan att därmed avhända sig möjligheten att ändå använda kategoriindelningar – upplöser inte det grundläggande dilemma. Så länge genusteoretiker insisterar på att det finns mer akuta diskrimineringsproblematiker än diskrimineringen av kvinnor kommer dikotomin kvinna-man inte ens att användas i strategiska syften. När Butler (1993)

12 För vidare läsning om intersexualitet se exempelvis Chase 2006; Edenheim 2003, 2005; Butler 2004. Jfr även Laqueurs (1990) medicinhistoriska relativisering av tvåkönsmodellen.

13 Butch kan förstås som ett slags användning och manipulering av maskulina genuskoder och symboler (jfr Rubin 2006). Det är omdiskuterat i vad mån termen skall förstås som en lesbisk kategori eller om den också inbegriper vissa heterosexuella kvinnor.

14 Om transvestism se exempelvis Ekins & King 2005, om butch exempelvis Halberstam 1998 och Rubin 2006, samt om transsexualitet exempelvis Bornstein 2004, Butler 2004, Ekins & King 2005 och Edenheim 2005.

klargör att även hon ser det som nödvändigt att ibland använda teoretiskt ohållbara kategorier är det signifikativt nog kategorin lesbian snarare än kvinna som hon anför som exempel på en för henne ibland användbar kategori.

Å andra sidan har en viktig del av teoriutvecklingen inom feministisk teori under senare decennier handlat just om att dekonstruera den universella kategorin kvinna och ställa besvärliga men nödvändiga frågor om vilka kvinnor feministisk teori kan tala för och under vilka omständigheter. Få feministisk-teoretiker skulle idag säga att den frågan är ointressant eller ett sidospår i förhållande till feminismens övergripande projekt – även om dess implikationer för feministiska forskningspraktiker fortfarande varierar avsevärt (från avgörande till obefintliga). Butlers arbeten har varit viktiga för denna utveckling. Butler kan förvisso inte äras av att ha varit först ut i ärendet – många socialistiska/marxistiska feminister, amerikanska svarta feminister, postkolonialteoretiska feminister och sexradikala feminister var före (jfr Gemzöe 2002). Men så handlar genomslag inte heller alltid om att säga någonting substantiellt nytt – väl så viktigt är ”tämningen” och inte minst att kunna säga vad som kanske redan blivit sagt på ett nytt sätt. Rätt mycket av förklaringen till Butlers genomslag i feministisk teoridiskussion måste förmodligen sökas i sådana faktorer – inklusive, som sagt, i de pionjärinsatser som tidigare gjorts av många andra feministisk-teoretiker.

Sexualitet

Butlers teoretiska arbete har framför allt handlat om att destabilisera kön. I den mån destabiliserat kön påverkar möjligheten till meningsfulla distinktioner mellan olikkönat och likakönat begär destabilise-

rar det indirekt även hetero-/homodefinitioner. Det finns dock queerteori som direkt sätter dekonstruktion av sexualitetsbegrepp i främsta rummet. Föreliggande avsnitt diskuterar några av den amerikanske litteraturvetaren Eve Kosovsky Sedgwick's samt den amerikanske antropologen Gayle Rubins respektive bidrag till just det.

Den queerteoretiker som brukar förknippas med dekonstruktion av homosexualitetsbegrepp är Sedgwick. Hennes idéer kan ses som en utveckling av Foucaults (2002) inflytelserika historieskrivning om hur den västerländska homosexualiteten, från att tidigare ha uppfattats som en av flera straffbara sodomitiska handlingar, runt 1870 uppfinns som en särskild medicinsk kategori och snart som en särskild personlighetstyp, ”den homosexuelle” – den historiska förutsättningen för förhållningssättet till homosexualitet som en identitetskategori.

Enligt Sedgwick bör vi inte tänka bort konventionella homodefinitioner – det vore närmast att göra våld på en kategori som av många, kanske särskilt i minoritetssamhället, upplevts som viktig och meningsfull. Samtidigt vore det dock, menar hon, ungefär lika totaliserande att låsa fast homosexualitetsdefinitionen till just en identitetskategori. Handlingar och begär implicerar nämligen inte alltid en önskan också om identitet (en parallell kan dras till väljaren som röstar på ett politiskt parti utan att identifiera sig med det). Därför urskiljer Sedgwick också ett homosexualitetsbegrepp utifrån homosexuellt *begär* – som hon då lösgör från identitetskategorierna. Till saken hör att Sedgwick framför allt intresserat sig för homosexualitet bland män. Vad hon i korthet gör med sitt komplementära homosexualitetsbegrepp är att först sidoställa detta i förhållande till homo*socialitets*begrepp.

Därefter argumenterar hon för att distinktionen (manlig) homosexualitet-(manlig) homosocialitet inte går att upprätthålla, eftersom "den homosexuella panikens" diskursiva logik – mäns homofobiska rädsla och dess diskursiva yttringar – pekar ut det potentiellt homosexuella som ett närmast universellt fenomen. Diskurser som uppstår kring vänskapsband mellan män kommer därmed, enligt Sedgwick, att samtidigt bära spår av såväl ett minoritiserande som ett universaliserande förhållningssätt till homosexualitet, med intrikata spänningsförhållanden dem emellan (Sedgwick 1990).

Både Foucault och Sedgwick kan sägas problematisera möjligheten att upprätthålla en strikt uppdelning mellan heterosexualitet och homosexualitet. I Sedgwicks fall är det dock tydligt att Foucault inte är den enda viktiga inspirationskällan. Särskilt kan hennes beskrivning av homosocialt begär som ett kontinuum (Sedgwick 1985) delvis begripas som återvändning på ett nytt område (relationer mellan män) av Adrienne Rich (1996) redan 1980 lanserade idéer om lesbiskt kontinuum – en feministisk-teoretisk klassiker.

Inom feministisk teori har annars heteronormen som sådan vanligen uppfattats som feministiskt ointressant. I den särskilda variant av poststrukturalistisk feminism som Butler representerar förhåller det sig förstås rejält annorlunda – Butler menar ju att tvåkönsmodellen är beroende av den kulturella tolkningsram hon kallar för den heterosexuella matrisen. Annorlunda har det dock även före Butler förhållit sig inom den minoritetsposition inom radikalfeminism som ibland benämns lesbisk radikalfeminism. Här har lesbianism tvärtom uppfattats som en – ibland möjlig; ibland nödvändig – strategi för feministisk emancipation. Eftersom

det är fråga om en minoritetsposition inom en av flera feministiska inriktningar kunde det möjligen uppfattas som kuriosa, om det inte vore för den koppling som Butler och flera andra queerforskare vill göra. De betonar kontinuiteten i sitt eget teoretiserande med idéer som utvecklats tidigare inom såväl amerikansk som fransk lesbisk radikalfeminism (se exempelvis Butler 1990; Rosenberg 2002; jfr Ambjörnsson 2006).

Hur mycket av kontinuitet det då egentligen kan vara fråga om kan samtidigt diskuteras. I en radikalfeministisk förståelse-ram bygger lesbianism som feministisk strategi på en för queerteori oacceptabel extrapolering av identitet från begär. Den kvinna som begär en annan kvinna uppfattas i modellen som en mer kvinnoidentifierad kvinna än den kvinna som i stället begär en man, och det är i den förra möjligheten som den feministiska potentialen anses ligga. Utifrån samma logik har emellertid homosexualitet bland män samtidigt inom denna idétradition begripits som ett direkt kvinnofientligt och anti-feministiskt förhållningssätt, varför den teoretiska positionen inom lesbisk radikalfeminism knappast sammantaget kan beskrivas som heteronormativitetskritisk.

En svårighet när det gäller att reda ut förhållandet mellan heteronormativitet och feminism är att relationen mellan sexualitet och genus är komplex. Om lesbisk radikalfeminism underskattar det intrikata i förhållandet mellan genus och sexualitet gäller detta i lika hög grad den i västvärlden mera dominerande, av den mansdominerade medicinska vetenskapen en gång framlagda idén om homosexualitet som inverterat, omkastat heterosexuellt begär. I denna inflytelserika tankefigur – ibland formulerad som en idé om homosexualitet som uttryck för det tredje könet – teoretiseras homosexuellt begär som i

sig könsöverskridande. Som Phelan (2001) visar är även denna reduktionistiska hållning orimlig.

Ett sätt att söka hantera svårigheten att säga någonting mera bestämt om relationen mellan sexualitet och genus, och som ibland förekommer inom queerteori, är att i stället hävda sexualitetens relativa oberoende av genus. Tillsammans med och under inflytande av en annan för queerteori – och för feministisk teori – central teoretiker, den amerikanske antropologen Gayle Rubin, har Sedgwick gjort sig till exponent för just ett sådant alternativt synsätt. Det kan jämföras med det butlerska som i stället betonar just spelet mellan genus och sexualitet. Rubin och Sedgwick vill dock, som också framhålls av Ambjörnsson (2006), tydliggöra hur ett renodlat fokus på sexualitet gör det möjligt att se delvis andra problem och maktrelationer än om ett genusperspektiv alltid postuleras från början. I själva verket är sexualitetsbegreppets mångtydighet och svårgripbarhet – det kan exempelvis handla om identitet, handling, fantasi, eller begär i dess allra vidaste, inte nödvändigtvis erotiska, bemärkelse – och det utsiktslösa i att försöka fixera dess innebörd på ett enkelt sätt en viktig queerteoretisk insikt, om än knappast oberoende av forskningsinsatser som sträcker sig tillbaka åtminstone till Freud. Vad som överhuvudtaget räknas som sex och sexualitet varierar dessutom beroende på tid, plats och faktorer som klass, etnicitet, ålder och så vidare (Ambjörnsson 2006).

Något av komplexiteten tar Rubin (1984) fasta på i sin idé om sexuella värdehierarkier. Om vad som kan begripas som sex och sexualitet varierar mellan olika samhällen i tid och rum (och dessutom, som nämnts, beroende på intersektionaliteten visavi andra maktaxlar), så rymmer alla kända samhällen dessutom specifika

föreställningar om vad som är ”god” och önskad sexualitet respektive ”dålig” och oönskad sexualitet. För Rubin är distinktionen mellan hetero- och homosexualitet blott en aspekt av ett helt spektrum av normerande och icke-normerande sexualiteter längs ett stort antal dimensioner – i den visualiserade rubinska versionen rymmer elva sådana andra aspekter. Applicerat i det amerikanska samhället i början av 1980-talet tänkte sig Rubin att den normerande sexualiteten (på samhällslig makro-nivå) var äktenskaplig, monogam, reproduktiv, icke-pekuniär, tvåsam, mellan personer i samma generation, praktiserad hemma, utan porr, med enbart kroppen och utan inslag av dominans. Den icke-normerande sexualiteten var följaktligen utomäktenskaplig, promiskuös, icke-reproduktiv, med inslag av betalning, ensam- eller gruppraktiserad, mellan personer tillhörande olika generationer, praktiserad i parken, med porr och (andra) hjälpmedel. Sexualitetsbegreppet har senare pluraliserats åtskilligt mycket mera av Sedgwick (1990), som bland annat menar att sexualitet – så som görs i officiella försök att reglera sexuell ”läggning” som ett val mellan hetero-, bi- och homosexualitet – för det första inte kan reduceras till en fråga om objektsval (vad är det för makt som privilegierar just objektsval i förhållande till exempelvis handling eller plats?), och för det andra i synnerhet inte till objekt som också är genusobjekt (vilket genus har exempelvis ögonfärg?).

Den kanske intressantaste implikationen av Rubins teori om sexuella värdehierarkier gäller dess följder för *heterosexualitets*begrepp. Om heterosexualitet inte är så enhetligt som läggingsdistinktioner av typen hetero/bi/homo vill få oss att tro – uppdelningar som osynliggör varje form av relation inom dessa kategorier – verkar det fruktbarare att förstå heterosexualitet

som ett *slagfält* av maktrelationer mellan olika versioner av normerande och icke-normerande heterosexualiteter, längs ett närmast oändligt antal dimensioner. Sådana maktrelationer mellan heterosexualiteter, kan queerforskare säga, kan absolut vara värda att studera i dess egen rätt (Kulich 2004, 2005; jfr Katz 1995).

Om värdet av att analytiskt separera sexualitet från genus går meningarna isär bland feministiska forskare. Samtidigt som Rubin (1984) presenterade sin teori om sexuella värdehierarkier uttalade hon sin (reviderade) uppfattning att feministisk teori är teori om genus – men inte om sexualitet. Det var, menade hon, en radikal teori om sexualitet – inte om genus – som hon nu hade givit sig i kast med att lägga fram. Hur det egentligen förhåller sig på den punkten är omdiskuterat. Kritikerna har bland annat kunna peka på hur Rubins modell över sexuella värdehierarkier faktiskt teoretiserar hallickar/”torskar” och prostituerade, eller porrproducer/porrkonsumenter och pornografins objekt, som lika utsatta för den sexuella värdehierarkins normsystem. Särskilt för radikalfeminister har detta framstått som ett ogenerat försök att genom att göra rent hus med sexualitetsfrågornas genuskontext avpolitiserat feminismens viktigaste kampfrågor.

Rubins inlägg blev den tändande gnistan till den omfattande, främst amerikanska, feministisk-teoretiska debatt som sedan dess, ofta under epitetet ”sex wars”, förts mellan radikalfeminister och så kallade sexradikala feminister.¹⁵ Vad denna debatt visar på är svårigheterna att inom feministisk teori och rörelse nå fram till någon större enighet om vad som egentligen är ett feministiskt respektive icke-feminis-

tiskt eller antifeministiskt förhållningssätt till fenomen som pornografi, prostitution, sadomasochism, fetischism eller vad det nu kan handla om. Om det har radikalfeminister och sexradikala feminister visat sig ha mycket olika uppfattningar – där båda sidorna har sina poänger. Queerteori anknyter härvid närmast till, och kan i någon mening begripas som sprungen ur, den sexradikala feministiska positionen. Rimligast att säga är dock att en queerteori som problematiserar sexuella normer kring exempelvis pornografi, prostitution, sadomasochism eller fetischism inte på något enkelt sätt kan begripas som *i sig* vare sig anti- eller profeministisk.

Slutord

Queerteori kan förstås i en kontext av tidigare diskussioner i feministisk teori och homosexualitetsforskning, men också lika mycket i ett sammanhang av språklig vändning och postmodernism. Queerteori för därför vidare redan befintlig kunskap samtidigt som den också genererar nytt vetande. Queerteori kan vidare begripas som både möjlighet och hot i förhållande till feministiska projekt, där det rimligen blir queerforskarens (o)benägenhet att relatera till och vara reflexiv i förhållande till feministisk teori som avgör åt vilket håll vågskålen till slut tippar.

Queeteorins möjligheter att tillföra statsvetenskapen någonting substantiellt ligger i förankringen i den språkliga vändningen och det problematiserande förhållningssättet till social kategorisering. Det är det som genererar andra perspektiv och annat vetande jämfört med vad traditionella forskningsansatser och de politiska och administrativa systemen själva klarar av.¹⁶ Härvid kan forskning med queerteo-

15 Se exempelvis Phelan 1989; Jackson & Scott 1996.

16 Jfr Börjesson & Palmblad 2007a.

retisk utgångspunkt förstås som ett slags kvalificerad civilisationskritik. Statsvetenskap kan ofta kritiseras för det begränsade utrymme som ges just åt civilisationskritik i förhållande till forskning som bedrivs närmare det politiska systemets egna problemformuleringar. Att queera statsvetenskap innebär, som jag ser det, bland annat att ifrågasätta det rätt ensidiga privilegerandet av det senare och att insistera på ett utrymme inom ämnet också för civilisationskritik.

Att queera statsvetenskap kan vidare innebära att ställa för professionsnormer besvärliga frågor om det identitetsarbete, den kunskapspolitik, de diskursiva praktiker, kort sagt om de diskursiva utslutningar som normerande föreställningar om vad statsvetenskap är, kan och borde vara gjorts beroende av (jfr Blasius 2001). Det kan handla om att argumentera för ett vidgande av politikbegreppet, om att problematisera den traditionella forskningens objektivitetsanspråk och om att tolka motstånd mot det ur ett maktperspektiv. På flera av dessa punkter finns det samtidigt skäl att erkänna de viktiga insatser som långt före queerteorin gjorts inom feministisk teori (Rönblom & Eduards 2006). Här finns ett arv att föra vidare samtidigt som queerteorins tydligare förankring i den språkliga vändningen bör göra det möjligt att också säga någonting mer.¹⁷

Att queera statsvetenskap kan också innebära att göra andra läsningar av för

17 Om svårigheterna därvidlag se Sapiros (1998) initierade utläggning om den feministiska statsvetenskapens dubbla marginalisering. De dilemman som Sapiro diskuterar vad gäller möjligheten att framstå som relevant för både statsvetenskap och det tvärvetenskapliga genusfältet tycks mig lika giltiga för queer som för feministisk statsvetenskap.

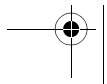
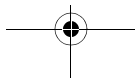
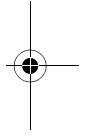
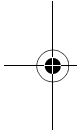
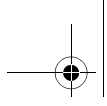
ämnet centrala texter och diskussioner. Exempelvis kan det vara relevant att börja fundera över de/vilka diskurser och disciplinerings tekniker som talat genom *Making Democracy Work* och dess eftermälen – hur de använts, vad de diskursivt möjliggjort och hur de alltjämt kan nyttjas i relation till makt och identitet. Det myckna talet om ”socialt kapital” och de diskursiva sammankopplingarna med (liberal) ”demokrati” har kanske ändå fler innebörder än de redan kända. Ur maktmekanismernas perspektiv är det mycket möjligt att det redan från början handlat om att lägga beslag på de kritiska teoribildningarnas tal om normer för att i stället privilegiera en helt annan bild av vad normer gör med demokrati. Att queera statsvetenskap kan därför, slutligen, begripas som att bidra till ett mera balanserat förhållningssätt inom disciplinen till vad normer gör med demokrati, där normer förutom att begripas som socialt kapital också tillåts att begripas som social exkludering.

Referenser

- Ambjörnsson, Fanny, 2006. *Vad är queer?* Stockholm: Natur & Kultur.
- Blasius, Mark, 2001. "Introduction", s 3-20 i Blasius, Mark (ed). *Sexual Identities, Queer Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Bornstein, Kate, 1994. *Gender Outlam*: New York: Routledge.
- Brown, Wendy, 2006. *Regulating Aversion. Tolerance in the Age of Identity and Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Butler, Judith, 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York & London: Routledge.
- Butler, Judith, 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. London: Routledge.
- Butler, Judith, 2004. *Undoing Gender*. New York: Routledge.

- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva, 2007a. "Introduktion", s 7-28 i Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red), *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red), 2007b. *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber.
- Chase, Charyl, 2006. "Hermaphrodites with Attitude: Mapping the Emergence of Intersex Political Activism", s 300-314 i Stryker, Susan & Whittle, Steven (eds), *The Transgender Studies Reader*. New York: Routledge.
- Dahl, Ulrika, 2005. "Scener ur ett äktenskap: Jämställdhet och heteronormativitet", s 48-71 i Kulick, Don (red), *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Edenheim, Sara, 2003. "Kön/Genus/Begär och andra besvärligheter: en teoretisk diskussion sprungen ur en analys av den medicinska kursen rörande intersexualitet", *lambda nordica* 9, s 148-164.
- Edenheim, Sara, 2005. *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*. Stockholm/Stephag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Ekins, Richard & King, Dave, 2005. "Transgendering Men and Masculinities", i Kimmel, Michael, Hearn, Jeff & Connell, Robert W. (eds), *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. London: Sage.
- Foucault, Michel, 1993. *Diskursens ordning*. Stockholm/Stephag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Foucault, Michel, 2002 (1976). *Sexualitetens historia. Band 1 Viljan att veta*. Andra svenska utgåvan av Histoire de la sexualité. La volonté de savoir. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, Michel, 2003 (1975). *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Fjärde svenska utgåvan av Surveiller et punir. Lund: Arkiv förlag.
- Gemzöe, Lena, 2002. *Feminism*. Stockholm: Bilda Förlag.
- Halberstam, Judith, 1998. *Female Masculinity*. New York: Duke University Press.
- Jackson, Stevi & Scott, Sue, 1996. "Sexual Skirmishes and Feminist Factions. Twenty-Five Years of Debate on Women and Sexuality", s 1-31 i Jackson, Stevi & Scott, Sue (eds), *Feminism and Sexuality – A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jeffreys, Sheila, 1993. *The Lesbian Heresy*. North Melbourne: Spinifex.
- Jeffreys, Sheila, 1997. "Transgender Activism: A Lesbian Feminist Perspective", *Journal of Lesbian Studies*, 1/3-4: 55-74.
- Katz, Jonathan N., 1995. *The Invention of Heterosexuality*. New York: Dutton.
- Kulick, Don, 2004. "Queerteori, performativitet och heteronormativitet – några grundläggande begrepp", i Olsson, Anna-Clara & Olsson, Caroline (red), *I den akademiska garderoben*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Kulick, Don, 2005. "400 000 perversa svenskar", s 72-109 i Kulick, Don (red), *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Laqueur, Thomas, 1990. *Making Sex – Body and Gender from the Greeks to Freud*. Harvard: Harvard University Press.
- Lindgren, Matilda, 2007. "(A)sexuella (icke)subjekt: Frånvaro av begär som (o)möjliggjord position", *lambda nordica* 4.
- Loomba, Ania, 2005. *Kolonialism/postkolonialism. En introduktion till ett forskningsfält*. Hägersten: Tankekraft Förlag.
- Phelan, Shane, 1989. *Identity Politics – Lesbian Feminism and the Limits of Community*. Philadelphia: Temple University Press.
- Phelan, Shane, 2001. *Sexual Strangers – Gays, Lesbians and Dilemmas of Citizenship*. Philadelphia: Temple University Press.
- Plummer, Ken, 1996. "Intimate Citizenship and the Culture of Sexual Story Telling", s 34-52 i Weeks, Jeffrey & Holland, Susan (eds), *Sexual Cultures. Communities, Values and Intimacy*. London: Macmillan.
- Raymond, Janice, 1979. *The Transsexual Empire: The Making of the She-Male*. Boston: Beacon.
- Rich, Adrienne, 1996 (1980). "Obligatorisk heterosexualitet och lesbisk existens", s 221-236 i Esseveld, Johanna & Larsson, Lisbeth (red), *Kvinnopolitiska nyckeltexter*. Lund: Studentlitteratur.
- Rosenberg, Tiina, 2002. *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Rubin, Gayle, 1984. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality", i Vance, Carol S. (ed), *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*. New York: Routledge & Kegan Paul.

- Rubin, Gayle, 2006. "Of Catamites and Kings: Reflections on Butch, Gender and Boundaries", s 471-481 i Stryker, Susan & Whittle, Steven (eds), *The Transgender Studies Reader*. New York: Routledge.
- Rydström, Jens, 2004. "Från fula gubbar till goda föräldrar – synen på sexualitet och genus i lagstiftning och debatt 1944-2004", s 37-65 i Olsson, Anna-Clara & Olsson, Caroline (red), *I den akademiska garderoben*. Stockholm: Atlas.
- Rydström, Jens, 2005. "Tvåsamhetens brunn: registrerat partnerskap i Norden", s 308-335 i Kulick, Don (red), *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Rönblom, Malin & Eduards, Maud, 2006. *Genusperspektiv på statsvetenskap*. Stockholm: Högskolöverket.
- Sapiro, Virginia, 1998 (1995). "Feminist Studies and Political Science—and Vice Versa", s 67-89 i Phillips, Anne (ed), *Feminism and Politics*. Oxford, USA: Oxford University Press.
- Sedgwick K., Eve, 1985. *Between Men. English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia University Press.
- Sedgwick K., Eve, 1990. *Epistemology of the Closet*. New York, London: Penguin Books.
- Warner, Michael, 1999. *The Trouble with Normal. Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Weeks, Jeffrey, 1989 (1981). *Sex, Politics and Society. The Regulation of sexuality since 1800*. Andra upplagan. London & New York: Longman.
- Weeks, Jeffrey, 1995. *Invented Moralities. Sexual Values in an Age of Uncertainty*. New York: Columbia University Press.
- Weeks, Jeffrey, 2000. *Making Sexual History*. London: Polity Press.
- Winther-Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Östergren, Petra, 2006. *Porr, horor och feminister*. Stockholm: Natur och Kultur.

Statsvetenskapliga förbundet

FÖRBUNDSREDAKTÖR: HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA

Förbundsredaktören har ordet

I debatten om internationalisering av svensk statsvetenskap replikerar Joakim Ekman vid Södertörns högskola det tidigare inlägget av Marie Demker (2008/4). Ekman menar att de tendenser till *anglijering* av svensk statsvetenskap som Demker pekar på troligtvis är ofrånkomliga, men att de också innefattar en hel del positiva aspekter, eller åtminstone inte enbart har negativa följder. Ekman visar slutligen på det som skulle kunna bli det mest spännande framåtblickande perspektivet inom den pågående debatten – frågan om vad en europeisk statsvetenskap är och kan bli.

Numret innefattar också en rättelse i en tidigare genomförd undersökning av jämställdheten i de anslag som beviljas av forskningsfinansiärer till statsvetenskapliga projekt. Riksbankens Jubileumsfond har tillhandahållit nya data som visar att jämställdheten i fondens anslagsfördelning är god.

Slutligen hedrar vi minnet av Susan Marton, docent vid Karlstad universitet, som nyligen gick bort i förtid, med en minnesruna.

HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA

Olika former av internationalisering? Replik till Marie Demker

I *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 4 (2008) reflekterar Marie Demker över svensk statsvetenskap och dess relation till internationell statsvetenskap. Jag läser hennes debattinlägg som en kritik av en tendens som vi kanske skulle kunna kalla en ”ytlig internationalisering” av svensk statsvetenskap: anglosaxiska teoretiska perspektiv får utgöra ramen i våra analyser, den svenska empirin ”ett fall av” någonting som de (ofta) amerikanska teorierna definierat som viktigt, och detta förmedlat på bristfällig engelska. Upprepning snarare än innovation, är resultatet. Demker argumenterar i korthet för en mer mångfaceterad internationalisering, som inte bara betyder amerikanisering.

Jag kan förstå och uppskatta kritiken. Samtidigt vill jag tillföra ytterligare ett par perspektiv till diskussionen. Jag uppfattar i mångt och mycket också den typen av, om än klumpiga eller ytliga försök att ”internationalisera” svensk statsvetenskap som viktiga, eller kanske snarare, ofrånkomliga. Detta synsätt bygger ytterst på en mer pessimistisk hållning till möjlighe-

Har du synpunkter på förbundssidan eller vill lämna bidrag är du välkommen att kontakta förbundsredaktören via e-post Helena.Stensota@pol.gu.se eller telefon 031-786 58 44.

terna att ”internationalisera” svensk statsvetenskap.

Svenska krusbär

Motsatsen till ”internationalisering” skulle i detta sammanhang vara nationell inåtvändhet: svenska forskare som väljer att skriva enbart om ”sina frågor”, på det språk som de bäst behärskar. Internationella publikationer tillmätts då inget särskilt egenvärde. Men handlar valet verkligen om å ena sidan ett utarmat svenskt forskningsfält, som säljer sin själ för att – möjligtvis – kunna få uppmärksammas utanför landets gränser, eller en introvert nationell statsvetenskap å den andra sidan, som vänder sig till svenskar och inga (eller få) andra?

Jag har själv i andra sammanhang argumenterat för att också en ”ytlig internationalisering” kan vara bra; det ökar forskningsresultatens kommunicerbarhet (Ekman 2007). Men låt oss se närmare på Demkers argument: mer specifikt handlar det om en önskan om att få se en mer självsäker svensk statsvetenskap i internationella sammanhang. Svenska statsvetare är experter på svenska politiska förhållanden, liksom tyska och spanska statsvetare är experter på politik i Tyskland respektive Spanien, och så vidare. Förekomsten av sådana komparativa fördelar när det gäller att förstå och förklara olika länders politiska system hindrar naturligtvis inte svenska statsvetare från att skriva om Tyskland, eller tyska statsvetare från att skriva om Sverige, och så vidare (jfr Ekman 2001; Götz 2001).

Men det handlar egentligen inte om ett val mellan provinsial nationalism och ytlig internationalisering. Demkers poäng är istället denna: vi ska inte känna oss tvungna att motivera vårt intresse för svenska politiska förhållanden med hänvisning till

att det handlar om ”intressanta fall” av något generellt fenomen, definierat av amerikanska teoribyggnare. Svensk empiri har ett värde i sig och kan mycket väl fungera som grund för egen teoriutveckling. Demker exemplifierar med forskning om folkbildning, nordisk socialdemokrati eller nordisk högerextremism. Här kan de svenska/nordiska erfarenheterna bidra till den internationella diskussionen. Vår ”svenskhet” bör alltså ses som en tillgång, inte en belastning. Jag köper detta, och liknande argument har förvisso tidigare dykt upp i debatten om svensk/nordisk statsvetenskap och internationell forskning (Jönsson 1993; jfr Anckar 1993).

Samtidigt måste vi ju *också* ha rätten till förutsättningslöst – i detta sammanhang, oberoende av nationalitet – välja att medverka i en internationell diskussion inom vilket statsvetenskapligt fält som helst. Jag vill kunna skriva om europeisk integration, utan att det ska tas för givet att jag gör det utifrån ett ”småstatsperspektiv”. Jag läser på motsvarande sätt gärna vad till exempel Axel Hadenius och Jan Teorell skriver om demokratisering och icke-demokratiska styrelseskick (ett forskningsfält tätt befolkat av amerikanska statsvetare), inte därför att jag tycker att de tillför något särskilt ”svenskt perspektiv” till debatten, utan därför att de är väldigt duktiga forskare som har någonting intressant att komma med.

Om språkets betydelse

Vi återvänder till frågan om språk – hur pass viktigt är detta? Om frågan lite retoriskt skulle ställas på sin spets: hur pass introverta får vi lov att vara? Jag skulle själv säga att en statsvetenskap som inte gör något försök alls att nå utanför landets gränser – alltså, inte använder engelskan, vår tids *lingua franca* – gör sig själv en

otjänst. Det finns förvisso flera goda skäl att skriva på svenska. Vi som forskare har till att börja med ett demokratiskt samhällsuppdrag: att kritiskt granska makten och att med hjälp av våra teorier och modeller uttala oss om den svenska demokratis aktuella brister och förtjänster. Detta bör nå ut i den offentliga debatten – se Demkers argument om skattebetalarna – och då är svenska det givna språket. Det samma gäller när vi ställer upp som utredare, kommentatorer eller experter, för att ge politiker beslutsunderlag, eller när vi vidareförmedlar forskningsresultat i kurslitteratur till våra studenter (jfr Jerneck 2008: 128–129). När vi däremot vänder oss ”inåt” och tillsammans utvecklar statsvetenskapen som forskningsfält, ser jag ingen direkt anledning till att vi inte skulle göra det i dialog med våra kollegor runt om i världen. Engelskan är då det mest praktiska valet.

Argumentet hos Demker – om de begränsningar som följer av att försöka tänka och bedriva vetenskap på ett språk som man inte till fullo behärskar – har förts fram tidigare. I ett inlägg i *Tvärsnitt* för ett par år sedan skriver Christer Laurén, professor i svenska språket:

Blir inte tänkandet ensidigt om forskaren arbetar med ett enda främmande språk? Varför skall vi nöja oss med att läsa vetenskaplig text enbart på engelska, låta vår forskarfantasi främjas av intryck från ett enda håll? Varför skulle vi inte utsätta engelskan för konkurrens från andra stora språk? Varför skulle vi inte ha intresse av att främja konkurrensen för att också den vägen få mera möjligheter för vårt språk att överleva som språk för avancerat vetande! Varför skulle inte forskare klara av att skaffa sig rimliga färdigheter i flera språk? (Laurén 2005)

Det är svårt att inte sympatisera med en sådan hållning, i princip. Men är det verk-

ligen realistiskt? Igen är engelskan ett val som vi gör av praktiska skäl, men kanske också för att det finns få alternativ. Lite beroende på vilken generation vi tillhör och diverse olika personliga historier har vi franskan, spanskan och tyskan som alternativ, föreställer jag mig. Samtidigt är det också min föreställning att engelskan ändå är det enda utländska språk som en majoritet av svenska statsvetare idag hanterar på en rimlig nivå, bättre än till exempel tyskan och franskan. Min gissning är också att detta i synnerhet gäller bland de yngre forskarna.

Vidare tycker jag inte att man ska överdriva vår oförmåga att ”tänka på engelska”. Begränsade ordförråd, bristfälliga grammatiska kunskaper och ett barnsligt uttal kan för engelskspråkiga förvisso ge en bild av oss som nyanslösa och naiva, när vi medverkar i internationella sammanhang. Men detta är inte exakt samma sak som att inte kunna tänka logiskt och klart. För en sådan empiriskt orienterad disciplin som modern statsvetenskap tycker jag att problemet blir än mindre. Visst, många av oss – mig själv inkluderad – uttrycker oss på en torftig engelska, men vi förmår likväl att kommunicera våra forskningsresultat till en internationell publik. Kvittot på det är att vi också blir publicerade i internationella tidskrifter och publikationer. Våra tyska, litauiska, italienska och polska kollegor gör på samma sätt. Engelskan är en rimlig och realistisk kompromiss. Det ursprungliga *lingua franca* var just ett blandspråk, en kompromiss, en pragmatisk lösning för att möjliggöra kommunikation mellan människor från olika länder och kulturer!

En annan aspekt av denna fråga, som Demker egentligen inte går in på, är att det också är rationellt för svenska statsvetare att skriva på engelska. Vi socialiserar tidigt in våra doktorander i ett internationellt

sammanhang, med sommarkurser i Essex och Ann Arbor och konferenser runtom i Europa och världen arrangerade av EC-PR, NOPSA, IPSA och APSA, och så vidare (jfr Jerneck 2008: 127). Det är likadant på andra håll i Europa (Anderson et al. 2006; Clifton 2006; Goerres och Warntjen 2006; Klingemann 2007). När en ung forskare söker sin första post doc-tjänst eller sitt första lektorat kommer hon eller han också att finna att de sakkunniga lägger stor vikt vid denna aspekt: den som då har ett par artiklar publicerade i de stora internationella tidskrifterna ligger bra till. Vidare har olika former av EU-finansierade forskningsprojekt blivit vanligare, och då det här handlar om flernationella nätverk blir engelskan igen en praktisk nödvändighet.

Därmed är det inte sagt att doktorsavhandlingar nödvändigtvis måste skrivas på engelska. Svensk statsvetenskap är ett ämne med en förhållandevis stark monografitradition, och våra doktorander har i regel inte tvingats förhålla sig till sammanläggningsavhandlingens krav på en engelsk språkdräkt (jfr Lidström 2007: 188; Esaiasson 2008). Ändå är tendensen klar, vilket Demkers tentativa betraktelse också visar på: engelskan blir allt vanligare som avhandlingsspråk.

Detta tycks dock vara en tendens som kommit först på senare år. Mellan 1976–1996 var enbart omkring 30 % av alla svenska doktorsavhandlingar i statsvetenskap författade på engelska, och ännu i mitten av 1990-talet kunde man – lite oväntat – inte se någon tendens till att engelskan höll på att ersätta svenskan som avhandlingsspråk (Larheden 1999; jfr Nygren 1996; Ruin 1978; Elvander 1978). Svenskan framstod istället som ohotad i Larhedens (1999) kartläggning av 212 doktorsavhandlingar från Lund, Uppsala, Stockholm, Göteborg och Umeå.

Larheden (1999) visade också att de statsvetenskapliga avhandlingar som skrevs vid våra stora lärosäten framför allt – och mindre oväntat – handlade om svenska politiska förhållanden. Under åren 1976–1996 fokuserade 54 % av avhandlingarna uteslutande på svensk politik. Ytterligare 12 % fokuserade på Sveriges relationer med andra länder. Ungefär en femtedel av avhandlingarna handlade om distinkt icke-svenska politiska förhållanden, som studier av enskilda länder i världen. Inte heller i detta avseende fanns det någon tydlig tendens till förändring eller ”internationalisering”: i Larhedens kartläggning var det snarare så att intresset för Sverige ökade. Mellan 1976–1982 hade ungefär hälften av de undersökta avhandlingarna en exklusiv fokus på svensk politik. Mellan 1983–1989 var motsvarande siffra 59 %, för att mellan 1990–1996 sjunka något till 54 %. Andelen doktorsavhandlingar med en exklusiv fokus på icke-svensk politik, som utländska politiska system eller internationella relationer, minskade stadigt under samma tidsperiod, från 26 % (1976–1982) till 22 % (1983–1989) och ner till 15 % (1990–1996).

Man skulle kunna se bristen på ”internationalisering” – förstätt på detta vis – som ett uttryck för en ”statisk” svensk statsvetenskap och dess influenser utifrån. I en artikel i *European Political Science* från 2003 bekräftades denna bild av svensk statsvetenskap. Trots allt vad man skulle kunna tro om en allt påtagligare ”internationalisering” skedde ingen dramatisk förändring mellan 1971 och 2001 med avseende på utländska influenser (Ångström et al. 2003). Vid båda mätpunkterna fanns naturligtvis ett tydligt internationellt inflytande – under efterkrigstiden hade ju inte minst amerikansk statsvetenskap haft ett starkt genomslag i Sverige (jfr Ruin 1978;

2002; Elvander 1978; Anckar 1987; 1991) – men detta internationella inflytande tycktes inte ha ökat nämnvärt mellan de två tidpunkterna. Förändringen som Ångström et al. (2003) dokumenterade var istället att den amerikanske dominansen tycktes ha blivit ersatt av en angloamerikansk dominans. 1971 hänvisade ungefär 8 % av referenserna i de svenska doktorsavhandlingarnas teoriavsnitt till brittiska forskare. 25 % av referenserna var till svenska forskare, och 52 % till amerikanska forskare. 2001 hade motsvarande siffror sjunkit till 18 % (svenska forskare) och 43 % (amerikanske forskare), medan britternas andel ökat till 29 % (Ångström et al. 2003). Samma mönster gällde också för artiklarnas referenser i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1971 och 2000. Det bör noteras att dessa minskande hänvisningar till amerikansk statsvetenskap *inte* innebar någon ”europeisering” av svensk statsvetenskap – andelen referenser till tyska eller franska forskare var lika begränsad 2001 som 1971. Snarare visar det väl på engelskans viktiga roll för svenska statsvetare, då som nu.

För att sammanfatta: den bild av svensk statsvetenskap som tidigare kartläggningar presenterat, visar på en disciplin som inte tycktes ”internationaliseras” nämnvärt från 1970-talet fram till millennieskiftet. Inflytandet från internationell forskning tycktes ligga på ungefär samma nivåer, intresset för svenska politiska förhållanden minskade inte, och svenskan var och förblev det dominerande språket (Larheden 1999; Ångström et al. 2003).

På senare år tycks detta dock ha förändrats. En genomgång av statsvetenskapliga avhandlingar från 2000–2006 (totalt 180 titlar, från stora såväl som små lärosäten) visar att engelskan har blivit det dominerande avhandlingsspråket: 56 % av avhandlingarna från denna tid författades på

engelska (Ekman 2007). Detta mönster var särskilt tydligt på de stora institutionerna och innebar en klar brytning med 1970- och 1980-talens mer statiska situation. Innehållsmässigt berörde vidare en majoritet av avhandlingarna internationella aspekter, och den tidigare exklusiva fokusen på Sverige (54 % i Larhedens genomgång av produktionen 1976–1996) låg nu på 45 % (Ekman 2007: 272–273). Det svenska EU-medlemskapet är troligtvis en bidragande orsak till denna förändring.

Det är nu kanske så, som Demker (2008) och Laurén (2005) menar, att våra doktorsavhandlingar skulle bli bättre – mer genomtänkta, nyanserade och reflekterande – om de skrevs på det egna modersmålet, det språk som man tänker på och behärskar bäst. Ändå väljer alltså allt fler doktorander att faktiskt skriva på engelska. Vilka är skälen? Upplevda krav från den egna forskningsmiljön, en önskan om att kommunicera sin forskning internationellt, eller en träning inför en tänkt fortsatt karriär där engelska är det givna språket? Det skulle inom parentes vara intressant att undersöka hur våra doktorander runtom i landet tänker på dessa frågor!

Språket i doktorsavhandlingen kan nu inte ses som någonting annat än ett väldigt grovt mått på internationalisering (jfr Boncourt 2008: 378), och egentligen behöver det inte finnas någon självklar motsättning mellan ”internationalisering” och doktorsavhandlingar författade på svenska. Är det inte här som vi i praktiken kan utveckla en parallellspråkighet? Avhandlingen kan skrivas på svenska, men vi kommunicerar samtidigt våra forskningsresultat i artikelform på engelska (eller det världsspråk vi nu råkar behärska). Omfattningen på det senare blir ett vettigare mått på ”internationalisering” (jfr Sandström 2007).

Vidare skulle man mer krasst kunna peka på det förmodade faktum att en genomsnittlig svensk doktorsavhandling främst har en svensk publik, oavsett om den skrivs på svenska eller engelska. Samtidigt skulle jag själv, trots detta, aldrig avråda en doktorand från att skriva på engelska, om hon eller han nu övervägde detta – för mig väger argumentet med kommunicerbarhet tungt.

En europeisk statsvetenskap?

Om vi återvänder till Demkers argument, handlar det mycket om en upplevd risk för ensidighet eller brist på innovation inom svensk statsvetenskap om vi okritiskt anammar amerikanska teoretiska modeller för studiet av alla politiska processer. Jag kan absolut se att en sådan risk kan finnas. Men i så fall: om det är dominansen av amerikansk eller snarare anglosaxisk hegemoni (jfr Ångström et al. 2003) som vi vill värja oss mot, kan man fråga sig om det kanske finns en tredje väg mellan nationalism och amerikanism, nämligen *europisering*? Utan att närmare utveckla idén är Demker i själva verket inne på ett sådant spår: ”Den amerikanska dominansen leder fram till europeisk forskning om Europa som inte begripliggör Europa per se utan istället konstituerar ett amerikanskt ’Europa’. Varför skulle amerikansk forskning vara intresserad av ett inflöde från ett sådant Europa?” (Demker 2008: 429–430).

Är då en europeisk statsvetenskap möjlig? Finns arenor för en vetenskaplig ”europeisk diskussion” som inte nödvändigtvis eller i första hand relaterar till en amerikansk statsvetenskaplig tradition? Ett forskningsfält som förmår förmedla sina speciella kulturella erfarenheter som amerikaner (eller japaner och afrikaner) inte själva skulle kunna upptäcka?

ECPRs tidskrift *European Political Science* (EPS) har de senaste åren fungerat som ett forum för en livlig debatt om statsvetenskapens ställning i de olika europeiska länderna och förutsättningarna för en integration också i detta avseende. I en förhållandevis nyligen publicerad artikel undersöker den franske statsvetaren Thibaud Boncourt (2008) om man alls kan tala om någon slags ”europeisk statsvetenskap”, och hur en sådan i så fall skiljer sig från de olika europeiska nationella statsvetenskaperna. Rent institutionellt (i form av *European Consortium for Political Research*, ECPR) kan man kanske påstå att det har funnits en europeisk statsvetenskap i 40 år, men vad det handlar om här, mer konkret, är att jämföra innehållet i tre tidskrifter: *European Journal of Political Research* (EJPR), den brittiska *Political Studies* (PS) och den franska *Revue Française de Science Politique* (RFSP). EJPR får stå som representant för ”europeisk statsvetenskap”, PS och RFSP som representanter för nationella discipliner. Boncourt ser på artiklarnas innehåll över tid (1973–2002) med särskild fokus på representationen av olika subdiscipliner och metoder, samt på artikelförfattarnas nationalitet. Totalt handlar det om 2 652 artiklar. Arbetshypotesen är att vi möjligtvis skulle kunna se framväxten av ett ad hoc-baserat internationellt (alltså europeiskt) statsvetenskapligt fält, som bara delvis har en likhet med olika nationella statsvetenskapliga forskningsfält (Boncourt 2008: 368).

Tidskrifterna överlappar till stora delar när det gäller representationen av subdiscipliner, även om det egentligen bara är PS som publicerar artiklar inom fältet politisk teori. När det gäller metoder skiljer sig tidskrifterna tydligt åt. EJPR har av tradition en särskild fokus på komparativa och kvantitativa ansatser, medan PS och RFSP närmare speglar de mer mångfacet-

terade nationella traditionerna. EJPR framstår därmed som mer ”amerikansk” – dess initiala filosofi byggde just på ett tydligt inflytande av efterkrigstidens amerikanska statsvetenskap, där komparativa kvantitativa studier i mångt och mycket var ett ideal (Boncourt 2008: 374–375). En av idéerna med EJPR var samtidigt *också* att främja det inomeuropeiska samarbetet. Frågan är dock hur framgångsrikt detta har varit. Artiklarna i EJPR är förvisso oftare samförfattade än artiklarna i PS och RFSP, men samförfattandet är ofta avgränsat till det egna landet, och i den mån det handlar om flernationella författarteam är det vanligaste mönstret att en europeisk forskare samarbetar med en amerikansk kollega!

Indeed, America, paradoxically is more strongly represented in the EJPR than any other country: it provides a fifth of the authors, ahead of the UK (17 per cent) and Germany (10 per cent). The weight of North-American political scientists has increased regularly over time, from 12 per cent in the mid-1970s to 31 per cent in the early 2000s (Boncourt 2008: 377).

Det starka amerikanska inflytandet i Europa består, således.

Avslutande reflektioner

Boncourts kartläggning visar att det inte finns särskilt mycket distinkt ”europeiskt” i EJPR-artiklarna. ”Europeisering” betyder inte någonting annat än det som vi i vanliga fall tänker på när vi talar om ”internationalisering”, enkelt uttryckt enbart detta: *när vi skriver på engelska*. EJPR handlar bara om en av flera tidskrifter som vi européer (och andra) då kan publicera oss i.

[...] European political science as embodied by the EJPR is a field only in the loose sense of the word: rather than built upon a community of well-connected European political scientists, it is merely an aggregate of individuals in contention for the same rewards. In other words, these authors submit articles to the EJPR because their work fits the journal's editorial policy and standards, and because they seek the symbolic reward that comes with publishing in a prestigious journal, not because they have developed European transnational projects with their colleagues (Boncourt 2008: 377).

Sammanfattningsvis företräder jag en pessimistisk hållning vad gäller frågan om *språk*: jag tror inte att det finns något realistiskt alternativ än att anpassa oss till de spelregler som den angloamerikanska statsvetenskapliga världen ställer upp. Samtidigt håller jag med Demker i frågan om förhållningssättet till vår områdesexpertis på svenska politiska förhållanden – vi bör inte blygas över vår svenskhet utan istället mer självsäkert använda vår kunskap om specifika svenska förhållanden för att lämna bidrag till en internationell diskussion om politik och samhällsförändring.

JOAKIM EKMAN
DOCENT I STATSVETENSKAP VID
SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA

Referenser

- Anckar, Dag (1987) ”Political Science in the Nordic Countries”, *International Political Science Review* 8 (1), 73–84.
- Anckar, Dag (1991) ”Nordic Political Science: Trends, Roles, Approaches”, *European Journal of Political Research* 20, 239–261.
- Anckar, Dag (1993) ”Comparative Research in the Nordic Countries: Overcoming Ethnocentrism”, *Scandinavian Political Studies* 16 (2), 107–126.

- Anderson, Karen, Marcus Haverland och Andreas Nölke (2006) "Making a Political Science Career in an International Environment: A Perspective from the Netherlands", *European Political Science* 5 (3), 271–279.
- Boncourt, Thibaud (2008) "Is European Political Science Different from European Political Sciences? A Comparative Study of the *European Journal of Political Research*, *Political Studies* and the *Revue Française de Science Politique* 1973–2002", *European Political Science* 7, 366–381.
- Clifton, Judith (2006) "Political Science in Spain: What Hope for 'Young Professionals'?", *European Political Science* 5 (3), 235–244.
- Demker, Marie (2008) "Svensk statsvetenskap – en fruktbar utmark eller endast en exploaterad periferi?", *Statsvetenskaplig tidskrift* 2008: 4, 426–430.
- Ekman, Joakim (2001) *National Identity in Divided and Unified Germany: Continuity and Change*, Örebro: Örebro Studies in Political Science.
- Ekman, Joakim (2007) "The Times They Are A-Changing: The Internationalisation of Swedish Political Science", *European Political Science* 6, 2007, 268–275.
- Elvander, Nils (1978) "The Growth of the Profession 1960–1975", *Scandinavian Political Studies*, Yearbook 12, Oslo: Universitetsforlaget, 75–82.
- Esaiasson, Peter (2008) "Kvaliteten på sammanläggningsavhandlingar I", *Statsvetenskaplig tidskrift* 2008: 2, 222–223.
- Goerres, Achim och Andreas Wärntjen (2006) "Requiem for a Dream? Academic Career Opportunities for Young Political Scientists in Germany", *European Political Science* 5 (3), 253–263.
- Götz, Norbert (2001) *Ungleiche Geschwister: Die Konstruktion von nationalsozialistischer Volksgemeinschaft und schwedischem Volksheim*, Baden-Baden: Nomos.
- Jerneck, Magnus (2008) "Statsvetenskapen som profession", *Statsvetenskaplig tidskrift* 2008: 1, 126–129.
- Jönsson, Christer (1993) "International Politics: Scandinavian Identity Amidst American Hegemony?", *Scandinavian Political Studies* 16 (2), 149–165.
- Klingemann, Hans-Dieter, red (2007) *The State of Political Science in Western Europe*, Opladen & Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers.
- Laurén, Christer (2005) "Forskaren, ekonomin och lingua franca", *Tvårtstätt* nr 1: 2005.
- Larheden, Hanna (1999) "Trender och traditioner inom svensk statsvetenskap åren 1976–1996", *Statsvetenskaplig tidskrift* 102 (1): 25–43.
- Lidström, Anders (2007) "Principer för sammanläggningsavhandlingar – en kartläggning", *Statsvetenskaplig tidskrift* 2007: 2, 188–189.
- Nygren, Bertil (1996) "Political Science in Sweden" i Jean-Louis Quermone, red, *Political Science in Europe: Education, Co-operation, Prospects*, Paris: Thematic Network Political Science.
- Ruin, Olof (1978) "Political Science Research in Sweden, 1960–1975", *Scandinavian Political Studies* 12, 157–184.
- Ruin, Olof (2002) "The Development of Swedish Political Science" i Göran Hydén, Ellen Immergut och Arild Underdal, red, *Swedish Research in Political Science. An Evaluation*, Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie 2002:1.
- Sandström, Ulf (2007) "Svensk statsvetenskap i bibliometrisk belysning", *Statsvetenskaplig tidskrift* 2007: 4, 339–357.
- Ångström, Jan, Erik Hedenström och Lars-Inge Ström (2003) "Survival of the Most Cited? Small Political Science Communities and International Influences: The Case of Sweden", *European Political Science* 2 (3), 5–16.

Till minne av Susan Marton

Vår vän Susan Marton har efter en kort tids sjukdom avlidit 44 år gammal. Närmast sörjande är maken Martin och sonen Christopher, en mycket stor skara av familj och släkt, vänner och kollegor.

Susan föddes 29 mars 1965 i New York som yngst i en syskonskara på fem. Hon inledde sin akademiska karriär 1986 med en B.A. i statsvetenskap och franska vid DePauw University, USA. Året innan studerade hon vid Université de Strasbourg. 1986 arbetade hon i Strasbourg som analytiker på Banque Fédérative du Crédit Mutuel och Institut International des Droits de l'Homme. Åren 1986-88 var hon anställd på Union Bank of Switzerland, New York. Bankkarriären kröntes 1988-92 med en tjänst som Assistant Vice President vid Mase Westpac Ltd., New York.

I augusti 1992 kom Susan till Göteborg. Hon återupptog sin akademiska karriär – började doktorera i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Detta var typiskt för Susan – det var en rejäl utmaning att flytta till ett land långt borta med en nästan obefintlig kunskap i det svenska språket. Men hon gjorde det! Hon doktorerade i november 2000 och arbetade sedan som forskare och lärare vid Göteborgs och Karlstads universitet. 2004 var hon post doc vid Political Economy Research Centre, Sheffield University. 2005 anställdes hon som universitetslektor i statsvetenskap vid Karlstads universitet. Sedan våren 2006 var hon adept i det 3-åriga nationella chefs- och ledarförsörjningsprojektet IDAS.

Susan forskade, undervisade, utvecklade pedagogiken och förde ut sina rön till det omgivande samhället. Och hon gjorde det med bravur: ett flertal internationella publikationer och framträdanden; strålande kursomdömen från studenter och otaliga framträdanden i TV och radio som expertkommentator på Nordamerikansk politik. Vid sin bortgång hade hon precis vunnit en anställning som universitetslektor i statsvetenskap vid Lunds universitet.

Susan fann ett nytt hemland i Sverige, blev medborgare och skaffade sig svenska vanor. Hon var hängiven medlem av vänkretsens semleakademi och missade aldrig en kräftska. Från dag 1 skaffade sig Susan många vänner och hennes hem blev en omistlig samlingspunkt. Hon var en gränslöst generös person som brydde sig om sina medmänniskor – familjen och kollegorna, vänner liksom deras vänner och familjer.

Susan gjorde alltid sitt yttersta i alla relationer – det gällde arbete, familj och vänner. Hennes engagemang omfattade förstås sonen Christopher och hans fotbollsspelande men också studenternas och vännernas bästa. Med Susan kunde man diskutera forskning, politik, fotboll och amerikanska kakrecept med samma frustande engagemang. Livet med henne var fullt av skratt, värme och intellektuell utmaning. Susans nyfikenhet och aptit på livet inspirerade alla som hade att göra med henne.

Mitt i livet slog sjukdomen till. Susan kämpande tappert in i det sista, mån om att inte oro oss andra. Det är ett verkligt privilegium att ha fått vara Susans vän. Saknaden är oändlig.

**CECILIA MALMSTRÖM
URBAN STRANDBERG
FÖR EN MYCKET STORA SKARA
VÄNNER**

Notis

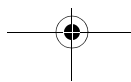
Rättelse

I nummer 110 (2008/2) publicerade statsvetenskaplig tidskrift en undersökning av jämställdheten när det gäller beviljade anslag inom statsvetenskap. Undersökningen drog bland annat slutsatsen att Riksbankens Jubileumsfond hade en högre beviljandegrad för män än för kvinnor. Undersökningen baserades på insamlat material som rekviderats direkt från respektive forskningsfinansierare.

Riksbankens Jubileumsfond har reagerat på de siffror som angavs för fonden och menat att de var felaktiga samt tillhandahållit nytt datamaterial om anslagsfördelningen uppdelade på män och kvinnor. Dessa siffror visar att i genomsnitt för åren 2001-2006 var beviljandegraden för män 7 procent (12/176) och beviljandegraden för kvinnor 8 procent (5/65).

Enligt dessa nya siffror var alltså den slutsats som drogs om Riksbankens Jubileumsfond felaktig. Den slutsats som bör dras är att anslagsfördelningen hos fonden är jämställd.

HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA

■ Litteraturoversikter

Lindholm, Kristina, 2008. *SSU och könspolitikens gränser 1970-2000. Diskussionerna om kvinnorepresentation i Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund*. Linköping Studies in Arts and Science, No. 459. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för tema, Tema Genus.

KRISTINA BORÉUS¹

På omslaget till Kristina Lindholms avhandling syns en ung rödklädd man som på SSU-kongressen 1975, med ett fast grepp om kongresshandlingarna, blickar mot talarstolen. En något suddig kvinna skimtar i bakgrunden. Beträktaren vet inget om just denne man eller den suddiga kvinnan men bilden tycks symbolisera hur mannen sitter och försvarar könspolitikens gränser. Könspolitik i detta sammanhang syftar på frågan om kvinnors politiska representation, såväl inom som utom SSU, och gränsen är den som dras mot vilka åtgärder som kan vidtas för att lösa problemet med underrepresentationen inom det socialdemokratiska ungdomsförbundet.

Avhandlingen syftar till "... att analysera hur SSU formulerar sig och behandlar frågan om kvinnors politiska representation mellan 1970 och fram till 2001" (s 11). Analysen gäller ett omfattande material, främst från de ordinarie förbunds-kongresser som SSU höll mellan 1970 och

2001, 13 stycken. Allt kongressmaterial som berör denna fråga har studerats, inklusive de transkriberade debatterna. Utöver detta har interna debattskrifter av relevans, handlings- och idéprogram, samt idétidskriften *P-information*, från 1983 *Tvärdrag*, som utkom under perioden analyserats. Den huvudsakliga analysmetoden har varit Carol Lee Bacchis socialkonstruktivistiska *'What is the problem?'* Vad är problemet?-ansats, kompletterad med en analys av specifika hinder som ställts upp av SSU mot införandet av könskvotering av SSU:s kongressombud eller i förbundsstyrelsen.

SSU som eftersläntare

Hinder har det nämligen funnits gott om. Det mest intressanta och slående resultatet av studien är att, som författaren eufemistiskt uttrycker det, "SSU har haft mycket liten egen drivkraft när det gäller att åtgärda frågan om kvinnors låga representation inom förbundet (s 205)". I själva verket visar avhandlingen att förbundet ifråga om sådana åtgärder släpat långt efter alla möjliga politiska organisationer i sin omgivning: mp använde sig av kvotering redan från 1981 och v från 1987, SAP införde varvade listor 1993. Folkpartiets ungdomsförbund började bedriva ett aktivt jämställdhetsarbete inom förbundet 1975, Grön ungdom har tillämpat kvotering sedan sitt bildande 1987 och Ung Vänster åtminstone sedan 1996. SSU hade vid undersökningsperiodens slut aldrig kommit att acceptera könskvotering till poster inom det egna förbundet.

Frågan om kvinnorepresentation diskuterades på flertalet kongresser från 1975

1 Kristina Boréus är docent vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. E-post: Kristina.Boreus@statsvet.su.se

och framåt och kongressmajoriteten förordade ofta könskvotering utanför förbundet, t ex i utbildning och i det privata näringslivet. Detta berodde alltså inte på att kvinnor och män var jämlikt representerade i förbundet. Förslag till tvingande åtgärder inom förbundet har regelbundet röstats ner av kongressmajoriteten. Fram till 1990-talets början leddes denna kongressmajoritet av förbundsstyrelsen som föreslog avslag till varje motion med ett innehåll av detta slag. Men vid kongressen 1993 föreslog styrelsen kvotering. Förslaget blev då nedröstat.

Inte bara vad gällde kvoteringsfrågan avvek SSU från andra organisationer med en tydligare feministisk linje. 1970-talets kvinnorörelse och Kommunistisk Ungdom diskuterade patriarkatets betydelse, men inte SSU. Kommunistisk Ungdom gjorde i slutet av 1970-talet en tvåsystemanalys av kvinnoförtrycket, som hos Heidi Hartmann (1986), som anförde att varje samhälle borde analyseras utifrån både sin klass- och sin könsstruktur, och att patriarkatet i det moderna samhället måste analyseras som en lika viktig förtrycksstruktur som kapitalismen. SSU behöll sin 'ensystemanalys', där klassförtrycket betraktades som den mekanism som låg till grund för annat förtryck.²

Först på kongressen 1993, när Stödstrumporna hotade att bilda ett kvinnoparti om inte de politiska partierna skärpte sig för att motverka det kvinnotapp i riksdagen som den borgerliga valsegern medfört, verkar SSU ha börjat ta frågan på allvar. Andelen kvinnor i förbundsstyrelsen hade då redan legat på 50% eller över från och med kongressen 1990 (Tabell 4.3, s 73). Andelen kvinnor som kongressombud, som från bildandet

av SSU 1917 fram till mitten av 1970-talet aldrig hade legat över 25%, hade 1993 gradvis stigit till 41% (Tabell 4.2, s 71).

Det är inte helt oproblematiskt att låta könspolitiken – som av Lindholm definieras som en politik där de politiska förhållandena mellan könen står i centrum och som rymmer målsättningen att minska samhällsliga orättvisor mellan kvinnor och män – representeras enbart av frågan om kvinnors representation. Andra frågor som exempelvis mäns våld mot kvinnor eller ekonomisk ojämlikhet mellan könen lämnas utanför analysen av SSU:s könspolitik. Resultaten är ändå slående.

Kvinnor som resurs och osynliga män

Ett annat intressant resultat som presenteras i avhandlingen är att ett vanligt argument för att få in fler kvinnor i SSU och politiken inom förbundet varit att kvinnor behövs som resurs i förbundet:

Det är inte för tjejernas skull vi vill ha könskvotering. Det är för vår organisations skull. Därför att vi tror att mötesformerna, verksamheten blir mycket bättre. Vi tror att möteskulturen får ett kanske mjukare arbetssätt... (Inlägg av förbundsstyrelsens föredragande på kongressen 1993, Lindholm s 166)

Detta slags argument har visserligen gått hand i hand med argumentet att det är orättvist, såväl som odemokratiskt, om kvinnor inte är representerade i förhållande till sin andel. Men är det så att rättviseargument inte räcker i svensk debatt för att kräva att underrepresentationen bryts? Det förefaller så, då detta slags argument är allmänt förekommande när det handlar om kvinnor eller om andra grupper vars närvaro i vissa sammanhang inte betraktas som självklar.

Lindholm lyfter också fram hur kvinnor hela tiden synliggjordes. Antingen lyftes

2 Jämförelsen bygger på kap. 5 i avhandlingen, "SSU i sin politiska samtid".

de fram som bristfälliga ifråga om kunskaper och självförtroende, vilket ansågs vara en bidragande orsak till den låga kvinnorepresentationen på olika poster i förbundet. Eller så sades de besitta egenskaper som kompletterade männens, t ex mjukhet och förmåga att bidra till ett bättre debattklimat. Samtidigt synliggjordes maskulinitet eller män i SSU knappt alls före 90-talet.

Avhandlingens största styrka består i ovanstående och andra intressanta resultat, vilka är trovärdigt underbyggda. Den visar också upp ett ambitiöst försök att göra reda för ett stort och mångtydligt empiriskt material med hjälp av Bacchis 'Vad är problemet?'-ansats, som i sig inte är helt lätthanterlig men uppenbarligen har varit till nytta för att belysa vissa drag i diskursen. Metodanvändningen på materialet, presentationen av resultaten, samt hur vissa slutsatser är underbyggda är annars det i avhandlingen som jag anser hade kunnat förbättras.

Vad är problemet?

Bacchis ansats tar sin utgångspunkt i en kritik av den sorts policyanalys som betraktar policyproblem som på ett enkelt och rakt sätt kopplade till bestämda föreslagna lösningar. Istället betraktar Bacchi föreslagna lösningar som del av komplicerade diskursiva härvor där en rad utsagda förgivettaganden om politiken och verkligheten finns intrasslade. För varje policyförslag bör analytikern fråga efter vilket slags problem som anses föreligga. Bacchi anger ett antal lämpliga analysfrågor. Översatta till problemet med låg representation av kvinnor på poster i SSU skulle de kunna sammanfattas så här (Bacchi 1999: 12-13):

1. Som vilket slags problem framställs låg representation av kvinnor, inom och

utom SSU? (Vad är "bekymret" ("the concern")?)

2. Vilka är orsakerna till underrepresentationen inom och utom SSU?
3. Vad bör göras åt underrepresentationen inom och utom SSU? Vilka är lösningarna?
4. På vilka förgivettaganden vilar en viss problemrepresentation?
5. Vilka effekter produceras av en viss problemrepresentation?
 - Hur konstitueras subjekt?
 - Vad kan tänkas förändras eller bestå oförändrat?
 - Vem tjänar på denna problemrepresentation?
6. Vad problematiseras inte?

Lindholm anger i sin metodpresentation att frågor ställts till materialet om vad SSU vid olika tidpunkter ansett vara problemet med låg kvinnorepresentation och orsakerna till det, samt vilka lösningar som föreslagits (s 56). Författaren är också intresserad av outtalade förgivettaganden i diskussionen. Bacchis ansats beskrivs på ett adekvat och tydligt sätt. Däremot är det inte så tydligt hur ansatsen har använts på materialet. Vilka av de ovanstående frågorna har systematiskt ställts till hela materialet? Fler än de tre första om problemet, orsakerna och lösningarna? Hur har hon arbetat med materialet? Har analysfrågorna ställts till en text (t ex en motion) i taget eller till materialet från en hel kongress? Vad betyder egentligen det ofta återkommande uttrycket "problemrepresentation"? Har man ringat in en sådan när man besvarat frågorna 1) – 3) ovan eller gäller den kanske bara fråga 1)?

En del av oklarheterna här kan spåras tillbaka till Bacchi själv, som varken är särskilt tydlig med vad som avses med nyckeltermen "problem representation" eller visar hur man kan arbeta konkret på textnivå

(som ju den måste göra som inte bara presenterar en inspirerande metodansats utan ska undersöka ett empiriskt material). Här hade Lindholm behövt vara lite tydligare och fyllt i det som Bacchi i sin bok inte riktigt reder ut.

Det syns dock tydligt att analysen är inspirerad av 'Vad är problemet?'-ansatsen. Den fungerar väl för ett material av detta slag där just policyförslag är centrala. Den har exempelvis hjälpt till att lyfta fram hur man förklarar orsakerna till kvinnors underrepresentation, vilket alltså bland annat pekar ut den vanliga förklaringen att kvinnor inte har tillräckliga kunskaper eller självförtroende nog. I vissa delar av framställningen kan man följa ansatsen tydligt.

Här kommer jag också in på en fråga om resultatpresentationen. Även om Lindholm lyfter upp och framhäver intressanta resultat är det svårt för en läsare att få överblick över resultatframställningen. Jag hade önskat en tydligare struktur i denna, t ex sammanfattad i tabeller över vad som var dominerande respektive konkurrerande problemformuleringar, orsaksbeskrivningar och förslag under de olika kongresserna. Jag hade också önskat en överblick för varje kongress över omfattningen av det material som handlade om kvinnorepresentation: hur många motioner av det totala antalet berörde detta, hur mycket debatterades frågan osv.? Detta är inte bara en fråga om läsbarhet. Med en överskådligare presentation av förändringarna över tid ökas forskningsbidragets värde för den som vill foga det till annan idéhistorisk forskning om samma period.

Argumentsortering och hinder

Ytterligare ett verktyg som används för att göra reda för texterna är sortering, dels i olika typer av argument som förekommer

för könskvotering, dels i olika slags politiska strategier för att åtgärda underrepresentation. Dessa argument- och strategityper är hämtade från forskningslitteraturen om kvotering. *Rättvisargumentet*, som nämns ovan, hävdar att kvinnor utgör hälften av befolkningen och att det därför är rättvist och demokratiskt att de politiska församlingarna också består av hälften kvinnor. Enligt det också redan nämnda *resursargumentet* ska kvinnor in i de politiska församlingarna eftersom de utgör en resurs genom att tillföra politiken nya erfarenheter. Detta innebär ofta en komplementär syn på könen, dvs. att kvinnor tillför specifik kvinnlighet, såsom ett mjukare sätt att debattera på. *Intresseargument* tar utgångspunkt i analysen att kvinnor och män har konfliktiva intressen och att kvinnor bara kan garantera att få sina intressen tillgodosedda genom att representera sig själva.

Olika slags strategier som urskiljs är de *retoriska*, som går ut på att uppmana till att öka kvinnors representation utan att ta till någon form av kvotering eller andra tvingande åtgärder. Med det som i avhandlingen benämns *aktiva åtgärder* ska kvinnors politiska deltagande främjas genom att förenandet av privatliv och politisk verksamhet underlättas (såsom när SSU arrangerar barnpassning under kongresserna). *Positiv särbehandling* innebär att personer av underrepresenterat kön kan ställas före likvärdigt eller bättre meriterade sökande vid tillsättandet av olika poster, medan *könskvotering* innebär fördelning i lika andelar kvinnor och män av personer med tillräckliga meriter för innehavet av olika uppdrag.³ Dessa olika argument- och strategityper hämtade ur forskningen fungerar för att sortera diskussionen

3 Redogörelsen för argument- och strategityper återfinns i kap. 2.

nen även om de inte direkt presenteras som en del av analysverktygen.

Lindholm finner att 'Vad är problemet?'-analysen inte riktigt räcker till för att fånga det sega motståndet mot kvotering eller positiv särbehandling inom förbundet och för därför in ytterligare ett analysverktyg som hon benämner 'hinder'. Här har hon låtit sig inspireras av Peter Bachrachs och Morten Baratz (1969) föreställning om det som i den anglosaxiska maktdebatten från 1960-talet och framåt kallats för 'maktens andra ansikte'.⁴ Enligt detta synsätt ligger en viktig form av makt i att vissa aktörers (gruppers eller personers) uttalade intressen hindras från att nå beslutsagendan eller manipuleras bort från debatten. Lindholm utgår från en Foucault-inspirerad maktsyn som inte låter sig förenas med maktens andra ansikte och säger sig därför inte studera aktörers makt. Istället utnyttjar hon idén om hinder för att analysera "vilka olika hinder som används från den etablerade ordningen i SSU för att uttrycka motstånd mot alternativa problemframställningar" (s 149). Hon finner hinder av olika typ som hon kallar 'passivitet', 'symboliska hinder' och 'utlyftandets praktiker'.

Hur fungerar då detta innovativa analysverktyg? 'Sådär' är mitt svar. Ett exempel på passivitet är att SSU före 1975 inte problematiserade frågan om hur kvinnors representation i SSU skulle öka (s 138). Så länge vi inte vet om någon försökte lansera kvinnorepresentation på debattagendan är det dock knappast rimligt att se passiviteten som ett sätt för den etablerade ordningen i SSU att uttrycka motstånd mot konkurrerande synsätt. Visserligen

4 Till skillnad från det första ansiktet som handlar om en aktörs påtagliga makt att få en annan aktör att göra något den annars inte skulle ha gjort.

kan man peka på att frågan var uppe på agendan i SSU:s omgivning vid tiden men det är svårt att inte här, i Bachrachs och Baratz anda, tänka sig aktörer inom SSU som försöker eller i varje fall önskar lansera frågan.

Symboliska hinder tycks vara olika slags retoriska strategier i argumentationen mot förslag, som att etikettera dem negativt eller förknippa dem med sådant som man tar avstånd från i förbundet, såsom 'borgerlighet' eller 'liberalism'. Jag har ganska svårt att skilja dessa olika former av symboliska hinder åt i framställningen och det framgår inte varför de kallas symboliska. De torde också vara det slags hinder som varje förslag kan möta i en politisk debatt och har inget speciellt att göra med förslag om kvotering.

Uppmärksammandet av 'utlyftandets praktiker' ger då intressantare resultat. Det är ett sätt att beskriva hur problemet med kvinnors underrepresentation, liksom förslag att göra något åt den med medel som kvotering, av kongressmajoriteten ständigt förläggs någon annanstans än inom SSU. Ett sådant problem finns i utbildningssektorn och i näringslivet kan man gärna kvotera. Men inte i SSU. Inte heller utlyftandets praktiker lär vara unika för just denna fråga utan kan tänkas pågå närhelst en organisation inte vill ta i sin egen smutsiga byk. Men att sammanföra argumenten av detta slag och kalla dem för utlyftandets praktiker blir till en effektiv beskrivning av SSU-retoriken.

Underbyggnad och tolkning av de empiriska resultaten

Det har redan påpekats ovan att resultaten på det hela taget är både intressanta och trovärdiga. Men avhandlingen brister i tolkningar och underbyggnad av resultat på vissa håll, gissningsvis efter många omredigeringar av texten. I analysen av de or-

saker som av SSU:arna på kongressen 1975 sades ligga bakom underrepresentationen, beskrivs exempelvis den dominerande uppfattningen vara att man betraktade sociala traditioner, inklusive att kvinnorna har ansvar för hem och barn och fördomar som orsaken (s 106-107). Detta sades, enligt Lindholm, i sin tur vara något som ytterst berodde av kapitalismen. Detta är kanske vad man förväntar sig av de unga socialdemokraternas analys i mitten av 70-talet. Ifråga om kapitalismen som yttersta orsak ges dock bara ett enda citat som belägg för att detta skulle vara en dominerande orsaksbeskrivning. Dessutom borde den logiska lösningen på representationsproblematiken vara att kapitalismen skulle avskaffas på reformistisk väg, inte utbildning som motverkar könsrollstänkande. Inga sådana diskussioner refereras. Man blir närmast förvånad över hur lite SSU:arna verkar tala om kapitalism och hur lite klassanalys som görs, enligt Lindholms skildring. Så hur var det egentligen med kapitalismen som den dominerande orsaksförklaringen till kvinnors underrepresentation?

Ett annat exempel på då slutsatser inte är riktigt underbyggda återfinns på s 120 där det hävdas att ”SSU:s diskussioner under 1981 års förbundskongress präglas av en enighet kring att låg representation för kvinnor förorsakas av en bristande politisk kunskap hos förbundets kvinnor.” Detta är en för avhandlingen viktig och intressant iakttagelse. Jag har dock inte hittat ett enda belägg för den slutsatsen om kongressen 1981. Alla citat pekar istället ut diskriminering, könsroller eller rå manlig jargong som orsaker. Däremot ges två exempel på detta slags förklaring från kongressen 1990 (s 159). Intressant nog finns också flera exempel från 1993, den kongress som beskrivs som könspolitikens verkliga genombrott i frågan om re-

presentation. Som läsare blir man alltså inte säker på hur förklaringarna såg ut på det tidiga 80-talets kongresser. Det finns ytterligare några sådana dåligt underbyggda slutsatser. Kanske har beläggen funnits i tidigare manusversioner men i slutversionen har de i så fall försvunnit.

En oklarhet som inte riktigt utreds återfinns på s 187, där det görs en poäng av att inga diskussioner fördes om att SSU borde verka för att få in fler kvinnor vid kongressen 1999. Det påpekas också att man inte under 90-talet diskuterade strukturella lösningar för att få in fler kvinnor i SSU. Men frågan är varför man skulle det. Från och med kongressen 1990 var andelen kvinnor i förbundsstyrelsen 50 % eller mer (enligt Tabell 4.3, s 73). Andelen kvinnliga kongressledamöter framgår inte av Tabell 4.2 (s 71) för flera av åren på 90-talet men var i alla fall uppe i 46 % 1997. Varför *skulle* SSU diskutera frågan om låg kvinnorepresentation inom förbundet om den inte var låg? Kanske gäller frågan här varför SSU inte diskuterade att besluta om en ’varannan damernas’ eller liknande åtgärd skulle gälla permanent, men det framgår i så fall inte av texten.

Avhandlingens bidrag

Sammanfattningsvis har avhandlingen – som alla avhandlingar – vissa brister. Men den har också stora förtjänster, främst i de intressanta resultat jag lyft fram ovan. Utöver det har författaren lyckats väl med den svåra uppgiften att bearbeta ett omfattande textmaterial och göra en koncis framställning av komplicerade diskurser som kommer till uttryck i textmaterialet.⁵

5 Den som inte själv har försökt att få överblick över, hitta metoder för att analysera och sedan bearbeta stora textmaterial som vrenskas och drar i alla möjliga riktningar samtidigt kanske inte till fullo inser vilken prestation det är att lyckas tjäma dem.

En annan förtjänst hos avhandlingen är att Lindholm gjort ett lyckat urval av forskningslitteratur att relatera sina egna resultat till. De hänger inte i luften. Själva framställningen av den diskursiva utvecklingen hos SSU relateras också på ett klargörande sätt till den ideologiska utvecklingen och till politiken under perioden. Dessutom representerar avhandlingen alltså ett ambitiöst försök att empiriskt använda den inte helt lätthanterade 'Vad är problemet?'-ansatsen.

Boken har förutsättningar att bli till ett viktigt bidrag i forskningen om den svenska arbetarrörelsen och könspolitiken.

Referenser

- Bacchi, Carol Lee, 1999. *Women, Policy and Politics. The construction of policy problems*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Bachrach, Peter och Baratz, Morton S., 1969. "Two Faces of Power", i Bell, Roderick, Edwards, David V. & Wagner, R. Harrison (red), *Political Power: A reader in theory and research*. New York: The Free Press.
- Hartmann, Heidi, 1986. "Det olyckliga äktenskapet mellan feminism och marxism. För en mer utvecklingsbar förening", i Ganetz, Hillevi, Gunnarsson, Evy & Göransson, Anita (red), *Feminism och marxism. En förälskelse med förbindelser*. Stockholm: Arbetarkultur.

Mundebo, Ingemar (2008). *Hur styrs staten? Resultat av resultatstyrning*. Stockholm: Stockholm University Stockholm Studies in Politics 121.

ERIK AMNÅ¹

1. Presentation

Ingemar Mundebo vill i sin avhandling undersöka resultatstyrningen i svensk statsförvaltning, främst hur den fungerar men också hur den borde fungera. Hans forskningsfråga formuleras som en jämförelse mellan vad han kallar program och formella regler å den ena sidan och den informella verkligheten eller verkligheterna å den andra. Statsmakternas avsikter är den normativa utgångspunkten, hans studie är en implementeringsstudie, en utvärdering.

Närmare bestämt vill han besvara tre frågor. För det första; i vilken grad kan och bör regeringen styra myndigheterna? När det gäller den konstitutionella utgångspunkten sammanfaller den med Förvaltningsutredningens trettio år gamla devis *Politisk styrning – administrativ självständighet*. Dvs. myndigheterna är politiskt styrda av riksdagens och regeringens beslut ifråga om lagar, medel, intentioner, regler, ledning och lokalisering. Frihetsgraderna gäller sättet att arbeta och ärenden om myndighetsutövning mot enskild eller mot kommun eller tillämpning av lag (RF 11:7). Vad avser den mer praktiska och tekniska delen, snarast alltså regeringens styrförmåga, bekänner han sig till en tro på att den kan och säger att vad han

1 Erik Amnå är professor i statskunskap vid Örebro universitet.
E-post: Erik.Amna@oru.se

vill ägna sig åt mer gäller vad som är lämpligt ifråga om metoder, doser och grader.

Mundebos andra fråga gäller vem det är som styr – politikerna eller tjänstemännen. Det formella svaret enkelt, den verkliga rollfördelningen betydligt oklarare delvis beroende på att politikerna ibland själva klampar in som utförare liksom myndigheterna å sin sida tar över både som målformulerare och rentav opinionsbildare. Men han uttalar samtidigt sympati för uppfattningen att självständiga professioner och förvaltningsapparater utgör ett demokrativärde.

Hans tredje och sista fråga är deskriptiv: vilka styrmedel står till förfogande och hur kommer de till användning?

Hans egen fallstudie rör alltså resultatstyrningen, en central del av finansmakten. Det är ett ”styrsystem som innebär att mål anges för en verksamhet, att resultatinformation tas fram systematiskt och att resultatet analyseras och bedöms mot de uppställda målen.” (s 13). Han väljer resultatstyrningen som sitt forskningsobjekt av två skäl; dels har *statsmakterna* varit så upptagna med det under det senaste årtiondet, dels har *forskarna* debatterat det så flitigt, alltmedan rapport efter rapport från statsförvaltningen omvittnar dess genomslag och dess utvecklingspotentialer.

Mundebo vill besvara dessa tre frågor genom att gå igenom vetenskaplig litteratur och offentligt tryck samt genom att analysera åtta myndigheter från lika många departement representerande sju riksdagsutskott. Han intervjuar omkring 75 politiker och tjänstemän i riksdag, regeringskansli och myndigheter. De ställs inför ett femtontal frågor om resultatstyrningen. Dessa handlar främst om relationerna mellan regering och myndigheter, huruvida regeringen styr för mycket eller för litet, hur informationen om resultaten samlas in och analyseras, kort sagt hur re-

sultatstyrningsmetoden och resultatänkandet förverkligats under de senaste 20 åren.

Han koncentrerar sig på tiden mellan hösten 2002 och hösten 2006, alltså regeringen Perssons sista mandatperiod. Men hans normativa utgångspunkt utvecklas på grundval av tjugu års riksdags- och regeringsbeslut, 1985-2006. Arbetet bygger också på den ”insyn och erfarenhet av den offentliga förvaltningens arbete ./.” (s 44) författaren själv har skaffat sig.

Mundebo börjar med att beskriva resultatstyrningens framväxt inom ramen för hur förvaltningspolitiken utvecklades under framför allt 1970- och 1980-talen, då en backlash från de expansiva 1950- och 1960-talen skapade nya resursproblem, kostnadsproblem, effektivitetsproblem och byråkratiproblem. Han återger hur olika utredningar, regeringar och forskningsrapporter bedömt förvaltningspolitikens och resultatstyrningens framväxt under dessa årtionden. Hans historieskrivning följs upp av en samtidskaraktäristik; en möjligen förestående ”bred förvaltningspolitisk debatt” (s 77) under de närmaste åren, där statsmakterna tack vare en rad utredningsarbeten ställs inför ”en unik chans” (s 77) att skapa ”en samlad och genomtänkt förvaltningspolitik” (s 77) i harmoni med samhällsutvecklingen.

Efter att ha preciserat sina fyra huvudbegrepp, styrning, mål, resultat och resultatinformation, ger Mundebo sedan en översikt över resultatstyrningens konstitutionella och institutionella förutsättningar. Det handlar om sex principiella styrmedel som statsmakterna har till sitt förfogande: normgivningsmakt, finansmakt, organisationsmakt, utnämningssmakt, kontrollmakt och informell styrning.

I avhandlingens främsta empiriska del, kapitel 4, beskrivs och analyseras resultat-

styrningen för de åtta myndigheterna ur deras egen synvinkel men också från regeringskansliets och riksdagens synpunkt. De konkreta forskningsobjekten utgörs av budgetprocess, regleringsbrev, verksamhetsplan, årsredovisning samt mål- och resultatdialoger under åren 2002-2006. Hans avsikt är alltså att se i vad mån de mål som gällt för resultatstyrningen i ett kvarts sekel har uppnåtts i styrning av de åtta myndigheterna.

Av de sex mål Mundebo vaskat fram för resultatstyrningen, ger hans prövning bara godkänt på en punkt: kontrollen av statens finanser är god liksom effektiviteten och produktiviteten. Han ger nästan godkänt på en punkt: den formella och informella dialogen har blivit bättre – men det är fortfarande för mycket detaljstyrning. Men i övrigt blir betyget underkänt: Först och främst är målen för många, för omfattande och för detaljerade. Vidare har myndigheterna inte fått något ökat ansvar för att driva verksamheten – detaljstyrning pågår alltjämt, låt vara att myndigheterna fått mer att säga till om över organisation, personal, lokaler m.m. Och även om man kan notera en förskjutning från styrning på förhand till styrning i efterhand är redovisningen av resultat och måluppfyllelse otillräcklig. Slutligen stöter Mundebo på enstaka exempel på den pragmatism och verklighetsförankring som skall utmärka förändringsarbetet i statsförvaltningen men den är dessvärre otillräcklig och präglas av alltför mycket likformighet.

Denna bild av resultatstyrningens om än begränsade positiva resultat och begränsade måluppfyllelse analyseras avslutningsvis i fyra perspektiv: riksdagens, regeringens, myndighetens och medborgarens.

När det först gäller *riksdagens* roll i förvaltningspolitiken menar Mundebo att

den snarast har försvagats. Mekaniskt och närmast oengagerat granskar riksdagen regeringens målformuleringar och lika lojt redovisningarna av vad myndigheterna har uppnått. Bara i begränsad omfattning, menar Mundebo, fullgör riksdagen sin funktion i ansvars- och uppdragskedjan. Och den har själv bundit sig vid masten genom budgetlagen, de budgetpolitiska målen, det partipolitiska klimatet men också genom regeringar som de facto vilar på en riksdagsmajoritet. Målet från 1987 och framåt om en förstärkt riksdagsmakt har alltså inte uppnåtts. Tvärtom har riksdagens grundlagsfästa finansmakt övergått i regeringens händer. Riksdagen svinger medborgarna när den inte tar sitt ansvar för att bevaka deras intresse av en effektiv och rättssäker förvaltning. Och riksdagens ointresse får multiplikatoreffekter på andra styrningsnivåer.

När det sedan gäller *regeringen* är dess styrning mycket mer långtgående än vad som rimligen kan ha avsetts med formuleringar som ”övergripande mål och huvudsaklig inriktning”. Den förmår helt enkelt inte att leva upp till sina egna anvisningar, den kan inte prioritera och den kan inte låta bli att verklighetsfrånvänt beställa allsköns rapporter men utan känslighet för mångfalden i myndighetsvärlden.

Vad beträffar *myndigheterna* klagar dessa inte minst över regeringens klåfingrighet liksom på den brist på prioriteringar i regleringsbrev som skapar problem när resurserna är ändliga. Deras behov av konkreta och operativa mål tillfredsställs inte. Målen som de får är ofta för många, otydliga och motsägelsefulla. De är inte heller övertygade om att rapporterna de lägger ned tid på att sammanställa läses särskilt intensivt inom regeringskansliet.

Medborgarna, slutligen, ger förvaltningen den legitimitet den behöver för att kunna spela en demokratiskt trovärdig roll. Mun-

debo menar att deras byråkratikritik har dämpats på senare tid men bedömer samtidigt att deras förvaltningskunskaper är ringa. Å andra sidan, funderar han, kanske man inte kan begära att vare sig deras för många eller engagemang ska vara större än deras främsta representanters, riksdagsledamöternas.

Så när Ingemar Mundebo till sist fram till en slutsats, som bekräftar hans antagande och tes: ”resultatstyrningen är ett användbart och betydelsefullt styrmedel”. Den har för all del problem men den har också möjligheter. Nu behövs det en precisering och en debatt för att klargöra vilken förvaltningspolitisk väg som ska väljas framöver. Resultatstyrningens styrka är att den fört med sig mer av resultatänkande hos myndigheterna, dess svaghet att regeringen styr för detaljerat och formellt vilket skapar ett administrativt merarbete eftersom informationen inte används i regeringskansliet.

Svagheterna, vilka påtalats i åtminstone tio års tid, handlar dock inte främst om några inneboende *systemfel* i metoden, inte heller om några *genomförandefel*. Nej, Mundebo talar hellre om *utnyttjandefel*, överutnyttjande såväl som underutnyttjande. För att komma till rätta med dem måste förvaltningspolitiken präglas av långsiktighet, uthållighet och målmedvetenhet i stället för den turbulens som utmärkt det faktiska politiska ledarskapet och den administrativa och politiska oreda bland departementet och myndigheter som burit ansvaret för förvaltningspolitikens olika delar. Och förresten, menar Mundebo, bör man inte betrakta den resultatstyrning som vi faktiskt har som den mest intressanta styrmetoden. Styrning måste ske i samverkan mellan flera metoder. Mål och resultat, uppföljning och utvärdering måste vara viktiga inslag i all styrning av myndigheter som ska genomföra politikens

beslut men göra det under avsevärd frihet och ansvar.

2. Forskningsobjektets avgränsningsbarhet

Min första tvekan gäller hur väl forskningsobjektet avgränsas. Mundebo skriver:

Ett styrsystem som innebär att mål anges för en verksamhet, att resultatinformation tas fram systematiskt och att resultatet analyseras och bedöms mot de uppställda målen. (s 13)

... jag koncentrerar mig till resultatstyrning eller verksamhetsstyrning och berör inte sådana inslag i styrningen som medelshantering och redovisning (s 12)

Men man måste ifrågasätta själva möjligheten att lyfta ut resultatstyrningen ur sitt sammanhang. Det gäller dels budgetsammanhanget, dels det allmänna politiska sammanhanget. Författaren inser naturligtvis detta. Från första sidorna till sid 183 betonas också ”att min bild gäller just resultatstyrningsprocessen” (s 183) men samtidigt sägs att det är fråga om en ”betydelse som en av flera styrmodeller” (s 60) liksom att ”Styrning bör ske i samverkan mellan flera metoder” (s 189).

Ambivalensen och oklarheten på denna punkt borde ha ersatts med en större systematik eller åtminstone med tydligare distinktioner. Eftersom resultatstyrningen är synnerligen inbäddad i en rad andra styrprocesser och relationer finns annars risken att bedömningen av resultatstyrningen blir mer en bedömning av dess skiftande sammanhang än av just den styrmetoden.

3. Teori eller ideologi?

Avhandlingsprojektet har flera syften: deskriptiva, förklarande och utvärderande

men också normativa. I kontrast mot dessa mycket höga ambitioner ter sig den underutvecklade teoriansknytningen särskilt anmärkningsvärd och beklagansvärd. De teoretiska referenserna är mycket få och översiktliga. Varken allmän förvaltnings-teori eller implementationsteori åberopas systematiskt. Författaren säger sig hämta sina teorier från utredningar och politiska beslut (s 80). Det kanske ska tolkas som att han egentligen varit mest intresserad av att utvärdera en styrningspolitisk ideologi. Men de texterna ger honom naturligtvis ringa hjälp med att uppfylla alla de andra syftena. Denna teoretiska ytlighet får menliga återverkningar på avhandlingens möjligheter inte bara att leva upp till sina egna ambitioner. Förutsättningarna att bidra till såväl en upplyst självförståelse som en teoriutveckling reduceras betänkligt.

Inte heller gör Mundebo annat än en mycket knapphändig internationell jämförelse – samtidigt som han beklagande noterar förvånansvärt hur svensk förvaltningsdebatten har varit under 1980- och 1990-talen. Hans bundenhet till den svenska, men konstitutionellt och empiriskt kraftigt ifrågasatta, dualismen mellan regeringen och förvaltningen förstärker avhandlingens inåtskådande bias. Anslaget får dessutom en myndighetsbias, en analytisk slagsida.

4. Metod

Inbäddat i den till synes enkla och lättillgängliga texten finns dessvärre en otydlighet i några viktiga metodfrågor. Till exempel svävar man i okunnighet om vilken tid som egentligen jämförelsen gäller: Att den primärt gäller 2002–2006 motsägs av att så många av resonemangen refererar till omständigheter långt tidigare. Inte heller motiveras urvalet av myndigheter utifrån någon systematisk presentation eller hy-

potetisk diskussion kring vad skillnaderna dem emellan skulle kunna ha för betydelse för möjligheterna att fullfölja idéerna bakom resultatstyrningen. Svagheterna i dessa avseenden återspeglar bristen på ett teoretiskt ramverk.

Det finns också ett annat besvärande förhållningssätt ifråga om metod. Författaren har en jargong som försvagar inter-subjektiviteten. Det finns flera otydligheter ifråga om källhänvisningar. Man letar förgäves efter belägg för tämligen svepande påståenden. Ta t.ex. avsnittet om medborgarperspektiv i kapitel 5, sid. 176-77. Det är skrivet lättsinnigt och oinformerat. Det värsta är ändå inte att författaren åberopar en obelagd källa från Statskontoret utan att han förbigår en hel forskningsgenre om medborgarnas attityder till den offentliga förvaltningen.

En närbesläktad och genomgående metodkomplikation utgör också det sammansatta och växlande men oreflekterade författarjaget. Ibland talar *läroboksförfattaren*, närmaste folkupplysaren: Hur styrs Sverige? Vad är regeringen? Vad innebär att styra? Vad är riket? osv. i kapitel 1 och 3. Emellanåt hörs ett *statsråd* – och i sammanhanget inte vilket statsråd som helst utan just den budgetminister som 1977 hade ansvaret för den proposition som sanktionerar RRV:s förslag om att programbudgeteringen ska permanentas och övergå till ett statligt ekonomi-administrativt system (s 75, 77, 102). I vad som erinrar om en propositionstext skriver författaren här och var ”jag menar”. Efter att han exempelvis har tagit del av en rad kritiska synpunkter förblir han ”likväl” mer positiv (s 60).

Tämligen frekvent lyser också *myndighetschefen* fram – landshövdingen men framför allt generaldirektören. Kapitel 5, särskilt avsnitt 5.1 – t.ex. myndighetsavsnittet – utvecklas egentligen inte till nå-

gon förvaltningsrevisionell granskning av myndigheternas roll utan till en konsekvent *blaming the other*-strategi mot regeringen och dess oduglighet. Och författaren var ju inte vilken myndighetschef som helst utan var ju den som ställdes i ledningen för att finjustera tekniken i det styrsystem som han redan då trodde på.

Förvisso finns det också ett *forskarjag*, kanske särskilt i kapitel 4, sid. 128-134. Och det är också det som förmår att leverera ett forskningsbidrag. På en punkt när han längre än de flesta andra, nämligen ifråga om riksdagens marginalisering när det gäller ett av sina huvudinstrument: finansmakten. Det är initierat, skarpt och väl argumenterat. Det gäller delvis också motsvarande delar i hela kapitel 4.

På ynka tre rader meddelas läsaren att författaren är medveten om att hans bakgrund, framför allt tiden som chef för RRV, ”kan ha påverkat intervjuer och analys” (s 47). Men det sker ingen djupare reflektion över vad detta kan få för följder eller vilka extraordinära försiktighetsåtgärder som skulle kunna vidtas. Man kommer onekligen att tänka på författarens parti- och riksdagskamrat m.m. Gunnar Heléns memoartitel ”Alltför många jag”. I samma anda som Mundebo sätter de något magistrala avsnittsrubrikerna i kapitel 1 – vad är regeringen, vad är riket etcetera – borde Mundebo själv först både ha ställt och besvarat frågan *Vem är ”jag”*?

5. Analys, resultat och förklaringsförsök

Svagheter ifråga om teori och metod får återverkningar i analys och resultat. Avsaknaden av stringenta kriterier för att bedöma fullföljande eller avvikelse är diffusa. Grunderna för tolkningen av de sex jämförande empiriska slutsatserna, vilka vi för övrigt känner igen från utredning efter utredning, förblir oklara. Är det ex-

empelvis tecken på en ökad eller minskad styrning att målen från riksdag och regering är många, detaljerade och omfattande eller indikerar detta snarare motsatsen? Att myndigheterna inte fått ökat ansvar för verksamheten – motsägs inte det av att deras administrativa självständighet ökat? Att redovisningen av resultat och måluppfyllelse är otillräcklig – väger det tyngre än att förhandsstyrningen har minskat alldeles såsom modellen utlovat? En allmän slutsats om att god kontroll, effektivitet och produktivitet utmärker verksamheten saknar i allt väsentligt belegg. Även slutsatsen att verksamhetsförankringen och pragmatismen borde vara större påkallar en precisering i förhållande till att det redan förekommer en betydande variation. Utan en sammanhängande teori blir alla dessa utsagor i och för sig intressanta verklighetsomdömen. Deras empiriska skakighet i enskildheterna är emellertid betydande. De ackumuleras till en slagskugga av tvivel över den sammanvägda analysen.

Ett flerbottnat författarjag genljuder. I sammanfattningen på sid 185, om modellens outnyttjade möjligheter, förfäktas i samma stil att grundtanken fortfarande ”måste” gälla. I brist på en teori skapas utrymme för snarast ideologiska påståenden, en tro, en övertygelse. ”Jag menar”, säger författaren, ”att resultatstyrningen är ett användbart och betydelsefullt styrmedel...” likt en oomkullrunkelig riddare i ett förvaltningscivilisatoriskt projekt.

Vad är det då som kan förklara att politikerna betar sig så uppenbart osmart (s 147)? Författaren, som också önskar en förklaring, ägnar förvånansvärt litet möda åt att förstå politikernas letargi. Här och var finns spridda resonemang. Men det saknas en positionering gentemot de forskare som ändå inledningsvis åberopas och vars beskrivningar han i långa stycken de-

lar, men vars slutsatser han ratar. Att modellen delvis fallerar beror på att politikererna handlar varken långsiktigt, uthålligt eller målmedvetet (s 188). Det är denna mänskliga faktor – aggregerad till ett närmast demoniserande gruppkaraktistikum – som tycks förklara resultatet.

Då är min följdfråga: Vad kan detta i så fall bero på? Jag ser preliminärt tre alternativa förklaringar. Den första handlar om att resultatstyrning är *förvaltning*. Det är inte politikernas grej. Resultatstyrning är något som katten släpat in, ekonomiska experter som sitter i verk och utredningar utan parlamentarisk förankring – med undantag av Verksledningskommittén som faktiskt var en gammaldags kommitté i det avseendet, ledd av en docent i statistik. Förvaltningspolitik av det slaget är helt enkelt mycket förvaltning, men litet politik. Det är vare sig någon riktig politik eller särskild politik. Dvs. den kan inte särskiljas från vanlig politik. Här kan man möjligen se att det går en tråd, en grå tråd, om man så vill från Feldt till Mundebo. (Är resultatstyrningen – ett licentiatprojekt?) En metod som får politiken att skimra lika färgstarkt som halmen i en halmhatt. Förvaltningspolitik blir blodfattigt, lustbefriat, pliktskyldigt, krystat. Men något som mestadels skolade akademiker gärna med ekonomisk inriktning är sympatiskt inställda till. (Och i takt med att den akademiska nivån bland regeringsledamöterna sjunker under det kvartss sekel vi talar om, desto mindre blir det politiska intresset för styrmodellen på statsmaktsnivå). Är det exempelvis detta som för 40 år sedan gjorde Sträng så ointresserad; programbudgeteringen försåg den gamle lantarbetarombudsmannen med en typ av hängslen och svångrem som inte passade honom. Men inte ens han förmådde att hålla den helt ifrån sig. I varje fall inte formellt. Är det detta som häromåret fick den gam-

la skogsarbetarombudsmannen och kommunalpolitikern Sven-Erik Österberg att pressa fram en pliktskyldig, offentlig syn-dabekännelse och lova botgöring inför styrmodellernas församlade överstepräster på Statskontorets seminarium:

Målstyrningen i den svenska förvaltningen har diskuterats från och till under en lång rad år. I stora drag tycker jag att den fungerar tillfredsställande. Men det hindrar naturligtvis inte att den kan bli ännu bättre.

/Det är/ ... nödvändigt att målförmuleringarna från riksdag och regering blir tydligare. Vi politiker måste bli bättre i det avseendet.

(Ur Lemne (red.). Förvaltningens byggstenar – rapport från ett seminarium (2006). Stockholm: Statskontorets småkrifter nr 1, s. 15)

Om den första förklaringen alltså skulle vara att politiker säger nej till resultatstyrningen därför att den handlar om förvaltning, är den andra snarast motsatsen: Resultatstyrning är politik som draperats till förvaltning – förvaltning som *politik*. Det är ekonomernas politiska program för att betvinga politikerna. Mundebo approachar själv ett sådant perspektiv på sid. 182 ff. Där visar han faktiskt prov på viss empati med de närmast frånvarande statsråden i flera led av resultatstyrningsprocessen och som gör att tjänstemännen, som Mundebo säger, är ”in command”. På sidan 188 nämner han t.o.m. ordet *maktkamp*. Förvaltningspolitiken hotar avvärpa politiken. Om den första förklaringen hävdade att förvaltningspolitik är politiskt relativt ointressant, går den andra förklaringen ut på att det är alltför politiskt för att anföras till tjänstemän och myndigheter. Därför ställer politikerna inte upp på den formbundenhet som resultatstyrningen

anvisar utan utvecklar istället mer informell styrning.

Den tredje förklaringen, till sist, lämnar individ- och mikronivåerna för att i stället handla om institutionerna. Förvaltning är politik *och* politik är förvaltning. I den artrika floran av förnämliga kommittébetänkanden finns det ett som sticker ut, den parlamentariska Länsdemokratiutredningen. I ”Förvaltning och folkstyrelse” från 1968 rapporterar den om något nytt och omvälvande:

Förvaltningsmakt och regeringsmakt har identifierats med varandra, såväl i riksdagsdebatterna som i valrörelserna. Förvaltningen uppfattas inte längre som ett förmedlande organ mellan Kungl. Maj:t och folket, utan som ett instrument för att förverkliga folkstyrets intentioner. Regeringens politiska förtroende hos väljarna har p.g.a. dessa förhållanden i ökande omfattning kommit att bli beroende av den expanderande samhällsforvaltningens effektivitet och förmåga att fullfölja intentionerna. (SOU 1968:47, sid. 26).

Kan det vara i en sådan institutionell sättning, vilken av allt att döma pågått under de fyra decennier som därpå följde, som man ska söka förklaringen till resultatstyrningens tillkortakommanden, dvs. förvaltning och politik kan inte längre åtskiljas. Därför bygger också resultatstyrningen på en felsyn. Politik är förvaltning (men inte förvaltningspolitik) och förvaltning är politik. Resultatstyrningens ideologi fejkar en tudelning som för länge sedan vittrat bort. Det var länge sedan government övergick i governance.

Myndigheter och regeringskansli har flutit samman. Jag tänker på flera av Mundebos beskrivningar. Han antyder ministerstyre gentemot Vägverket i Trollhättepaketet (s 137). EU-arbetet innebär en extra skjuts i den riktningen. Naturvårdsver-

ket är ett annat exempel i det avseendet. Myndigheter och regeringskansli, tjänstemän och politiker, är så inflätade i varandra att gamla ideal om ansvarsutkrävande, tudelning mellan regering och ämbetsverk, ordnade formella dialoger, etcetera ter sig obsoleta. Ja, t.o.m. de politiska partierna flyttar ju in i riksdags- och regeringskansli och för den delen även region-, landstings-, stads- och rådhus. Långsiktigheten förkortas, inte bara det att den treåriga budgettiden har kraschat. Den formaliserade, ordnade styrningen är dömd att bli en rent symbolisk affär. Styrning är det som vare sig sker i förväg eller i efterhand utan medan verksamheterna pågår.

Utan att märkvärdiggöra just dessa preliminära förklaringstyper får de illustrera det slags öppet sökande resonemang som hade kunnat göra avhandlingen mer självständig och mindre förutfattad. Det hade övertygat mer om författaren låtit sina mer individbaserade förklaringar utsättas för sådana prövningar mot mer institutionell-teoretiskt orienterade resonemang.

6. Slutomdöme

Min granskning av Ingemar Mundebos avhandling har blottlagt en underutvecklad teorianslutning och en låggradig intersubjektivitet. Metodkvaliteten sänks också av ett tilltrasslat författarjag. Eftersom detta aldrig riktigt reds ut trängs identiteten som självständig forskare genomgående men omväxlande med andra identiteter på ett sätt som i somliga stycken ger analysen en slagsida, en partiskhet.

Studiens styrka, slutligen, är tvåfaldig. Tack vare språket och strukturen lyckas författaren verkligen med föresatsen att göra den ”rimligt kortfattad, väl presenterad, rolig att läsa och begriplig” (s 49). På särskilt en punkt lämnar den utan tvivel också ett självständigt bidrag. Det gäller beskrivningen av ett led som ofta försum-

mas när den så kallade styrkedjan ska analyseras; riksdagens utövande av finansmakten.

Replik

Jag kan instämma i flera av de synpunkter som Erik Amnå framför i sin anmälan av min avhandling *Hur styrs staten?* På flera punkter har jag dock en annan mening. Jag vill främst kommentera vad han säger om metod och teori.

Jag har granskat hur styrningen, framför allt resultatstyrningen, fungerar inom åtta myndigheter och inom riksdag, regering och regeringskansli. Amnå ifrågasätter "möjligheten att lyfta ut resultatstyrningen ur sitt sammanhang". Jag menar att jag inte "lyft ut" utan snarare "satt in" resultatstyrningen i sitt sammanhang som en av flera metoder att styra. Jag har också angett skäl för att närmare granska just den metoden. Om jag inte varit tillräckligt tydlig är ju det beklagligt, men jag har faktiskt i varje kapitel betonat sambanden mellan olika styrformer, detta utan att känna någon som helst "ambivalens", som Amnå uttrycker det.

Amnå menar att jag inte tillräckligt motiverat mitt urval av myndigheter och att jag närmare borde ha diskuterat vilken betydelse skillnaderna myndigheter emellan skulle kunna ha för möjligheterna att fullfölja idéerna bakom resultatstyrningen. Jag har redovisat att min utgångspunkt vid urval var att få en rimlig bredd av myndigheter av olika karaktär och storlek, olika verksamhetsområden och verksamhetsformer samt olika ledningsformer, samtidigt som jag ville få en rimlig bredd i fråga om departements- och utskottsområden. Mitt urval uppfyllde de kriterierna.

Jag skulle naturligtvis kunnat välja andra myndigheter. Jag studerade under några år

material (regleringsbrev, verksamhetsplaner, årsredovisningar m.m.) från ett 15-tal andra myndigheter utan att utnyttja detta material som källor utan mera som en allmän orientering. Jag tror fortfarande att det urval jag gjorde var relevant och att jag idag skulle ha valt samma myndigheter som jag då gjorde.

Amnå menar att jag borde närmare ha diskuterat vad skillnaderna myndigheter emellan har för betydelse för möjligheterna att fullfölja resultatstyrningens idéer. Jag funderade mycket kring detta under avhandlingsarbetet och skriver om likheter och skillnader i fråga om styrning av olika myndigheter. Jag menade att exempelvis regleringsbrev inte är tillräckligt verksamhetsanpassade. De skrivs efter en mall som säger att alla regleringsbrev skall vara så lika som möjligt. Det är lättare att fullfölja centrala idéer inom resultatstyrningen i myndigheter med mera konkreta mål mätt i bestämda data än i myndigheter med mera allmänna mål, "verka för" etc. Jag funderade också mycket över resultatstyrningens personberoende, och fann, föga överraskande, att det fanns ett sådant beroende, men jag fann det också svårt att kvantifiera och verifiera detta och var därför kanske inte tillräckligt utförlig på de punkterna.

Amnå menar vidare att mina teoretiska referensramar är mycket få och översiktliga samt att jag gör mycket knapphändiga internationella jämförelser. Det ligger en del i den kritiken, även om många sådana referenser finns i avhandlingen. Min uppgift var ju att göra en utvärdering av resultatstyrningen som styrmetod och att göra en fördjupad analys av några centrala problem inom *svensk* förvaltning och styrning. Då var det naturligt att som utgångspunkt ha de mål som riksdag och regering bestämt för denna styrning och sedan jämföra med utfallet ett antal år senare, i

mitt fall i huvudsak beslut främst åren 1987 och 1998 och utfall åren 2002-2006.

Jag nämner – och enligt min uppfattning i tillräcklig omfattning – de källor och den litteratur som belyser dessa beslut och redovisar framför allt utfallet under nämnda år. Jag redovisar de förtjänster och de brister som styrmodellen har. Jag medger att min redovisning kunde ha vunnit på utförligare internationella jämförelser. Men jag studerade ingående ett tiotal internationella, framför allt amerikanska arbeten, och mera kursivt ytterligare ett tiotal, men – uppriktigt sagt – de tillförde mig värdefull allmänorientering men ingen djupare kunskap om hur den *svenska* resultatstyrningen fungerade. Detta kanske berodde på att författarna inte hade några djupgående kunskaper om den speciella svenska förvaltningsmodellen med administrativt självständiga myndigheter och om resultatstyrningens utformning i denna svenska modell. Jag nämner dock några arbeten av värde för min analys av några centrala problem inom styrningen. Kanske hade en större utförlighet kunnat bidra till att avhandlingen blivit tydligare, fast tydlighet var inte den främsta egenskapen hos de böcker jag läste.

Störst problem tycks Amnå ha med mina olika ”författarjag”. Vem är jag: Läroboksförfattare, politiker, myndighetschef, forskare? Han menar att min avhandling präglas av lågradig intersubjektivitet och tilltrasslat författarjag.

Det Amnå uppfattar som ett problem uppfattar jag som en tillgång, en forskare med tidigare erfarenhet och insyn i vad han skriver om. Åren 2005-2007, då jag skrev huvuddelen av avhandlingen, fanns endast ett jag, ett forskarjag. Jag skrev några läroböcker under 1960-talet och lärde mig då att försöka skriva kort och enkelt.

Då jag skrev avhandlingen såg jag den som en akademisk avhandling i statsvetenskap, men jag ville också skriva en informativ och läsvärd produkt för de många inom förvaltningen som inte är statsvetare. Min politiska del av livet, som riksdagsman och statsråd, avslutade jag 1980, och min tid som myndighetschef, senast som generaldirektör för riksrevisionsverket, avslutade jag 1993.

Sålunda, i början av 2000-talet fanns ett jag, en nyfiken forskare med en för rollen ovanlig och värdefull bakgrund. Den bakgrunden medförde att jag hade förmåga att läsa – om man så vill genomskåda – texter och att föra djupgående och initierade samtal med de personer jag intervjuade.

Slutligen läste jag med stort intresse vad Amnå anger som tre alternativa förklaringar till frågan om vad nuläget inom styrningen av den svenska förvaltningen beror på. Jag skulle kunna ha skrivit något liknande. Då hade jag emellertid fått utnyttja inte bara mitt forskarjag, utan också återuppliva framför allt mitt gamla politikerjag. Om jag skulle ha gjort det hade jag kanske framför allt instämt i hans tredje alternativ, alltså att myndigheter och regeringskansli har flutit samman, och tillagt att regering och regeringskansli (som ju faktiskt också är en myndighet) har flutit samman. Då blir, som Amnå säger, formaliserad styrning av svensk modell en mera symbolisk affär. ”Vem styr vem?” blir en än mera svårbesvarad fråga.

INGEMAR MUNDEBO¹

1 Ingemar Mundebo är fil. lic. i statskunskap 1964 och fil. dr i statsvetenskap 2008. Han är f.d. generaldirektör i Riksrevisionsverket, f.d. landshövding, statsråd och riksdagsman.

E-post: Ingemar.Mundebo@telia.com

Stechina, Viviana (2008). *Conditions for Corruption. Institutions, Executive Power, and Privatization in Argentina and Chile in the 1990s*. Uppsala: Uppsala universitet.

STAFFAN ANDERSSON¹

Varför är korruption på hög nivå i det politiska systemet vanligare i Argentina än Chile? Det är den övergripande frågan i Viviana Stechinas avhandling, vars undersökning huvudsakligen är avgränsad till 1990-talet. Det statsvetenskapliga intresset för denna typ av frågor om varför korruption varierar i rum och över tid har i det närmaste exploderat under de senaste 20 åren. Likafullt är behovet av mer kunskap stort. Hypotesen som Stechina formulerar är att politiskt-institutionella förhållanden gjort Chile mindre sårbart för korruption på hög nivå i det politiska systemet (*eng. high-level corruption*, nedan högnivåkorruption) än Argentina. Utifrån avhandlingens teoretiska ansats förväntas korruption inträffa oftare när politiskt-institutionella förhållanden kännetecknas av hög koncentration av beslutsmakt, stor handlingsfrihet i beslutsfattandet, frånvaro av genomskinlighet i beslut och dess genomförande samt när mekanismer för att säkerställa ansvar och kontroll saknas eller är ineffektiva.

Resultaten bekräftar politiskt-institutionella förhållandens betydelse. Som förväntat var omfattningen av maktkoncentration och ansvar/kontroll i Chile och

1 FD Staffan Andersson är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskap, Växjö universitet. Denna litteraturgranskning bygger på min opposition som fakultetsopponent vid Viviana Stechinas disputation den 3 oktober 2008 vid Uppsala universitet.

Argentina centrala faktorer för att förstå skillnaden länderna emellan. Däremot så var graden av handlingsfrihet av mindre betydelse och hög genomskinlighet hade heller inte förväntad reducerande effekt på högnivåkorruption.

Granskningen som följer är uppdelad på avhandlingens teoretiska utgångspunkter, upplägg, oberoende och beroende variabler, material och källor, resultat samt slutord om avhandlingen och dess bidrag.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter

Teoretiska utgångspunkter diskuteras huvudsakligen i kapitel två där också analysramen utvecklas. En institutionell ansats, där samspelet mellan aktörer och institutioner är avgörande för att förklara korruption, ligger till grund för avhandlingens teoretiska utgångspunkter. Institutioner definieras som "...formal rules and arrangements, compliance procedures, and standard operating practices for aggregating individuals, regulating their behavior, and structuring their relationship within the framework of the polity." (s 37). Institutioner påverkar och begränsar aktörers handlingar. Beroende på hur institutioner är utformade så kommer de antingen att ge möjlighet och incitament/uppmuntran för korruption eller vara avskräckande. Aktörer påverkas följaktligen av incitament och möjligheter som institutioner påverkar och om nyttan av det korrumpierade alternativet överstiger nyttan av det icke-korrumpierade alternativet så är sannolikheten större att aktören väljer att vara korrupt.

Utifrån detta diskuteras sedan implikationerna för incitament för korruption av fyra valda politiskt institutionella dimensioner: *Power concentration* (maktkoncentration), *Discretion* (handlingsfrihet), *Transpa-*

reny (genomskinlighet) och *Intrastate accountability* (ISA, ansvarsutkrävande och kontroll i statliga organ). Incitament för "rent-seeking" och korruption antas vara höga när makten är koncentrerad i ett fåtal händer eftersom dessa ämbetsinnehavare då får stor förhandlingsstyrka gentemot privata intressen. Handlingsfrihet kan innebära godtycklighet och risk för att friheten utnyttjas för privat vinning liksom att privata aktörer kan frestas att försöka påverka beslut. (s 34) Genomskinlighet förväntas bidra till minskad korruption genom att allmänhetens kunskap om statsapparaten agerande och beslut främjar tillsyn och straff (ökar kostnaden för korruption). ISA, som framförallt handlar om betydelsen av självständiga tillsynsmyndigheter och oberoende rättsväsende (domstolar), förväntas minska korruption eftersom sannolikheten att bli upptäckt och straffad ökar. (s 35)

Författaren diskuterar den kritik som gäller begränsningar med att inrikta analysen på ekonomiska drivkrafter. Klitgaards (1988) tankegångar är en inspirationskälla för avhandlingen liksom att de bidrar med en lösning på kritiken mot att ekonomiska ansatser för ensidigt fokuserar på egenintresse, incitament och risker. Tre av de dimensioner som författaren analyserar återfinns i Klitgaards välkända formel "Corruption = Monopoly + Discretion – Accountability". Genom att Klitgaard inkluderar moraliska kostnader, som kan avspegla etiska, kulturella och religiösa normer, kan man enligt författaren öka dessa ansatser realism. Individens moraliska kostnader påverkas av såväl personlighet som det omgivande samhällets inställning och kostnaden för att bryta mot sådana normer kan vara mycket hög. Den kritik som riktats mot dessa ansatser användning i genomförande av antikorrupsionsåtgärder i utvecklingsländer (framför

allt av Världsbanken) avhandlas inte eftersom författaren förklarade detta ligga utanför de resonemang som avsågs i avhandlingen.

Författaren betonar istället att parallellerna mellan avhandlingen och Klitgaards utgångspunkter inte kan dras för långt, vilket bland annat gäller skillnader i begreppsanvändning (monopoly vs power concentration och transparency som i avhandlingen analyseras åtskiljt från accountability). Dessutom menar författaren att Klitgaard (vars modell utgår från förhållandet mellan tre parter: en huvudman en utförare och en klient) undersöker specifika organisationer och därmed inte politiska förhållanden (s 36). Men här kan tilläggas att studiet av privatiseringsprocesser med fokus på samspel mellan aktörer och institutioner innehåller många av de aspekter som Klitgaard riktar ljuset mot. Senare forskning har också vidareutvecklat liknande tankegångar till att appliceras på politiska förhållanden. Det gäller korruption specifikt (eg. Gronendijk 1997) liksom delegation och kontroll mellan lagstiftande makt, regering och förvaltning, med ursprung i studier av den amerikanska kongressens kontroll av den verkställande makten och förvaltningen samt senare också i studier av parlamentariska demokratier (eg. McCubbins & Schwarz 1984; Kiewiet & McCubbins 1991; Lupia & McCubbins 2000; Strøm 2000). En sådan ansats skulle också kunna identifiera risker för korruption i varje privatiseringsprocess genom att studera delegation och styrkan (eller svagheten) i mekanismer för ansvarsutkrävande och kontroll.

När det gäller synen på korruption som fenomen, kopplat till förklaringar av den, är inte diskussionen lika utförlig. Har olika typer av korruption (t.ex. korrupt partifinansiering, mutor, nepotism osv.) samma drivkrafter? Svaret på denna fråga kan ha

viktiga implikationer för åtgärder mot korruption liksom för en jämförelse av korruption i Chile och Argentina som delvis tar sig olika uttryck.

Studiens upplägg

Avhandlingens upplägg och metod diskuteras framförallt i kapitel ett. Upplägget görs utifrån en olika utfallslogik. I Argentina var högnivåkorruption vanlig under den undersökta perioden medan den i Chile var ovanlig trots att länderna är lika i många tänkbara förklaringsvariabler såsom kolonial bakgrund, ekonomisk utveckling, religion, styrelseform, social struktur och rättssystem. Undersökningen sträcker sig över åren 1989-1999 i Argentina och 1990-2000 (med tonvikt på 1994-2000) i Chile.

Ansatsen är teorikonsumerande med syftet att få en förståelse av fallen med hjälp av teori utan att explicit pröva teori "The aim is not to test the theory, but to achieve an in-depth understanding of the empirical cases with the help of the theory. This is not to say, however, that the present study lacks theoretical significance, for the research results will doubtless affect (positively or negatively) our confidence in the analytical framework applied." (s 17) Här kan jag bara instämma med författaren att studien definitivt inte saknar teoretisk betydelse, tvärtom.

Institutioners betydelse och roll för korruptionsrisker analyseras med hänsyn till beslut och ageranden hos den verkställande makten gällande privatiseringsprocesser. Upplägget är tänkt att möjliggöra både att se om det finns variation inom länderna och att analysera privatisering i förhållande till en rad olika aktörer och organisationer högt upp i det politiska systemet. Inomfallsanalys görs således av både nationell politisk kontext och de enskilda

privatiseringsprocesserna. Privatiseringsprocesserna som undersöks innefattar områdena infrastruktur, naturresurser och offentlig service, i Argentina fyra processer (olja, telefoni, vatten och flygplatser) och i Chile tre (kopparutvinning, hamnar och vatten). Privatiseringsprocesser ger goda förutsättningar att studera möjlighet för högnivåkorruption eftersom potentiellt inflytelserika privata aktörer, som tävlar om stora ekonomiska värden, sammanstrålar med offentliga aktörer.

Dessutom menar författaren att valet att studera privatiseringsprocesser kontrollerar en betydande del av tänkbar variation hos de privata aktörer som kan tänkas delta i korrupta transaktioner, eftersom dessa i stor utsträckning, i både Argentina och Chile, är internationella företag (s 12). Här kan man dock lägga till att det teoretiskt är sannolikt att en viss variation på den privata sidan av spelet kan förekomma: vilka internationella företag som söker sig var och deras agerande kan påverkas av rykten om korruption (rykten om högnivåkorruption kan skrämja bort vissa och locka andra). När det gäller valet av privatiseringsprocesser framgår att det inte gjorts på grundval av omfattningen av misstänkt eller bevisad korruption i processerna, men samtidigt gjorde vissa skrivningar i avhandlingen att det kunde tolkas annorlunda som "Following the process-tracing logic, I scrutinize institutional conditions in situations involving alleged or proven corrupt practices, illegalities, or irregularities occurring in the privatization cases analyzed (see chapter 8)." (s 23) Det här tydliggjorde dock författaren under disputationen.

I samband med att fallen Argentina och Chile presenteras hänvisas till Argentinas ökade korruption på 1990-talet. Olika indikatorer används för att belägga detta faktum, på makronivå framförallt Trans-

parancy Internationals korruptionsperceptionsindex (CPI). En aspekt som dock inte diskuteras (utan att för den saken omkullvälta resonemanget) är att det här var något som har uppmärksammats även i en rad andra länder. Förutom de av författaren nämnda teoretiska förklaringarna till ökad korruption på 1990-talet kan läggas tanken om ”informationskaskader”: eftersom korruptionstransaktioner i regel hålls hemliga, erhåller eller sänder få personer signaler om dem baserade på egna observationer, istället är det mer sannolikt att man förlitar sig på den allmänna opinionen som den uttrycks av andra. Om i en sådan situation några aktörer som innehar positioner där de har relevant privat kunskap ändrar sig från att hävda att korruption är en icke-fråga eller ett litet problem till ett av de viktigaste hindren för utveckling kan andra aktörer komma att acceptera detta omdöme och i sin tur sända ut signaler till andra aktörer. Följden blir då en informationskaskad (Andvig 2005). Under 1990-talet skedde två sådana viktiga förändringar på korruptionsområdet. 1993 bildades Transparency International av Peter Eigen, tidigare hög tjänsteman på Världsbanken, mycket som en konsekvens av Världsbankens tolkning att det stod i strid mot de egna statuterna att påtala och agera vad gällde korruption och att det därför inte lyftes upp som ett problem. Transparency International hade stor betydelse för att korruption hamnade högt på den internationella dagordningen och uppmärksammades av media, forskning och multilaterala organ. Den årliga publiceringen av CPI underlättade analyser av och åtgärder mot korruption. Mycket talar för att Transparency Internationals insatser och Världsbankens vändning från att se korruption som en ickefråga till det kanske största hindret för utveckling (under ledning av Wolfensohn

och Wolfowitz) kan ha bidragit till en informationskaskad. Detta kan ha påverkat hur vanlig korruption (i CPI framförallt mutor) uppfattades vara i Argentina liksom i andra länder. Eftersom korruptionen i Chile också var mer subtil än i Argentina är det heller inte osannolikt att man kan ha påverkats olika i denna bemärkelse.

Författaren har en bra diskussion om strukturerade jämförelser och inomfallsanalys och det behov av systematiska och teoretiskt guidade fåfallsstudier som är påkallat av bristen av liknande studier på området (s 22). Till fördelarna med fåfallsupplägg skulle kunna läggas att det möjliggör att se korruption som ett mångfacetterat fenomen och studier av olika typer av korruption och deras drivkrafter.

För den empiriska analysen används processspårning. Författaren uttrycker tillvägagångssättet enligt följande: “This is a fruitful method for tracing the causal paths and mechanisms at work in circumstances involving actions perceived or demonstrated to deviate from legal norms or accepted behavior. The findings from within-case analysis provide the basis for drawing conclusions about the relative significance of the institutional conditions and dimensions examined, and the role they played in the configuration of political contexts more favorable or more adverse to high-level corruption.” (s 23) Att processspårning är lämplig i detta fall är bara att instämma i. Metodens eventuella nackdelar handlar om att metoden är väldigt arbetsintensiv åtminstone om man ska undvika att vissa svaga länkar i de kausala kedjor som beskrivs blir bristfälligt beskrivna. Men här är det otvetydigt så att avhandlingens empiriska delar (kapitel 3-8) innehåller utförliga och ingående beskrivningar av kontext och de privatiseringsprocesser som studeras.

De oberoende variablerna – härledning och operationalisering

Frågor om hur vi kan förstå korruption och avhandlingen analytiska ramverk avhandlas huvudsakligen i kapitel två. Utgångspunkten är att varierande grad av maktkoncentration, handlingsfrihet, genomskinlighet och ansvar och kontroll (ISA) är ett resultat av kombinationen av olika formella och institutionella institutioner (s 38). För de fyra politiskt-institutionella dimensioner som ska undersökas görs en utförlig genomgång av vad begreppen innehåller och hur de operationaliseras. För varje dimension utvecklas ett analyschema som också presenteras översiktligt i tabellformat där det framgår dimensionens huvudsakliga betydelse och aspekter av den, liksom vad som är indikatorer på höga respektive låga värden av dimensionen. Dessa indikatorer används, utom vad gäller ISA, både i analysen av den nationella kontexten och av beslutsfattande i samband med privatiseringsprocesserna. En aspekt som skulle kunna förstärkt denna del är en utökad diskussion om vad som är höga respektive låga värden liksom att tydliggöra huruvida låga eller höga värden kommer att användas i bemärkelsen absoluta värden eller relativa värden (dvs. för nationell kontext i relation till det andra landet och för privatiseringsprocesserna i förhållande till de andra privatiseringsprocesserna). Framför allt skulle en ökad klarhet i detta kunna bidra till tydligare resultat i kapitel åtta där resultaten för orsakssambanden mellan maktkoncentration, handlingsfrihet, genomskinlighet och ISA i privatiseringsprocesserna och utfallet (graden av korruption) i varje fall undersöks men där det blir något oklart vad utfallet för vissa dimensioner är.

Den beroende variabeln – definition och operationalisering

Författaren slår tidigt fast att ambitionen är att förstå förhållanden som förklarar korruption och inte mätning eller beskrivning av det konkreta fenomenet. I en fotnot (s 1) nämns att korruption översiktligt ses som överträdelser av offentlig tjänsteutövning för privat vinning. Forskningen visar att korruption är ett mångfacetterat fenomen vilket gör det svårt att hitta heltäckande eller oomstridda definitioner. Författaren betonar också att begreppsdiskussioner är relevanta om vi ska förstå korruptionens karakteristika i Argentina och Chile och skillnaderna i högnivåkorruption dem emellan. Dessutom menar jag att eftersom analysen ställer indikatorer i politiskt institutionella faktorer mot utfallet i korruption i länderna och i privatiseringsprocesserna blir en rad frågor viktiga. Vad menar vi med korruption och hur träffsäkert mäts det på ländernivå respektive i privatiseringsprocesserna? Den korruption som avses är tydligt högnivåkorruption och det framgår att detta innefattar en begränsad uppsättning aktörer såsom innehavare av höga politiska poster och ämbetsmän utsedda av dem. I allmänhet diskuteras också avgränsningar av korruption utifrån antalet parter involverade (om det krävs mer än en part), vem förmånerna ska tillfalla, vilken typ av transaktioner och vilken typ av normer som bryts såsom legala eller mer informella. Författaren sluter sig till att definitioner som inkluderar en kärna av begreppet men samtidigt tillåter variationer kring det är mest fördelaktiga. ”On balance, a double-edged definitional approach is more fruitful for research purposes, since – with its distinction between a ‘core meaning’ of corruption and marginal variations thereupon – it facilitates the detection of contending meanings of corruption, and hel-

ps us ascertain the relationship between corrupt practices and the phenomenon of scandal. At the same time, it increases our chances of observing and identifying the forces shaping a society's system of public order." (s 32)

Men diskussionen om vad som inkluderas i begreppet korruption i denna studie är ganska knapp det gäller framförallt vilken typ av transaktioner (såsom mutor, nepotism, korrupt partifinansiering, förskingring osv.) som kan vara indikatorer på korruption i de empiriska avsnitten där privatiseringsprocesser undersöks. Vad ingår och vad ingår inte? Här efterfrågas tydligare ställningstaganden. Inte minst har detta betydelse eftersom vi vet från annan forskning att korruption just är mångfacetterad och att typer av korruption kan variera mellan länder, vilket påvisar betydelsen av att vara medveten om att vilka typer av korruption vi väljer att räkna in och att detta kan påverka resultaten. Det framgår också tidigt i avhandlingen (s 6) att korruption i Argentina och Chile delvis tar sig olika former, där den i Chile handlar mindre om mutor och mer om nepotismliknande mönster.

Om vi för denna diskussion till indikatorer på korruption i privatiseringsprocesserna är det något oklart vad som krävs för att ett utfall ska betraktas som högt eller lågt, varför detta kunde ha utvecklats. För ländernivån, där CPI huvudsakligen används, är en fråga hur detta förhåller sig till avhandlingens definition av högnivåkorruption. Detta adresseras redan på sidan två i avhandlingen där argument förs fram för att CPI är ett rimligt sätt att mäta korruption på hög nivå i folkstyret eftersom de ingående studier som sammantaget utgör indexet i stor utsträckning bygger på att banktjänstemän, inhemska och utländska företagsledare och utomlands boende experter tillfrågas, vilka alla i hög

utsträckning har kontakt med statsadministrationens höga nivåer. Som stöd för att CPI ger en god bild påvisas också att det korrelerar högt med Världsbankens "World Business Environment Survey, (WBES 2000)", där företagsledare och företagsägare är respondenter (s 2, not 7). Denna undersökning anses också bygga på direkta observationer. Att jämföra CPI och kontrollera resultaten mot ett erfarenhetsbaserat mått är lovvärt inte minst eftersom tidigare studier visat att dessa indikatorer inte behöver sammanfalla (eg. Miller et al 2001). Däremot konstateras enligt min mening lite för lättvändigt att WBES verkligen är baserat på direkta erfarenheter av korruption (som Världsbanken hävdar). Respondenterna tillfrågas nämligen om "hur firmor i den egna branschen agerar" och inte hur man själv agerar. Man kan givetvis anta att detta kommer närmare egna erfarenheter än vad man gör i CPI, där man huvudsakligen låter respondenter uppskatta situationen i allmänhet istället för att fråga om egna erfarenheter, men det är tveksamt om det kan ses som direkt baserat på egna erfarenheter eller om det istället blir en allmän uppskattning av branschen från varje respondent. Diskussionen om erfarenhetsbaserade kontra perceptionsbaserade undersökningar tycker jag kunde lyftas upp och avhandlas utförligare. Dessutom skulle studien tjäna på en genomgång av den diskussion om mätning och problem med de dominerande ansatser som finns.

I avhandlingen nämns att det under det senaste decenniet blivit en förnyad diskussion om mätning och studier av korruption men här menar jag dock att en viktig del av denna diskussion som gäller kritisk reflektion kring mått som CPI och Världsbankens "control of corruption" inte finns med eller att de referenser som finns är gamla och inte refererar den se-

naste diskussionen. Denna litteratur diskuterar metodologiska problem och vilka implikationer det kan ha på resultaten i till exempel CPI (eg. Andvig 2005; Arndt & Oman 2006; Søreide 2006; Weber Abramo 2007). Relevansen och nyttan av CPI, som har varit mycket inflytelserikt i både forskning och politik, har alltmer kommit att ifrågasättas varför användningen av alternativa indikatorer ökar.

De här diskussionerna är viktiga för att veta hur författaren ser på den beroende variabeln och mätproblem i den och dess operationalisering. I förlängningen är detta också sedan relaterat till när slutsatser dras om styrkan i de oberoende variablerna och vilka lärdomar vi kan dra från detta. En sådan diskussion påverkar också diskussionen i kapitlet om teoretiska utgångspunkter, det vill säga med vilken säkerhet vi kan lita på samband som etablerats i befintliga statistiska studier av förhållandet mellan institutioner och korruption. Här skulle det vara önskvärt med vissa försiktighetsmarkeringar från författaren när sådana resultat relateras till.

Material och källor

Överlag så är det en gedigen och relevant genomgång av litteraturen, med någon lucka som jag pekat på vad gäller vissa av korruptionslitteraturens diskussioner om mätning och metod. När det gäller den empiriska genomgången av nationell kontext i Argentina och Chile och de privatiseringsprocesser som studeras i kapitel 3-8, så är materialet och genomgången utförlig med användning av relevanta källor. Genomgången bygger på ett stort tidningsmaterial, en omfattande genomgång av olika primärmaterial som lagtexter och beslut som rör de studerade politiskt institutionella dimensionerna i allmänhet och olika typer av officiella dokument som be-

handlar privatiseringsprocesserna och beslut och regler kring dem. Dessutom används information från 17 intervjuer med nyckelpersoner för att komplettera bilden från andra källor liksom att få tillgång till ytterligare material. I Chile gjordes 13 intervjuer och i Argentina 4 där den huvudsakliga förklaringen låg på att det var svårare att få till stånd intervjuer i Argentina än i Chile och att behovet av dem var mindre eftersom tillgången på skrivna källor var stor i Argentina. Författaren diskuterar skillnaden mellan tidningsmaterial och intervjumaterial och risker för efterhandskonstruktion och skevhet och pekar här på att avhandlingen för att undvika sådana problem kombinerar olika typer av material. Vad gäller intervjuernas hantering är beskrivningen något knapp, t.ex. om de intervjuade fick läsa intervjuutskriften och vilken version som i så fall användes om uttalanden korrigerades, inte minst mot bakgrund av att denna typ av frågor ofta kan uppfattas som känsliga.

Empirisk analys och avhandlingens resultat

Avhandlingens empiriska kapitel (3-7) utgör på många sätt en rik och utförlig genomgång av politiskt-institutionella förhållanden i länderna och i privatiseringsprocesserna. Kapitel tre är särskilt viktigt att beskriva den allmänna politiska situationen i Argentina och Chile samt att ge en kronologisk beskrivning av privatiseringsprocesserna i de båda länderna. I kapitel 4-7 analyseras i tur och ordning de fyra politiskt institutionella dimensionerna, där kapitlets första del ägnas åt att ge en generell beskrivning som sedan följs av en del där privatiseringsprocesserna beskrivs och analyseras. Denna genomgång är enligt min mening avhandlingens stora styrka genom att läsaren kan följa hur de

institutionella dimensionerna uppträder och fungerar i verkliga processer och vilken betydelse det får.

På dessa kapitel följer kapitel åtta där orsakssambandet mellan maktkoncentration, handlingsfrihet, genomskinlighet, ISA (Intrastate accountability) och korruption i varje privatiseringsprocess analyseras. "Chapter eight includes an empirical examination of the hypothesized causal connection between, on the one hand, the extent of power concentration, discretion, transparency, and intrastate accountability in the Argentinean and Chilean privatization cases studied, and, on the other, the outcome in each case, with regard to corruption." (s 27)

Som noterats inledningsvis stöder analysen ett samband mellan institutionella förhållanden och förekomsten av högnivåkorruption. Särskilt gäller detta maktkoncentration och ett politiskt sammanhangs sårbarhet för korruption. Resultaten ger vid lag att ämbetsinnehavare med koncentrerad makt kan, utöver att få möjlighet att missbruka den, få möjlighet att påverka de mekanismer som är tänkta att förhindra sådant missbruk. Om vi begränsar oss till presidentens makt framträder inga större skillnader vad gäller presidentens lagstiftande roll och makt i Argentina och Chile, men däremot om man studerar hur presidentämbetet faktiskt använde sig av sin makt. Presidenten i Argentina använde möjligheten till att styra med dekret ganska vidlyftigt medan de motsvarande presidenterna i Chile var mycket restriktiva med detta instrument. Det var också stor skillnad i hur maktens koncentration i privatiseringsbeslut såg ut i den verkställande makten. I Chile var makten mindre koncentrerad och fördelad på fler aktörer, vilket ökade kostnaderna för korruption. I Argentina var förhållandena de motsatta och beslutsmakten mer centraliserad och

till stor del koncentrerad hos ett fåtal höga politiker/ämbetsmän. En lärdom som dras från fallet Chile är att en stark opposition har en positiv effekt genom att både stärka parlamentets kontroll och medborgarnas möjlighet för politiska alternativ. Koalitionsregeringarna minskade också regeringens/presidentens maktkoncentration och ökade ansvarsutkrävande och kontroll. I Chile fick oppositionen större inflytande genom att dess parlamentariska stöd behövdes för att besluta om viktig lagstiftning. Även i förhållande till regeringspartierna i parlamentet skilde sig Chile från Argentina genom att det inte var lika lätt för presidenten att automatiskt få med sig sina partikamrater.

Ansvarsutkrävande och kontroll i statliga organ (ISA), som var starkare i Chile än Argentina, hade också stor betydelse för att förklara högnivåkorruption, i enlighet med vad som var teoretiskt förväntat. Som exempel ökade kongressens, domstolarnas och revisionens oberoende av regeringen sannolikheten att förebygga, avslöja och straffa korruption (s 294). Förutom att kongressen var starkare i relation till den verkställande makten i Chile än Argentina så rådde stor skillnad i domstolarnas beroende av den verkställande makten. I Chile hade Högsta domstolen större oberoende i förhållande till regeringen och i sitt inflytande över lägre domstolar och statlig förvaltning. Dessutom fanns en författningsdomstol med stark ställning. På liknande sätt var revisions- och tillsynsorganisationer som *National Comptroller* starkare och mer oberoende än i Argentina, vilket bidrog till mindre utrymme för maktmissbruk. Här ger studien utifrån resultaten några rekommendationer: revisionsmyndigheterna kan arbeta friare och är effektivare om de är oberoende av såväl regering som parlament (Chile). Författaren pekar vidare på bety-

delsen av ex. ante kontroll, att inte bara fokusera på ex post kontroll, men menar att nuvarande forskning om reformer i offentlig sektor tenderar att göra motsatsen. En annan slutsats är att partier som är starka i förhållande till sina representanter i regeringen och kan hålla dem ansvariga för sina handlingar kan minska korruption i regeringen. Partiers egenskaper är således av betydelse och påverkar ansvarsutkrävande och kontroll och maktkoncentration i det politiska systemet, vilket har betydelse för det politiska systemets sårbarhet för korruption. Beslutsfattandets struktur visar sig också påverka riskerna för korruption. I Chile bidrog beslutsstrukturen till att fördela makten och därmed minska incitament och möjligheter för korruption i beslut om policy. Den jämfört med Argentina mer decentraliserade beslutsstrukturen i Chile, där halvautonoma statliga organisationer genomförde privatiseringarna i samarbete med regeringen, minskade riskerna för korruption. Detta resultat går enligt författaren lite på tvärs mot vad som vanligen i litteraturen förväntas minska risker.

Handlingsfrihet hade mindre betydelse än vad som teoretiskt förväntades, även om den tillsammans med låg ISA hade betydelse. Handlingsfriheten varierade mellan privatiseringsfallen i Chile men den var överlag mycket lägre än i Argentina. I alla undersökta fall av privatisering i Chile reglerades dessa av ett regelverk antaget av kongressen som därmed minskade genomförande myndigheters handlingsfrihet. Den chilenska verkställande makten hade mindre handlingsutrymme gällande lagstiftningens innehåll. Valsystemet i Chile minskade möjligheten att bilda majoriteter för ett parti, liksom att inslag av icke-valda senatorer i senaten bidrog till behärskat användande av presidentmakten.

Genomskinlighet hade inte den förväntade effekten. Resultaten från Argentina visar att medelhög genomskinlighet inte var effektiv i att förhindra korruption. Allmänhetens kunskap om oegentligheter i Argentina var inte en avskräckande faktor på kort sikt men på lång sikt bidrog den positivt. I Chile var genomskinligheten lägre med mer begränsad tillgång till information för medborgarna men korruptionen relativt kontrollerad. Det intressanta och något överraskande resultatet för genomskinlighet förklaras således av två motverkande effekter: en där genomskinlighet bidrar till att korruption lättare upptäcks och därmed kan begränsas och en annan där ökad genomskinlighet istället bidrar till motsatsen genom att minska transaktionskostnaderna för korruption när det blir lättare att identifiera tänkbara korrupta partners och etablera korrupta nätverk. Till detta skulle enligt min mening också kunna läggas en diskussion om hur vid samma verkliga korruptionsnivå uppfattningen av korruptionens omfattning (CPI) påverkas av större eller mindre öppenhet i Argentina och Chile.

En viktig slutsats författaren drar är att även om enskilda aktörer, som president Menem i Argentina, också hade stor betydelse för att förstå sårbarhet för korruption så räcker det inte som förklaring: Chiles politiskt institutionella arrangemang hade begränsat honom betydligt. Resultaten pekar också på att demokrati påverkar korruptionsnivån via institutionell utveckling och demokratiskt lärande över lång tid. Tidigare demokratiska erfarenheter präglar ett lands institutioner och förbättrar utsikterna att hindra korruption. Den demokratiska konsolideringen i Argentina som skett sedan 1983 har följaktligen öppnat möjlighet för positiva institutionella förändringar.

När det gäller resultaten kan några frågor resas vad gäller möjligheten för läsaren att utläsa författarens klassificering av sambanden mellan de fyra politiskt-ekonomiska dimensionerna och utfallet i korruption. Det är i vissa fall något oklart om värdena var höga eller låga för de *politiskt-institutionella dimensionerna* och *högnivåkorruption*, framförallt i de enskilda privatiseringsprocesserna. Som exempel var värdet för *genomskeinlighet* något otydlig i de olika privatiseringsprocesserna liksom om avsikten var att bedöma *ISA* i varje privatiseringsprocess, där jag fick intrycket (s 38) att så inte skulle göras för de enskilda privatiseringsprocesserna men på andra ställen (s 23) att det skulle göras. Vad gäller graden av *högnivåkorruption* i privatiseringsprocesserna framgår att ingen korruption kunde slås fast i någon av de chilenska processerna (utom saker som delvis låg utanför själva beslutsprocessen) och att det varierade i de argentinska fallen men samtidigt är det inte klart vad vär-

det/indikatorn är för utfallet i korruption i varje privatiseringsprocess.

Resultaten skulle således enligt min mening blivit tydligare underbyggda och ökat läsarens möjlighet att se hur de olika dimensionerna samvarierade med *högnivåkorruption* på ländernivå såväl som i de enskilda privatiseringsprocesserna om värden för institutionella dimensioner och utfallet i *högnivåkorruption* redovisats mer explicit. Detta kunde med fördel göras i tabellform, som i tabell 1, där värden (högt/lågt) angavs för varje institutionell dimension och högnivåkorruption, dels på ländernivå, dels för varje privatiseringsprocess. Ett exempel är att jag inte upplevde några svårigheter att se hur *maktkoncentration* samvarierade med utfallet av *högnivåkorruption* på förväntat sätt, likaså att hög *genomskeinlighet* inte hade den förväntade hämmande effekten på *högnivåkorruption*. Det var däremot svårare att utläsa resultatet att *ISA* hade större betydelse än handlingsfrihet för utfallet i *högnivåkorruption*. På ländernivå framstod *handlingsfrihet*

Tabell 1. Politiskt-institutionella dimensioner och högnivåkorruption

Fall	Politiskt-institutionella dimensioner				Korruption	
	Power con.	Discretion	Transparency	ISA	High-level corr.	CPI
<i>Argentina</i>	x	x	x	x		x
ENTEL (tele)	x	x	x	x	x	
OSN (vatten)	x	x	x	x	x	
YPF (olja)	x	x	x	x	x	
Airports	x	x	x	x	x	
<i>Chile</i>	x	x	x	x		x
EL ABRA (kopparutvinning)	x	x	x	x	x	
PORTS	x	x	x	x	x	
EMOS (vatten)	x	x	x	x	x	

Not: Tabellen illustrerar en tänkbar modell för presentation av värden för ländernivå och privatiseringsprocesser. Eftersom den är granskarens konstruktion valdes att inte tolka/ange om värden var höga eller låga (istället x).

som lägre i Chile än Argentina och *ISA* var högre i Chile än Argentina, vilket är i linje med vad som teoretiskt kan förväntas utifrån graden av *bögnivåkorruption* i länderna (utifrån CPI). Följaktligen behöver man se till hur variationen mellan dimensionerna och *bögnivåkorruption* i privatiseringsprocesserna ser ut för att komma till resultatet att *ISA* hade större betydelse och här var inte resultatet lika klart.

Slutord

Viviana Stechinas avhandling knyter an till ett behov av mer kunskap om sambandet mellan institutioner och korruption och prövar på djupet vilka mekanismer som påverkar detta. Undersökningen görs utifrån relevanta teoretiska utgångspunkter och ett upplägg som bygger på jämförelse, inomfallsanalys och processspårning. Empiriskt är studien omfattande och vittnar om ett gediget arbete och god förmåga att följa och åskådliggöra vilken betydelse som politiskt-institutionella förhållanden spelade i de studerade privatiseringsprocesserna i Chile och Argentina. Analysen visar hur hög maktkoncentration liksom bristfälliga ansvars- och kontrollmekanismer, som förväntat, bidrar till ökad sårbarhet för korruption. Däremot så visade sig inte graden av handlingsfrihet för aktörer ha lika stor betydelse som förväntats och för genomskinlighet var det något överraskande resultatet att högre genomskinlighet (i Argentina) inte var relaterat till lägre korruption. Mina kritiska synpunkter har huvudsakligen rört några metodaspekter. Indikatorer på ländernivå, problem med den valda indikatorn och vilka konsekvenser det kan ha för resultatet kunde ha diskuterats utförligare, liksom hur korruption indikeras i de enskilda privatiseringsprocesserna. Tydligare pre-

sentation av värden för de olika institutionella dimensionerna och faktiskt utfall i korruption kunde också förstärkt läsarens möjlighet att se samvariation dem emellan. Men dessa inlägg ska förstås mot bakgrund av hur svår empirisk och metodologisk uppgift som författaren genomfört och ställas mot genomförandet i andra liknande studier. Vad gäller diskussionen om hur mäta korruption, erfarenhetsbaserade korruptionsdata kontra perceptionsbaserade (företrädesvis CPI), vill jag dessutom särskilt poängtera att många redan väletablerade forskare diskuterar dessa frågor i mindre utsträckning än Stechina gör. Med detta sagt är det således min uppfattning att författaren har gjort ett gott jobb.

Avhandlingens två viktigaste bidrag är enligt min mening att den utifrån den grundliga genomgången av en omfattande empiri bidrar till att problematisera sambandet mellan institutioner och korruption, liksom att förtjänstfullt åskådliggöra hur institutionerna verkligen fungerar i Argentina och Chile. Låt mig exemplifiera med två resultat som jag menar kan ligga till grund för vidare studier och internationella publikationer. Resultaten för handlingsfrihet och genomskinlighet är intressanta både ur ett forsknings- och policyperspektiv, eftersom minskad handlingsfrihet ofta är en central åtgärd i reformer efter korruptionsskandaler liksom att ökad genomskinlighet ofta med självklarhet förväntas leda till minskad korruption i länder som genomgår demokratisering. Här problematiserar avhandlingen tidigare forskningsresultat och pekar på betydelsen av bättre förståelse av samspelet mellan olika institutionella faktorer. Sammantaget är således min bedömning att Viviana Stechinas avhandling ger ett viktigt bidrag till forskningen om institutioners betydelse för korruption.

Referenser

- Arndt, Christiane & Oman, Charles, 2006. *Uses and abuses of governance indicators*, Paris: Development Centre of the OECD.
- Andvig, Jens Christopher, 2005. "A house of straw, sticks or bricks"? Some notes on corruption empirics', *NUPI working paper 678*.
- Kiewiet, D. Roderick & McCubbins, Mathew, D. 1991. *The logic of delegation*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Klitgaard, Robert, 1988. *Controlling corruption*, Berkeley: University of California Press.
- McCubbins, Mathew D & Schwartz, Thomas, 1984. "Congressional oversight overlooked: Police patrols versus fire alarms", *The American Journal of Political Science* 28:1, s 165-179.
- Lupia, Arthur & McCubbins, Mathew D., 2000. "Representation or Abdication? How Citizens Use Institutions to Help Delegation Succeed", i Bergman, Torbjörn, Müller, Wolfgang & Strøm, Kaare (red), *Parliamentary democracy and the chain of delegation*, *European Journal of Political Research*, vol 37, 3, 291-307.
- Strøm, Kaare, 2000. "Delegation and accountability in parliamentary democracies", in Bergman, Torbjörn, Müller, Wolfgang and Strøm, Kaare (red), *Parliamentary democracy and the chain of delegation*, *European Journal of Political Research*, vol 37, 3, s 261-289.
- Søreide, Tina, 2006. 'Is it wrong to rank? A critical assessment of corruption indices', *Working paper 2006:1*, Chr. Michelsen Institute.
- Weber Abramo, Claudio, 2007. 'How Much Do Perceptions of Corruption Really Tell Us?', *Economics Discussion Papers 2007-19* (<http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers>)
- WBES 2000. World Business Environment Survey, World Bank: <http://info.worldbank.org/governance/wbes/front.htm>

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se